

Studia Theologica Transsylvaniensia

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus
Teológiai Kar Pasztorál-teológia Intézetének Folyóirata

TARTALOM

DIÓSI DÁVID

Plázakultúra és egyház

15/2

KONCSAG LÁSZLÓ

A börtönpasztoráció tanulságai és távlatai

ifj. CZIKÓ LÁSZLÓ

Hogyan mélyül el
a hit útján a krízisben lévő ember?

ROKAY ZOLTÁN

Svédországi szent Birgitta és az olasz „költőkirályok”

NEMES ISTVÁN

Fogarasy Mihály könyve
az erdélyi püspökök kormányászéki tanácsosságáról

ORBÁN SZABOLCS OFM

Néhány szempont a katolikus ökoteológia kérdéseire

DIÓSI DÁVID

A jövő egyházának „kényelmetlen” atyáinkiai

Studia Theologica Transsylvaniensia

XV. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

2012

KOLOZSVÁR – GYULAFEHÉRVÁR

Studia Theologica Transsylvaniensia

A Babeş-Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus Teológiai Kar
Pasztorál-teológia Tanszékének Folyóirata – XV. évfolyam, 2012/2. szám

Szerkesztőség címe:

Institutul Teologic Romano-Catolic,
RO – 510010 Alba Iulia, Str. Gabriel Bethlen, Nr. 3.
Tel.: +40 / 258-811.688
E-mail: diosidavid@yahoo.de
www.seminarium.ro

Szerkesztők:

Dr. Marton József
Dr. Diósi Dávid

Szerkesztőbizottság:
(Editorial Board)

Dr. Peter Schallenberg – Paderborn
Dr. Oláh Zoltán – Gyulafehérvár
Dr. Bara Zoltán – Gyulafehérvár
Dr. Alexandru Boboc – Bukarest
Dr. Ecsedy Judit – Budapest
Dr. Madas Edit – Budapest
Dr. Havas László – Debrecen
Dr. Ferenczi Sándor – Gyulafehérvár
Dr. Orbán Szabolcs OFM. – Gyulafehérvár

Szaklektorok:
(Advisory Board)

Dr. Brendan Leahy – Maynooth
Dr. Franz Sedlmeier – Augsburg
Dr. Stefan Tobler – Nagyszeben
Dr. Nagy József – Gyulafehérvár
Dr. Vízkelety András – Budapest
Dr. Székely Dénes – Gyulafehérvár
Dr. Kovács F. Zsolt – Nagyvárad
Dr. Peter Sedlák – Kassa
Dr. Lukács Róbert – Gyulafehérvár

Dr. László László – Ottawa

ISSN 1582 – 0661

© STUDIA THEOLOGICA TRANS SYLVANIENSIA – GYULAFEHÉRVÁR

Megjelent: 2012
Alak: 61x86/11

TARTALOM

DIÓSI DÁVID
Plázakultúra és egyház
123

KONCSAG LÁSZLÓ
A börtönpasztoráció tanulságai és távlatai
137

ifj. CZIKÓ LÁSZLÓ
Hogyan mélyül el
a hit útján a krízisben lévő ember?
157

ROKAY ZOLTÁN
Svédországi szent Birgitta
és az olasz „költőkirályok”
181

NEMES ISTVÁN
Fogarasy Mihály könyve
az erdélyi püspökök kormányzéki tanácsosságáról
207

ORBÁN SZABOLCS OFM
Néhány szempont
a katolikus ökoteológia kérdéseihez
235

DIÓSI DÁVID
A jövő egyházának „kényelmetlen” atyáncfiai
271

SUMAR – INHALT – CONTETS

DIÓSI DÁVID: Cultura de consum și Biserica / Konsumkultur und die Kirche / Consumer Culture and the Church – **KONCSAG LÁSZLÓ:** Pastorația penitenciarelor în România. Raport și perspectivă / Gefängnisseelsorge in Rumänien: Ein Erfahrungsbericht / Pastoration in Prison. Report and Perspectives – **ifj. CZIKÓ LÁSZLÓ:** Criza, ca modalitate de trăire spirituală / Krise als Chance der Glaubensvertiefung / Crisis as a Chance for Deepening Faith – **ROKAY ZOLTÁN:** Brigitta a Suediei și "regii poeți" ai Italiei / Birgitta von Schweden und die italienischen „Dichterkönige“ / Swedish Brigitta and the Italian „Royal-Poets“ – **NEMES ISTVÁN:** Opera episcopului Mihály Fogarasy despre calitatea de consilieri a episcopilor transilvăneni / Bischof Mihály Fogarasy und sein Werk „Über den Siebenbürger Bischof aus bürgerlicher Sicht“ / Fogarasy Mihály's Book upon the Advisory Work of the Transylvanian Bishops – **ORBÁN SZABOLCS OFM:** Câteva aspecte privind eco-teologia catolică / Einige Aspekte zur Frage der katholischen Öko-Theologie / Aspects of the Catholic Eco-Theology – **DIÓSI DÁVID:** Persoanele „incomode" din sânul Bisericii viitorului / Die „Unbequemen" der zukünftigen Kirche / „Uncomfortable" Persons of the Future Church

DIÓSI DÁVID

Plázakultúra és egyház

Az olcsó „sikerstratégiák” hiábavalóságáról

Zusammenfassung: Die Einkaufszentren sind heutzutage zu Erlebniszentren, zu Kathedralen des Konsums geworden. Es ist zweifellos eine Welt des subtilen Transzendenz-Surrogats. In diese verschönerte, geschminkte Welt darf nichts Störendes hineinkommen. Hier wird das in sich anscheinend stimmige, geschlossene Universum zelebriert. Oft gerät selbst die Kirche in die Versuchung, dass eine solche, schmeichelhafte Weltinszenierung auch für sie viel Erfolg verheißen kann. So versucht sie sich möglichst dadurch „menschennah“ zu präsentieren, dass sie einen freundlichen, nur harmlosen, kumpelhaften Gott verkündigt: einen Gott, dem alles gut und schön ist, einen Gott, der die Menschen so annimmt, wie sie sind. Keiner muss sich ändern, sondern im Leben alles genauso weiterlaufen lassen, wie bisher. Wenn einer sich überhaupt ändern soll, dann ist dies Gott. Dieses inzwischen weit verbreitete Verhaltensmuster der Kirche in der Seelsorge und Liturgie wird in der folgenden Studie näher analysiert und bloßgestellt.

Schlüsselbegriffe: Einkaufszentrum; Konsumkultur; Kirche; Liturgie.

A múltkorjában hazautaztam szülővárosomba, Temesvárra, hogy meglátogassam édesanyámat. A vasárnapi szentmise után az ebéd elkészítéséig sétára indultam. Rég voltam otthon. Ideje már egy kicsit széjjelnéznem a városban is. Gondoltam, nosztalgiazom egyet. Hát ez be is jött. Végigsétáltam azokon az utcákon, ahol egykor iskolába jártam, elhaladtam a pék mellett, ahol azokban a „szép” időkben órákat álltam sorban kenyérért. Egyszer csak előbukkan a „mall”: egy hatalmas, többemeletes bevásárlóközpont. Parkolója tömve kocsikkal. Mind a 2500 hely foglalt. Emberek ezrei hemzsegték, valóságos emberrajok. Meglepődtem. Nem mintha ezt idáig nem tudtam volna, de valahogy most tudatosult bennem ez a jelenség. Pár perc múlva összefutottam egy ismerős ifjú párral. „Merre-merre?” – kérde-

zem tőlük. „A mall-ban voltunk” – mondják lelkesen, s büszkén mutogatják a televásárolt műanyag- és papírzacskóikat.

Igen, „a mall-ban voltunk” kijelentés manapság sokak számára egyenrangúvá vált a néhai „templomban voltunk”-kal. S tényleg, átriumos, csillogó-villogó bevásárlóközpontjaink¹ gigantikus méreteket öltő (a szóban forgó temesvári² mall „csekély” 177 613 m²) valóságos templomokká stilizálódtak,³ s a szó etimológiai értelméhez hűen (a *temno* „kivágni”, „kihasítani” jelentésű latin igéből származik) majdhogynem szakrális erővel bíró „elkerített, a közönségesből kiszakított különleges területek” lettek belőlük.⁴ Amolyan földi paradicsommá (a perzsa *pairidaeza* szóból, melynek jelentése fallal körülvett, körülkerített: *pairi* = körül, *daeza* = fal) váltak.⁵ Joggal írja Lauren

¹ Bevásárlóközpont alatt azokat a több ezer négyzetméteres alapterületű létesítményeket értjük, amelyben különböző üzletek és szolgáltatások (étterem, gyorsétkezdé, mozi, bowling, játékbarnag, korcsolyapálya, kaszinó stb.) működnek, vagyis vásárlásra és szórakozásra szánt építmények. A *mall*-t – mivel nálunk egyelőre ez testesíti meg bármelyik más bevásárlóközpont ideáltípusát – ennek szinonimájaként használom. Ugyancsak ennek szinonimája a pláza.

² A temesvári és a kolozsvári mall-ról lásd Dana VAIS: *Plázakultúra*, in: *Korunk* 3 (2009/12), 22–29, 26sk.

³ A Guinness rekordok könyve szerint a világ legnagyobb bevásárlócsarnoka a száz futballpályánál nagyobb, 5,2 millió négyzetlábnyi területű West Edmonton Mall.

⁴ Mondanunk sem kell, hogy ezek a bevásárlóközpontok jelentős hatással vannak a városok térszerkezetének alakulására. Budapestre vonatkozólag lásd: SIKOS T. Tamás – HOFFMANN Istvánné: *Budapesti bevásárlóközpontok tipológiája*, in: *Földrajzi értesítő* 53 (2004/1–2), 111–127 (http://www.mtafki.hu/konyvtar/kiadv/FE2004/FE20041-2_111-127.pdf). Lásd továbbá: SIKOS T. Tamás (szerk.): *A bevásárlóközpontok jelene és jövője*, Komárom 2007 (<http://mek.oszk.hu/09000/09087/09087.pdf>).

⁵ Részletesen erről: HANKISS Elemér: *Félelmek és szimbólumok. Egy civilizációelmélet vázlata*, Budapest 2006, 121–180, főleg 171–180. Alábbi eszmefuttatásaimban többszörösen is rá támaszkodok. Lásd továbbá: William KOPWINSKI: *The Mall of America. An Inside Look at the Great Consumer Paradise*, New York 1985; Neil POSTMAN: *Amusing Ourselves to Death. Public Discourse in the Age of Show Business*, New York 1985;

Langmann:⁶ „Ha a gótikus katedrális volt a feudális korszak szimbolikus építménye, az ipari korszaké meg a gyár, akkor a mai idők megkülönböztető struktúrája a Georges Pompidou központhoz vagy a Disneylandhez hasonló kulturális központ és szórakozópark, s talán még inkább a fogyasztás karneválja: a bevásárlóközpont.”⁷ A fogyasztás „katedrálisai” ezek. Ne felejtsük: „a társadalom tudatállapotának legjobb mérőeszköze hovatovább az ICS (Index of Consumer Sentiment; a fogyasztói hangulatindex), melynek alapján a világ állapotával kapcsolatos optimizmust a költekezési hajlandóság fejezi ki.”⁸ Fogyasztásunk tehát optimizmusunkról árulkodik. Még ha a környezetpszichológia és társadalomtudomány szemszögéből a „bevásárlóközpont-jelenség dinamikus ellentmondások mentén írható le”⁹ (devianciamentes város, kontrollált otthonosság, szabályozott szabadság, szabályozott köztér, társas magány, pihentető túlterhelés stb.), a teológus nem tudja nem észrevenni, hogy itt nem egy esetben a transzcendencia-szurrogátum fellegvárairól van szó, vagyis egy olyan világ hatásos prezenztálásáról, amelynek elég önmaga önteltsége. Keresztény katedrálisaink a „vertikális transzcendenciát” hivatottak megnyitni előttünk.¹⁰ Azért épültek, hogy ablakot tárjanak a Szent érkezésére. A pláza-polisz „spiritualitása” – amely egy manipulatív, illúziót keltő értékvilágra épít – a „horizontális transzcendencia” érzését igyekszik bennünk elültetni, egy olyan lelkiületet,

Stuart EWEN: *All Consuming Images. The Politics of Style in Contemporary Culture*, New York 1988; Ian I. MITROFF – Walter BENNIS: *The Unreality Industry*, New York 1989. A *Korunk* folyóirat a 2009/12-es számában megjelent tanulmányok a „Plázavilág”-ról értekeznek.

⁶ Lauren LANGMAN: *Neon Cages. Shopping for Subjectivity*, in: Rob Shields (ed.): *Lifestyle Shopping. The Subject of Consumption*, London 1992, 40–82, 41k.

⁷ Idézve: HANKISS: *Félelmek*, 171.

⁸ Margaret CRAWFORD: *Világ a plázában*, in: *Korunk* 3 (2009/12), 8–21, 13.

⁹ DEMETROVICS Zsolt – DÜLL Andrea: *A bevásárlóközpontok környezetpszichológiai ambivalenciái*, in: *Korunk* 3 (2009/12), 39–46, 40.

¹⁰ Vö. HANKISS: *Félelmek*, 169.

transzcendencia-attitűdöt, amellyel maga az ember – „akár-csak” Isten – képes *ex nihilo* – azaz pusztán önönmagára támaszkodva –, valamint *ex amore* – vagyis elképzelt (!) tükörképének narcisztikus szeretetére építve – saját világát megteremteni, istenpótlékát életre hívni. Ez a deviáns transzcendencia otthona. A profán „szent” trónja. *Ó, Pláza,/ Ó, Pláza,/ Nagy Pláza,/ Szent Pláza.*¹¹ Hisz „a profán egy Istentől elzáródó gettó. A profánnal gettósítjuk magunkat Isten jelenléte elől. Betömködjük az ablakokat, az ajtókat, a lyukakat, nehogy bejöjjön Istennek az aranypora, a szeretete, a virágillata. Ez egy folyamatos gettósító kísérlet, amivel ki akarjuk zárni az életünkben azt a szeretetőceánt, amiben egyébként öntudatlanul akár, de napozunk. Ez olyan, mintha egy szigeten élő ember azt mondaná, hogy nincs óceán, vagy a hal a tóban, hogy nincs víz.”¹²

Van-e otthon virágoskertjük? Ha van, biztosan szokták gyomlálni, vagy – ha zsebük engedi – gyomláltatni. Micsoda elkápráztató szenvedéllyel tudjuk ezt a munkát végezni! Mind-ezt csak azért, hogy kertünkben – azaz otthonunk előcsarnokából – minden olyat eltávolítsunk, ami megzavarja elképzelt kertünk gyönyörűségét, harmóniáját. Itt a külső, idegen világnak csak azon elemeit, lényeit tűrjük meg, amelyek kézzelfoghatóan kényelmünket szolgálják s ringatva gyönyörködtetnek. Minden mást kizárunk. Ha mégis valami a számunkra diszharmonikus világból e felségterületre behatolna, bekotnyeleskedne ebbe az általunk ellenőrzött világba, elpusztítjuk, kiírtjuk. S micsoda elégtételt, megkönnyebbülést és békét érzünk, amikor „kiűzzük a bűnös gazt a paradicsomból”. Mintha az elvesztett Édenkertet akarnánk visszahódítani. „Kertünk gyomlálása része az idegen világgal való (részben öntudatlan) küzdel-

¹¹ LACKFI János: *Három plázaetűd: 2. Plaza Kosztolányi*, in: Korunk 3 (2009/12), 4sk, 6.

¹² LÁZÁR KOVÁCS Ákos: *Isten minden blaszfémiát eltűr*, in: Magyar Kurír 2012.02.14 (lásd: <http://www.magyarkurir.hu/hirek/lazar-kovacs-akos-kereszteny-muveszetrol-isten-minden-blaszfemiati-eltur>).

műnknek; annak a küzdelemnek, amelyet mindazok a gyomok, bogarak, gombák, baktériumok és más veszélyes idegen lények ellen folytatunk, amelyek folyton-folyvást be akarnak hatolni a mi világunkba.”¹³

A bevásárlóközpont egy fallal körülvett, önmagában zárt világ. Aki ide bejön fogyasztani vagy egyszerűen időt mulatni, „egy érzéki univerzumba, élménytotalitásba”¹⁴ kerül. Az üvegkupolán csak a kék ég és a napsütés szűrődik át. Odakintről ide csak a pozitív megnyilvánulások kerülhetnek be, lelhetnek itt otthonra. Minden más száműzésre ítélt. A külső – konfliktusoktól és társadalmi rétegződéstől átszótt világ – tagadásáról árulkodik már eleve az a tény is, hogy a parkolóból nézve a legtöbb pláza otromba acél és téglák monolitikus mintázatú betonbunkerének tűnik. Ennek a dizájn-„introverzió” a célja, hogy elejét vegye a pláza körüli lézengésnek, s minél hamarabb az embereket a rút falakon belülré irányítsa.¹⁵ Ebben az önünneplő, kontrolláltan nyílt, protekcionista univerzumban látszólag a béke, a feltétel nélküli, ingyenes – s mégis oly drága – egyetértés, a tisztaság, a transzcendencia uralkodik. Ez a megtévesztő világrend túlcsoportulásig meg van tömve jelentőségteljes dolgokkal. Itt minden – kivétel nélkül! – a fontosságok fontossága kategóriájába tartozik. Roskadásig meg van terítve a konzum oltára minden olyan szemfényvesztő dologgal, amely szemrebbenés nélküli arcátlansággal (végső) értelmet és ugyanakkor önmegvalósításunkhoz feltétlen, szükség-szerű élményt ígér. Értelem és élmény! Mindenki ezt keresi. Az értelmet ősidők óta, az élményt meg újabban. Élménytársadalomban élünk. Ezt *Gerhard Schulze* 1992-ben megjelent

¹³ HANKISS: *Félelmek*, 141.

¹⁴ LÁZÁR KOVÁCS Ákos: *Esztétikum, erkölcs és a medializált társadalom*, in: *Távlatok* 60 (2003/2), 253–261, 255.

¹⁵ Vö. Mark GOTTDIENER: *Visszafoglalt központ. A plázák szemiotikája*, in: *Korunk* 3 (2009/12), 30–38, 34.

könyve óta tudjuk.¹⁶ Most rátalálhat mindkettőre, diktálja a szubtilisan zsarnok reklám. Itt „egy ütésre két legyet” csaphat. Ezt meg aztán ki ne akarná? Maga az itt időzés tárja fel az emberi lét minden értelmét és jelentőségét. *Az üvegakváriumban mindenki izzó aranyhal.*¹⁷ Minden, ami e bábeli göggel emelt falakon kívül van, illetve szándékosan kirekesztett – mert zavar, s netalán kábultságunkból józaníthat –, jelentés nélküli, sivár. Itt bent minden stimmel, mert stimmelnie kell. Itt minden architektonikus fogás és reklámmanőver a kultúráért folytatott harc amnéziáját hivatott szolgálni. Ez a világ nem az erőfeszítésről, az értelemkeresésről, a kultúra erőfeszítések útján történő megmunkálásáról szól. Ez egy kész, készen tálalt világ. Itt még emészteni sem kell. Hiszen az idővesztéség volna. Elég nyelni. Az se baj, ha csámcsogva. Legalább más is hallja. Itt csak élvezni kell. A bevásárlást és minden mást! Ezt hivatottak elősegíteni a hang- és fényeffektusos szökökutak, az optikailag előre lejátszott térélmények, a különböző, tudatosan bevetett, könnyed anyag-, fény- és illathatások. Árral úszni az áruval. S az áru már rég nemcsak a zacskóba kerül be, hanem az agykéregbe s a szívbe. *Zabál füled, szemed: látványt, hangzást nyeled,/ Koponyád kivattázzák!*¹⁸

¹⁶ Az élménytársadalom (*Erlebnissesellschaft*) fogalma Gerhard Schulze (*1944) német szociológus és bambergi egyetemi tanár nevéhez fűződik. Vö. Gerhard SCHULZE: *Die Erlebnissesellschaft. Kulturosoziologie der Gegenwart*, Frankfurt a. M. – New York 1992; Gerhard SCHULZE: *Entgrenzung und Innenorientierung. Eine Einführung in die Theorie der Erlebnissesellschaft*, in: *Gegenwartskunde* 42 (1993), 405–419; Gerhard SCHULZE: *Auf der Suche nach dem schönen Leben*, in: Jörg Huber – Alois Martin Müller (Hrsg.): „Kultur” und „Gemeinsinn”, Basel 1994, 269–295; Gerhard SCHULZE: *Projekt des schönen Lebens. Zur soziologischen Diagnose der modernen Gesellschaft*, in: Alfred Bellebaum – Klaus Barheier (Hrsg.): *Lebensqualität. Ein Konzept für Praxis und Forschung*, Opladen 1994, 13–36.

¹⁷ LACKFI János: *Három plázaetűd: 3. Plaza Salsa*, in: *Korunk* 3 (2009/12), 6k, 6.

¹⁸ LACKFI János: *Három plázaetűd: 1. Plaza Balassi*, in: *Korunk* 3 (2009/12), 3k, 4.

Nem zavar senkit, hogy mind a köznyelv, mind pedig a kutatások szóhasználata a sok időt itt eltöltő, csellengő fiatal kortársakat a negatív töltetű „plázapatkány” (*mall rats*) vagy „plázacica” megnevezésekkel illeti, hisz legtöbbjük úgy érzi, ez nem vonatkozik rájuk, s ha egyesek mégis megszólítva érzik magukat, valahol büszkék is erre a „kitüntetésre”. Ők e hely koronázatlan királyai. Itt minden tökéletes és időtálló. Sőt, mi több, időt megállító. Az örökkévalóság ínycsiklandó előíze, s így nem is csoda, hogy a ravatalozó az egyetlen intézmény, amely még nem tört be ide. „Ebben a belső világban nincs hó és nincs ólmos eső, nincs zivatar és nincs aszály, nincs tél és nyár, nincs nappal és éjszaka, semmi sem emlékeztet a fájdalmas mulandóságra. Örök tavasz uralkodik itt, virágáradatokkal, szökőkutakkal, s az illatos szellők istenével, Zephürosszal (akit itt történetesen és prózaian csak légkondicionálónak neveznek). Az idő megállt a bevásárlóközpontban. A mulandóságnak és a halálnak nincs itt helye. Az örökkévalóság illúziója lépett a helyükre – vagy inkább az örökkévalóság és az autentikus pillanat különös szintézise.”¹⁹ „Míg a zárt bevásárlóközpontok felfüggesztették a teret, az időt és az időjárást, Disneyland egy lépéssel tovább ment, és felfüggesztette a valóságot. Bármely földrajzi, kulturális és mitikus helyszín, akár irodalmi (Tom Sawyer szigete), akár történelmi (New Orleans tér) vagy futurisztikus (Úrhegy), újraalkothatóvá lett a szórakozás tereként. A »tér« efféle kisajátítását a plázák is könnyedén átvették a speciális tematikus környezetek kialakítása során.”²⁰

A plázában a bevásárlás rekreációs, pihentető tevékenység.²¹ Nem számít, hogy sok esetben – legalábbis tájainkon – ugyanazt a cuccot egy sarokkal arrébb fele áron meg lehet vásárolni a kínai üzletben. A „mall” mágikus erővel tölti fel a

¹⁹ HANKISS: *Félelmek*, 173.

²⁰ CRAWFORD: *Világ*, 16.

²¹ LUKOVICH Tamás: „Fogyasztok (és kommunikálok), tehát vagyok”. *Konzumpolisz a hálózatok társadalmában*, in: Csontos János – Lukovich Tamás (szerk.): *Urbanisztika 2000*, Budapest 1999, 95–110, 106.

ruhát. Ettől lesz ruha a ruha. Mall nélkül csak testfedésre használt rongyhalmaz! S ettől a ruhától lesz ember az ember. Legalábbis mások – pontosabban egyesek, akik meglehetősen sokan vannak – szemében. A pláza identitásformáló faktorrá nőtte ki magát. Az „egyéni identitását is a sok esetben érzelmi-indulati okból megvásárolt termékből származtatja: a reklámok által, kívülről vezérelten úgy véli, hogy »az vagyok, amit fogyasztok«.”²² A pláza sokak számára az „egyéni önmegvalósítás és identitástermelés nyilvános színhelyévé”²³ vált. A bevásárlóközpont veszélyes csapda, hisz ahelyett, hogy „felszabadítaná és kiteljesítené az ember személyiségét, rabul ejti, eltorzítja, elpusztítja”, egy olyan világ, ahol az ember „elveszíti önmagát, »szétszórja« személyiségét”.²⁴

A plázában mindig van ember, hétköznapi és vasárnap egyaránt! Főleg vasárnap. Ide jár kicsi és nagy. Még hagyománytisztelő (szándékosan nem használom a már elavult hagyományörző jelzőt) falvaink fiataljai is, hacsak tehetik és megfordulnak a városban, ellátogatnak ide. Ha nem egyébre – mert hát sokszor többre nem futja –, egy sétára. Így legalább megmártóznak ebben a hibrid álomvilágban, s otthon büszkén újságot olvashatja majd a mama a szomszédasszonynak, hogy az övéi a mall-ban jártak. Akkor már mindjárt másképp néz rá a falu.

A *mainstream* rabszolgái lettünk. A *trendy* kesztyűskezű zsarnokságában élünk. Kultúránk korántsem olyan individualisztikus, ahogy azt sokan szajkózzák, s megetetik velünk. Döntéseink egyáltalán nem olyan eredetiek, egyediek és szabadok, mint ahogy hitegetjük magunkat. Önrendelkezési jogunkkal csak a *mainstream* jól körvonalazott határain belül élhetünk, hacsak nem akarjuk, hogy kinézzenek a társaságból, vagy lenézzenek kortársaink. A szubtilis agresszió gyámsága alatt

²² PÉTER László: *A mallok negatív társadalmi hatásáról*, in: Korunk 3 (2009/12), 47–53, 50.

²³ PÉTER: *Mallok*, 50.

²⁴ HANKISS Elemér: *Az ezerarcú én. Emberlét a fogyasztói civilizációban*, Budapest 2005, 161.

élünk. Mindnyájan. Kivétel nélkül. Akár tetszik, akár nem. A pluralizmus lehetősége ugyan létezik, de tényszerűen sokszor csak a *mainstream* együgyűségén belül. Sokszor csak önmagunk dédelgetésére szolgáló konstrukció. A reklám s miegyéb orrunktól fogva oda vezet, ahová csak akar; azt etet meg velünk, amit csak akar. S ha jól meggondoljuk, végeredményben nincs is olyan nagy különbség a kommunizmus kényszerkollektívizmusa és a kapitalista boldogságkollektívizmus között.²⁵ Utóbbi csupán filigránabb, kecsesebb és meggyőzőbben hazudik. A konfekcionált tömegkultúra alternatíva nélkülinek kiáltotta ki magát.

A pláza majmolja a vallást, s a vallás – nem is kevészer – a plázát. Még az egyház is. Ha ugyan nem is architektónikájában, de lelkületében, a fogyasztás, a haszonkalkuláció „spiritualitásában”. Motívumcsere a legszubtilisebb módon! Assisi Szent Ferenc mondta egyszer: bár csak úgy tudnék imádkozni, ahogy az az ember ott a mezőn a szamarával káromkodik! Mi is szeretnénk, ha templomaink pont olyan tele volnának, mint a pláza. Örülnénk, ha pont oly sok ember keresné életének élménydús értelmét a mi berkeinkben, mint a pláza fiktív légtérében. Ezért van az, hogy nemegyszer a siker érdekében – még talán jóhiszeműen is – templomainkat úgymond emberbaráttá tettük, „szalonképessé” a plázakultúra keblén dédelgett, s pláza élményvilág esztétizáló²⁶ könnyedségtől kényeztetett kortársaink számára. Csakhogy ezzel valójában templomainkat profán „kertekké” degradáltuk. Kigyomláltunk belőlük mindent, ami gyöngeségünkre, törékeny voltunkra, sőt még azt

²⁵ Vö. *Massenanziehung*, in: CIG 64 (2012), 489.

²⁶ Korunkra jellemző az esztétizálás. Ezen keresztül teremti meg a világot élménytérként. Manapság bárhol forgolódunk egy esztétizált életterben mozgunk. Korunk esztétizáló hajlamáról részletesebben: DIÓSI Dávid: *Egyház és posztmodern. Korunk vallásossága és esztétizáló hajlama*, Budapest - Kolozsvár 2012, 111–129 (letölthető: www.seminarium.ro). Wolfgang WELSCH: *Grenzgänge der Ästhetik*, Stuttgart 2010, 9–105; Wolfgang WELSCH: *Esztétikai gondolkodás*, Budapest 2011; Wolfgang WELSCH: *Esztétizálódási folyamatok*, in: Jelenkor 40 (1997), 1079–1094.

is, ami a „Valódi-Valóság”²⁷ üzenetére, az igaz, jó, szép és szent Istenre emlékeztet. Kozmetizáltuk Istent, miközben saját magunkat sminkeljük. Megszelídítettük, domesztikáltuk Istent. Szájkosárral és nyakörvvel ékesítettük. Bólogató kutyává materializáltuk. Terítéken gyakran a „fast food kereszténység” „müzli-istene”. Egy profil nélküli, gyerekes, ártalmatlan és mindenkor jámbor Isten hirdetése – mely ténykedését a jópozícióra bagatellizálja – arra vezetett, hogy az emberek nem veszik komolyan Istent. A romantikusan agyonbabusgatott istenkép banális.²⁸ Az ember belefáradt Istenbe, sőt magatartásával magát Istent is elfárasztotta – ahogyan meglehetősen provokatív módon fogalmaz *Thies Gundlach*, a Német Protestáns Egyház (EKD) alelnöke idén karácsonykor a *Tagesspiegel*-ben megjelent rendkívül érdekes cikkében,²⁹ amelynek gondolatmenetét még a *Christ in der Gegenwart* freiburgi katolikus hetilap is átvette.³⁰ Észre sem vesszük, s meglopjuk Isten mélységét, titokzatosságát. Nem szabad elfelejtenünk, hogy az „égi magasok harmata nem érhet el hozzánk, ha bebetonozott horizont alatt élünk, ha nem hagyjuk az eget nyitva, ha nem élünk nyitott ég alatt”.³¹ Az egyház feladata – bármennyire furcsán hangzik is ez első hallásra – nem az, hogy Isten munkáját megkönnyítse, hanem pont fordítva, hogy azt „megnehezítse”: Isten hihetetlenségét kiemelje. Egy lépesméz-édes Isten hosszútávon unalmas. Olcsó szemfényvesztés. Ebben a koncepcióban Isten egy olyan virtuális álmvilág cinkostársa,

²⁷ NYÍRI Tamás: *Ki ez az „ember”*, Budapest 2000, 199.

²⁸ Vö. Johannes RÖSER: *Die neue Frage nach Gott. Glaubensprobleme – Glaubenssehnsucht*, in: *HID* 63 (2009), 14–25, 24k.

²⁹ Vö. Thies GUNDLACH: *Weihnachten, allein zu Haus. Hat Gott sich vielleicht verabschiedet, ohne dass wir es gemerkt haben?*, in: *Der Tagesspiegel* [online: 24.12.2012] (<http://www.tagesspiegel.de/meinung/weihnachten-allein-zu-haus/7559014.html>).

³⁰ Vö. *Gottes Müdigkeit – und ein Schrei in der Weihnachtsnacht*, in: *CIG* 65 (2013), 20.

³¹ LÁZÁR KOVÁCS Ákos: *Nyitva hagyott ég. Művészet mint vallásos kommunikáció*, in: *Vigília* 72 (2007), 667–674, 669.

amely pontosan az élet nagy kaliberű kérdéseire csak semmitmondó – hogy azt ne mondjam, cinikus – válaszokat adhat. Az „érthető” bizonyos értelemben halott, a „félíg-érthető” viszont kihívást jelent,³² elgondolkoztat és elindít egy olyan belső folyamatot, amely a felmerülő kérdésekre választ keres.

Manapság krízisben van az embert értelmező szemléletmód is. Az antropológiai képlet redukáltsága jellemző korunkra. Egy olyan képlet propagálása, amelybe már csak a távlataitól megfosztott immanens ember fér bele. Korunkat e prokrusztészi³³ magatartásforma jellemzi. Az ember büntelenségéből kiindulni eleve zsákutca. A bűnt, saját bűneink valóságát „szőnyeg alá seperi” nem vezet sokra. Ha az emberről nem úgy beszélünk, mint kiteljesedésre szoruló lényről, s antropológiai vázlatunkból kiiktatjuk Istenre szorultságunkat, teológiai beszédkultúránkban gyorsan átcsúszunk egy olyan diskurzusba, amelyben a vallás csupán az élet optimalizálás-stratégiáját szolgálja, s nem az ember megváltásának misztériumát interpretálja. A *conditio humana* keretei közül való menekülés önmagunk meghazudtolásához vezet, igehirdetésünket a giccsteológia szintjére süllyeszti: olyan esztétizált tájképet fest az ember köré, amelynek horizontjáról hiányzik *felkelő Napunk a magasságból* (Lk 1,78; vö. Mal 3,20). Korunk főbűne – ha szabad egyáltalán ilyet mondanom – az, hogy az ember olyan életet él, amelyben az egyén megelégszik önmaga kusza világával. Az ember önmaga rabja lett, egzisztenciája magáncellában rostokol, s az, ami számára a cella falán ablaknak tűnik, valójában csak tükör.³⁴ Létének minden megnyilvánulása önmagára visszahajló, reflexív lett. Az ember teológiaiailag azonban nem-

³² Vö. Ulrich RUH: „Das Christentum neu entdecken”. Ein Gespräch mit dem Germanisten Hermann Kurzke, in: HerKorr 60 (2006/2), 70–74, 72.

³³ Prokrusztész görög mitológiai alak áldozatait ágyába fektette, és megkínózta. Ha áldozata nagy termetű volt és kilógott az ágyból, akkor – ahhoz, hogy beleférjen – levágott belőle, ha pedig alacsony volt, akkor addig nyújtotta, míg az ágygal azonos hosszúságú nem lett.

³⁴ Vö. GUNDLACH: *passim*.

csak szinkron, hanem diakrón megközelítésében is önmagára van utalva. Nem azért, mert magára maradt, hanem pontosan azért, mert szerinte elegendő saját magának. A kulturális amnézia³⁵ világában a *homo sapiens (tamen) demens* virágkorát éli. A kulturális demencia (feledékenység) kor- és kórtünet, amely a „jelen totalitásához”, valamint a „most abszolutságához” vezetett.³⁶ Sajnos ez az idő-reflexió a teológiai gondolkodás berkeiben is otthonra talált, elmondható ugyanis, hogy „a világ, az idő, a történelem és a társadalom magánszférára szűkülő redukciójára seholy sem került sor olyan következetesen, mint a modern teológia nagy részében”, amely „a világ idejét a maga sorsára hagyja, és csak arra törekszik, hogy az egyéni élet idejét hozza kapcsolatba Istennel”.³⁷ Sok esetben maga a liturgiát is ebben a szellemben ünneplik. Nem hiába írja *Joseph Ratzinger*, hogy az olyan liturgiának, amely a csoport autonóm és izolált voltára épít, „nincs történelme, ellenkezőleg, pontosan az jellemzi, hogy szembeszegül a történelemmel és magát teszi meg a történelemnek, még akkor is, ha ehhez történelmi díszleteket használ”.³⁸ Az ilyen liturgiában „az ember megteremti önmagát és különbejáratú világát, miközben szem elől téveszti, mi több, szívéből kiirtja Isten teremő művét, munkásságát és magát a teremőst”.³⁹ Az ilyen liturgia megfosztja az embert a kiismerhetetlen Isten meglepetéseket tartogató ajándékaitól. Aki csak a megszokott Istent keresi,

³⁵ Vö. Johann Baptist METZ: *Memoria passionis. Veszélyes emlékezet a pluralista társadalomban* (ford. Göröfö Tibor), Budapest 2008, főleg 154–193. Lásd továbbá: JITIÁNU Liviu: *A kulturális anamnézis sodrása ellen*, in: *Studia Theologica Transsylvaniensia* 12 (2009/Supplementum), 21–35.

³⁶ Vö. GUNDLACH: *passim*.

³⁷ METZ: 189.

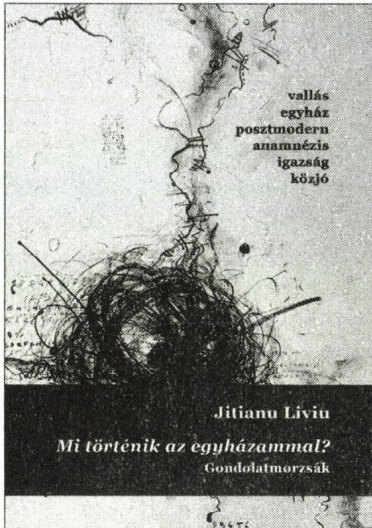
³⁸ Joseph RATZINGER: *A világ és az ember képe a szent zenében I* (ford. Török József), in: *Magyar Egyházzene* 4 (1996/1997), 11–18, 17.

³⁹ RATZINGER: *Világ*, 18.

sosem talál a meglepetésszerű „Szokatlanra”.⁴⁰ Szem előtt kell tartanunk szüntelen, s nyitottaknak kell lennünk arra, hogy Isten liturgikus jelenvalósága mindig szétfeszíti emberi elvárásaink és lehetőségeink szűkkeblűségét. Ebben rejlik voltaképpen liturgiánk innovatív ereje, nem pedig az ember rövidzárlatos – s teológiaiilag amúgy is sziszifuszi –, mesterkélt, pusztán emberi kreációra támaszkodó kreativitásában.

Az egyház liturgiája nem lehet az illúzió forrása. Ezért a plázakultúra minden megnyilvánulása idegen test számára. Kerülnünk kell minden gyors sikert ígérő tüneményt, minden olyan sikerstratégiát, ami az embert csak látszólag nyugtatja meg, de valójában önmagába zárja. Istennek kell eget bontanunk. A liturgia a nyitottság tere. Az Istenre való várakozás gyülekezete. *Harmatozzatok, egek, onnan felülről, és ti, felhők, hullassátok közénk az Igazat! (Iz 45,8).*

⁴⁰ Vö. Jürgen BÄRSCH: *Unvertraute Liturgie? Wenn Gewohntes reformiert wird. Beobachtungen zur Liturgiereform des Zweiten Vatikanums*, in: ThPQ 160 (2012), 357–368, 366sk.



Jitianu Liviu: Mi történik az egyházzal? Gondolatmorzsák

Verbum Kiadó, Kolozsvár 2012

Miért ír valaki könyvet? – teszi fel a szerző, a kolozsvári teológiai kar dogmatikatanára magának a kérdést kötete bevezetőjében. Az ideális válasz erre az lenne: azért, mert mondanivalója van. Szeretné közölni meglátásait, gondolatait. S hogy milyen céllal? Azért, mert ezzel jobbra szeretné tenni a világot, gazdagítva azt, vagy pedig fel szeretné hívni a világ figyelmét valamire.

E kis könyvben, amely a *Mi történik az egyházzal?* címet kapta, erről a valóságról ír a szerző, amelyben él, amellyel együttél. Nem tudja azt a maga teljességében bemutatni, ezért nem ír egyháztant, csak „gondolatmorzsákra” vállalkozik, a kortárs egyházas térség egy-két kérdésének megvilágítására. Célja néhány egyházas kérdést a keresztény öntudatban felszínre hozni. A kötet írásai az elmúlt egy-két évben születtek meg. Lényegében konferencia-előadások átdolgozott anyagai, amelyeket részben korábban folyóiratban közölt. Azon kérdésekre fonódnak rá, amelyek az elmúlt évek szertefutó kutatásainak állomáshelyeit képeztek: a vallás helyzete, a felejtés kultúrája, ortodox egyháztan, az igazságkérdés a keresztény hit szemzőgéből, kereszténység a relativizálódó világban, (papi) identitás, a papi szolgálat a II. vatikáni zsinat tükrében. A kötet érdekes, elgondolkodtató és hasznos olvasmány a teológia és a mai világ sorsa, sorsfordító kérdései iránt érdeklődők számára.

A5, 150 oldal. Ára: 18 lej

KONCSAG LÁSZLÓ

A börtönpasztoráció tanulságai és távlatai

Prisons are a special area of pastoral life. Pastoral care in prisons is special by the nature of the institution itself. The limitations of personal freedom reduces the possibility of movement, and the rigid routine of prison life keeps the prisoners in constant tension. This is further compounded by the reduced decision-making facilities and a lack of responsibility and challenges. The prison chaplain has to be the witness of God's free mercy, forgiving love, of goodness and tenderness in an environment where there is hardly any forgiveness. The importance of a prison chaplain consists in continually strengthen the faith and the hope of the closed ones.

Keywords: prison; pastoral care in prisons.

Az anyaszentegyház feladatának tartja a szabadságukban korlátozottak lelkigondozását. Ezért végez pasztorációt a bezárt emberek körében is. Tízenkét évvel ezelőtt kaptam ilyen jellegű megbízatást.¹ Ennek a különleges lelkipásztorkodásnak próbálom megvonni mérlegét, ahogy én tapasztaltam.

Mottónak Radnóti gondolatát idézem: „Lehetnének talán még emberek, / hisz meg van bennük is csak szendereg, / az emberhez méltó értelem. / Mondjátok hát, hogy nem reménytelen.”²

Ennél határozottabb az Úr Jézus, aki Isten végtelen, mindenre kiterjedő szeretetét képviselve azonosítja magát az élet számkivetettjeivel, s azt várja tőlünk, hogy lehetőségeink szerint segítsük őket. Azt olvassuk a Máté evangéliumában: „Börtönben voltam és meglátogattatok.”³ E szerint nem elég az

¹ GYÉL (Gyulafehérvári Érseki Levéltár): Nr. 1567/2000.

² MAJÁLIS, 1944.V.10.

³ Mt 25,36

alkalmi érdeklődés, hanem az irgalmasság testi-lelki cselekedeteit gyakorolva a jót kell tenni velük.

Börtönlelkésként naponta a bezártak közt időztem, hogy Isten ingyenes szeretetére figyelmeztetem, s a kegyelemmel közreműködve megtérésükben segítsem őket.

A személyi pasztoráció különös területe a börtön, amely már nevével is félelmet kelt, rossz előítéletet szül. Ezerarcú intézmény, amely minden börtönlakónak más és más, s mivel kinek-kinek más az arca, más a testi felépítettsége, más a lelki világa is. Másak igényei, másak öröklött tulajdonságai, másak megrögzött szokásai, más a nyelve, más a műveltsége, mert más a felkészültsége, s így más az életvitele és az életfilozófiája is.

Tetteik súlya szerint is különböznek. Van először büntetett, van visszaeső, megrögzött bűnöző vagy megtévedt, beismerő bűnös, vagy csak elítélt. Lehet közöttük súlyosabban büntetett, de lehet ártatlan is. Ahogy a felsorolásból kitűnik, legfőbb nehézséget az jelenti, hogy lakói heterogén összetételűek, s így hiányoznak az egységes megnyilvánulások: a gyakori megtérés, az egységes bűnbánattartás. Aki ezt nem tartja számon, az a börtönpasztoráció útvesztői között elvész.

Az állandó köztüklét tapasztalata azt mutatja, hogy van aki vezekel, van aki szenved, van aki bosszút forral, van aki újraszervezkedik, van aki csak vegetál, vagy túlél, van aki a rosszban szakosodik. Van olyan is aki szégyenkezik, van aki kérkedik, van aki basáskodik, van aki elzárkozik, van aki új kapcsolatot teremt, és van aki felhagy a régi kapcsolatokkal. Van, akit állandó cselekvési vágy hajt, van aki elmerül a semmittevésben, van akit ösztönöz a siker, van aki józanul keresi a megtérés útját, van aki mindig ellenkezik, van aki mindent kifogásol, van aki tekintélyt rombol, van aki hamar találkozik az Istennel, és van aki makacsul ellenáll.

Általános, minden börtönre vonatkozó stúdium nincs, ami a mindenki szemében mást jelentő sokarcú intézményt egységesítse. Egyetlen általános és mindenkire kiterjedő norma a

börtön napirendje, aminek állandó megtartása a büntetések ellenére is nehézségekbe ütközik.

Nézzük meg közelebről: kik a börtönlakók? Különféle korú emberek, férfiak és nők, fiatalok és öregek. Vannak közöttük olyanok, akiknek van lelki műveltsége, részesült vallási nevelésben, ezekkel könnyebb dolgozni. Nagyobb részüknek azonban ferde képe van Istenről, vallásról, papról. Kerül olyan, aki ellenséges magatartást tanúsít, mivel a pap bűneire emlékezteti, így folytonosan szembesülni kényszerül saját múltjával. Ezért kerüli vagy próbál gúnyt űzni előjáróiból. Rossz emléke is lehet. Ha attól nem hajlandó megválni, nehezíti helyzetét. Ilyen esetekben Pilinszky verse bátorított: „Rossz voltam, s azt mondtad, jó vagyok / Csúf, de te gyönyörűnek találtál / Végighallgattad mindig, amit mondtam / halandóból így lettem halhatatlan!”⁴

A benticiek viszonyulása szerint is változik a börtön. A történelem olyan eseteket is nyilvántart, amikor öt-tízévi börtönbüntetés után bizonyosodik be, hogy teljesen ártatlan volt. Az ilyen egyénnek siralomház a börtön.

Vannak olyan börtönlakók, akik saját bőrükön győződtek meg arról, hogy a börtön saját esetükben a biztonságos túlélésnek egyetlen lehetséges formája. Ezeknek személyes szabadságuk szavatolójává válik a börtön.

Olyanokkal is találkozunk, akik bizonyos vezető szerepet egyedül csak a deklasszáltak (a társadalom leírja őket, mert erkölcsi alap nélküliek) között biztosíthatnak maguknak, ezeken könnyebb zsarnokoskodniuk. Az ilyeneknek a börtön egyenesen ideiglenes otthon.

Vannak fecsegők, akik utálatossá válnak, vannak továbbá árulkodók, akik előnyökért harcolnak. Pl. jobb elhelyezés, különleges megbízatás, könnyebb munka vagy bizonyos hatalom reményében vállalják még a félretájékoztatást is, a hazudozást.

⁴ PILINSZKY J.: *Átváltozás* In PILINSZKY JÁNOS: ÖSSZES VERSEI, Osiris Kiadó, Budapest 1996, 176.

Vannak bosszúállók, akiket a személyükön ejtett sértés hoz lázba, de vannak irigyek, akik elkívánnak mástól mindent, viszont vannak segítőkész egyének, sajnos olyanok is, akik mindenki számára kiismerhetetlenek. Lehetnek állandó síránkozók, akiket a börtöntársadalom kivet magából.

Vannak, akik egyszerűen elveszítik önmagukat,⁵ akik lebuknak, akiket mások befűjnek. Vannak, akiket tetten érnek, másokat nyomozás után, nyomok révén fognak el. A visszaeső bűnöst nyilvántartják s szigorúbban büntetik, olyan is akad aki alibit nem tud igazolni, némelyek a bűntárs révén kerülnek be, vannak mások, akik szándékos kihágást követnek el azért, hogy menedékhelyre kerüljenek, továbbá van akit a lopott anyag árul el, de olyannal is találkozunk, aki hamis vádaskodás következtében ártatlanul kerül rács mögé. Olykor megesik, hogy hibás, téves bűnügyi eljárás révén zárják be.

Egyetlen börtönbüntetés sem lehet olyan édes, hogy ott hosszú távú terveket szőjjön az elítélt, csupán a szabadulás várva várt napjáért az állandó időszámolgatása lehet reményt keltő. Ezt figyelembe kell vennie a nevelőnek.

A börtön a világon mindenütt börtön, mert az elítélt személyes szabadságát felülről rászabott büntetéssel elveszíti. Olyan kényszerhelyzetbe kerül, amihez nem szokott a magánéletében. Így döbben rá arra, hogy az államnak nevelő intézménye⁶ ez a hely, ahol a közre veszélyes elemeket elszigetelik,

⁵ SHAKESPEARE: *III. Richard* I.felv.1.szín: „Mivel nem játszhatom a szerelmest / Hogy eltöltssem e csevegő időt / Úgy döntöttem, hogy gazember leszek” Richardot nem érdekli ez a rendszer. Nem érdekli a jó, de nem érdekli a rossz sem. Nem foglalkozik azzal, hogy ő rossz avagy jó, s ez jelenti a démonit. Gyenge Zoltán: *A bűn heteronómiája-Richard, Agamenon avagy Ábrahám in Lábjegyzetek Platónhoz 2-3: A Bűn.* Szerk. Dékány András-Lackó Sándor, (2004) Szeged Pro Philosophia Szegediensi Alapítvány, Librarius, 55. o.

⁶ LEWIS Lyons: *A büntetés története* (2005) Magyar Könyvklub Rt., Budapest, 9.o. „Napjainkban még mindig, akárcsak Hammurápi idejében, a megtorlás, az akadályoztatás, az elrettentés és a jó útra térítés alkotják a büntetés célját.

s próbálják nevelni. Így nem csoda, ha esetenként a börtön alkalmazottak szadista hajlamának kieléési lehetőségét is biztosítja.

Nehezíti még az új életformába való beleilleszkedést a magánélet hiánya, a börtönélet merev rutinja, a csökkentett döntéshozási lehetőség, a felelősség és a kihívások hiánya. A bebörtönzött az állam nevelő hatalmába kerül, s amíg az igazságot szolgáltat, közben szeretné új emberré nevelni. Persze, különböző kényszerhatások érvényesülnek ahhoz, hogy az elítélt hozzáigazodjék a börtönlakók szubkultúrájához, beleértve ebbe a börtönkód rendszerét is. Egy börtöntjárt író szerint: „a börtönkód egy magasabb jelrendszer, amelyre mindnyájan válaszolunk, és ez arról szól, hogyha szándékosan több szenvedést hozunk a világba, akkor a mi életünkbe is szenvedés költözik.” Mire vonatkozik ez a jeladás? Segítségkérésre, ha valami közhasznú cikk fogytán van, s jó lenne a hiányt pótolni.

A börtönnek általánosan érvényesülő, személyre szabott fejlődését senki sem ismeri, mivel kinek-kinek mások a céljai, meglátásai, és megnyilvánulásai.

A börtönélet jogi keretét azok a rendelkezések, parancsok, utasítások, követelmények szabják meg, amelyek előírnak, megengednek, korlátoznak, vagy éppen megtiltanak bizonyos tevékenységi formákat, szerveződést, megnyilvánulást, magatartást.

Az egyes intézményeknek börtönlakóit három csoportba osztják: *1. az először büntetettek, 2. a visszaesők, 3. a súlyos büntetettek.* Sajátos kategóriát alkotnak *a nők és a kiskorúak.* Az egyes kategóriába tartozókat lehet egyszerre kápolnába hívni.

A börtönlelkészi feladat nagysága meghaladja az egy ember hatáskörét, nagyobb összefogásra van szükség. Ez a társadalom egészének problémája. Szükséges a lelki nevelő munkába másokat is bevonni, akár vendégeket hívni. A vendég érdeklődésével más szint jelent. Sokat kell ugyanis a foglyokat bátorítani, hogy legyen önbizalmuk életük sikeresebb alakítá-

sában. Ezért helyes meghívni másokat látogatóba, nemcsak egyháziakat, hanem a különféle lelkeségi csoportok tagjait, hogy ők is segítsenek az elzártság szégyenének feloldásában.

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy a pártidiktatúra idején szinte teljesen új börtönnépesség lepte el a fogházakat, a gyűjtő és büntető munkatáborokat. A II. világháborút követő években a katolikus papságot szemmel tartották, hogy a népuralom ellenségeiként feltüntetve a fejlődés útjából eltávolíthassák⁷. A magas képzettségű elit a börtönökben is sikeresen építette ki a maga kulturális életformáit. Gyakran szobánként alakult ki olyan továbbképző szellemi góc, amely színvonalát tekintve akár az egyetemi képzés magas iskolájává vált.

Egy a dr. Venczel József 12 börtönévet raboskodó egyetemi tanár cellájában hosszú éveken át ilyen előadásokon részt vett, székelyudvarhelyi kisiparos, szabadulása után nem panaszkodott, hanem egyenesen hálálkodott, hogy ilyen jeles ember társaságában tölthette életének egy hosszú szakaszát, amilyenre polgári életben soha nem lett volna alkalma.

Ne felejtsük el a magyar jakubinusokat sem, akik a XVIII. század vége és a XIX. század elején a fennálló rendszer ellen szervezkedtek, s hosszú raboskodásuk során a börtönt a szellemi élet otthonává tették. Az 1848-49-es forradalom bukása után a Bach korszakban a császári ház ellenében a nemzeti függetlenségért küzdve jutottak sokan börtönbe. A börtönt a hősök, az igazi szabadságharcosok intézményévé tették. Az 1944 után a Kommunista diktatúra időszakában a vallás mellett kiállók, az osztályharcot elvető erők, az emberi méltóság védelmében, fellépők, mások a személyi bosszú áldozataiként jutottak politikai fogolytáborokba, börtönökbe. Ilyen helyeken ezrével sínylödték: papok, lelkészek, főpapok, püspökök, pedagógusok és különböző értelmiségiek. Ki ne tudna Isten Szolgája Márton Áron 5 évi börtönbüntetéséről, illetve utóda dr. Jakab Antal püspök 12 és fél évnyi kényszerbüntetéséről,

⁷ Tempfli Imre: Sárból és napsugárból, (2002) 115.

amit olombányában munkásként töltött. De mögéljük felsorakoztak mások, pl. Boga Alajos, Sándor Imre, Macalik Győző, Boros Fortunát, Orbán László, Gál Gyula, Eröss Lajos, Márton Mózes, Dénes Szeréna, Kelemen Kálmán hogy csak az első vonalban levőkből említsünk. Dicséretként elmondható róluk, hogy sokan szembenéztek a legvadabb kínzásokkal. Sokan felmérték az embertelenség poklának minden rejtekét, de megtörni nem tudták őket. Márton Áron püspök szerint: a börtön az emberformálás magasiskolája. Sok pozitív példa segített⁸, de még több elképesztő eset nyomta bélyegét az emberi sorsokra. Volt okos és megfontolt felmérés, de a börtön csak börtön maradt.

Nem csak a börtönök, de a börtöncellák is esetről-esetre különböztek. Így arra is volt konkrét eset, hogy nem a börtön formálta a foglyot, hanem a szellemi élet kiemelkedő képviselői a börtönt⁹. Ez arra is bizonyosság, hogy a fogházat át kell, és át lehet alakítani a nevelés intézményévé. Nem egyszerűen hangzatos, hanem valósággal mellbevágó az a megállapítás, hogy nehéz igazi embernek lenni, de százszor nehezebb annak megmaradni.

Volt idő, amikor a központi állam-és pártvezetés rendeltileg felszámolt egy sereg börtönt. Ceaușescu ezzel, különösen választások előtt, a külföldnek azt próbálta bizonyítani, hogy ez nálunk nem jelent problémát. Valószínűleg nem a közbiztonság gyors javulása készítette erre, hanem jóval inkább a börtönviseltek egyre számotvetőbb politikai hatása. Ki hitte volna, hogy a valamikor társadalmi selejtnek minősített, s csak fizikai

⁸ A nemrég elhunyt Csiha Kálmán beszámolt arról, hogy milyen békességet hordott magában dr. Jakab Antal püspök. A többieket is megtanította a rózsafüzérre, aztán együtt mondták. Dénes Szeréna szociális testvér nyolcvan évesen jött el meglátogatni a börtönt, s tanúságot tett az imádság megtartó erejéről. (Vö. Börtönkörkép in Keresztény Szó XXIII. Évf. 8. szám, 5. o.)

⁹ HARAI Pál: *Börtönének papi emlékei* (2010) Megyes. Szóbeli felidézése alapján szívesen emlékezik arra ahogy megtanult németül illetve az egyiptomi piramisokról tudott meg sokat a vele raboskodó szakemberektől.

munkára ítélt börtönlakók a forradalmi átalakulás élharcosai lesznek? Egy a Duna Televízióban közvetített egykori guláglakók találkozájának grófnője, aki három évet töltött a rabság keserű kenyerén, társadalmi osztálya fölött józan ítéletként az arisztokrácia egykori bűneinek jóvátételére egyenesen szükségesnek tartott egy kétéves gulágiskolát. Persze a három évre vagy ennél is többre mért kényszerszolgálatát és kényszerlakóhelyet maga is keményen visszautasította.

A börtön jellegét a kívülállók véleménye is meghatározza. Másként ítélik meg a lesújtott hozzátartozók, a szimpatizánsok, és az ellenséges érzelműek. Valószínű senkinek sem közömbös a börtön. Lehet, hogy egyként megbékélnek vele, de érzelmi vonzása nehezen képzelhető el.

Hogyan zajlik benne az élet? Egyesek szerint eligazít a ne láss, ne hallj, ne beszélj – életfilozófia. Ezzel közömbösségbe lehet merülni, s a minden mindegy szintjén szörnyként falja fel, s emészt meg lakóit az idő. Erre vonatkozólag láttam egy szemléletes festményt, amelynek hatása elgondolkoztatja élete értelméről a szemlélőt. A kép végeredményben egy kígyóval szemlélteti a börtön belső életét, melynek gyomrában minden eltöltött nappal mélyebbre és mélyebbre kerül az elítélt. A közömbösséggel a nevelőnek küzdenie kell, hogy a bezártat megőrizze emberségében.

A börtönalkalmazottak különféle programokat szerveznek, sajnos kevés az érdeklődés irántuk. Iskolai oktatásra, de más fajta képzésre is akad példa, pl: az asztalos szakma elsajátítására van alkalom, elméletben és gyakorlatban. Ismét más: mentálhigiéné jellegű az a beszéltető program, amely a jövő alakíthatóságát tűzi ki célul. Ezt szolgálta a kápolnába meghívott Ferenc Attila tanárnak heti egy alkalommal a keresztény házasságot bemutató sorozata is.

A kápolnai tevékenységet mindenek előtt az emberies körülmény megteremtését célzó együttlét jellemzi.¹⁰ A közösen végzett rózsafüzér, illetve litánia imádságok, előlegezik a bizalmat. Különös az itteni statisztika, mert rendkívüli helyzetbe született.¹¹

A lelki program napi tanító részét egy-egy hittankönyv soron következő leckéiből vettük, míg a fontos igazságok elmélyítéséhez közkeletű írások szolgáltak, az önismeret, és önbecsülés erősítésére.¹² Az idevágó témák beszélgetésekre is jó alkalmat kínáltak. A nevelésben fontos, hogy távlati célt tűzzünk ki a foglyoknak, mert ha maguk szabják meg, abból sok nehézség adódik. A cél itt a túlélés megtanítása. Lehetőleg úgy, hogy a saját céljára is hasznosítani tudja a börtönben töltött időt. Mivel szinte állandó a szervezkedés, ezért bandák alakulhatnak ki, ez pedig a feszültség forrása. Úgy kellene őket nevelni, hogy kevesebb legyen, vagy egyáltalán ne legyen ütközőpont. Természetesen ez szinte lehetetlen. Az ünnepi előkészületeknek szerves részét képezi az ünnepi színdarabok betanulása és bemutatása.¹³

A négy szemközti beszélgetést semmi sem pótolja. Amit kimond a lelkibeszélgetésben vagy a szentgyónásban, az már

¹⁰ II. JÁNOS PÁL pápa üzenete a rabokhoz 2000. júl. 9-re „*Jubileum a börtönökben*” címmel 4. pont

¹¹ Lelkipásztori munkám eredményei 2011-ben: 68 szentmise, amiből kettő püspöki volt húsvét és karácsony másnapján. Lelkibeszélgetés egész évben 590, illetve szentgyónás 65, szentáldozás pedig 76 (Részlet a főpásztornak készített évi tevékenységről).

¹² ANSELM GRÜN: *A mennyország benned kezdődik*, KATOLIKUS KINCSES KALENDÁRIUM 2011, MÓCSY IMRE: *Isten közelében*, VASÁR NAP ÉVKÖNYVE 2011-re, KERESZTALJA ÉVKÖNYVE 2012, SZENT ÁGOSTON *Szabályzata a közösségi élethez*, LÉSTYÁN FERENC: *Keresztény hitünk tételei 5 percben, Az éneklő varjú* – népi vicces történetek, DIETRICH BONHOEFFER: *Vademecum*, CZÁRÁN ESZTER: *Világnak Virága* - Olvasókönyv kicsiknek és nagyoknak, 2., 3. kötet. Ezen kívül az ÚJ EMBER, valamint a KERESZTÉNY SZÓ, a VASÁR NAP, a KERESZTALJA, a KRISZTUS VILÁGA és a SZÉKELYFÖLD tematikus cikkeiből olvastunk.

¹³ Évente két alkalommal: Húsvétra és Karácsonyra. Lásd Keresztény Szó XVI. évf. márc. 22. o., XXIII. évf. aug., 4. o.

nem terheli tovább lelkiismeretét. Ugyanakkor fontos szerepe van a közös éneklésnek. Szívesen teszik. Ha valaki megátalkodott is, az Édesanyám is volt nékem kezdetű népdal, megpuhítja a szívét.

Ha ennyire változó jellegű a börtöntársadalom, magának a börtönnek lehet-e mindenre alkalmazható egységes nevelési elve? Jó lenne, de nincs. Egységes nevelési elvet a heterogén csoport kényszerközösségében alkalmazni, vagy működő nevelési rendszert felállítani képtelenség. Innen származik az első feladat: minden foglyot külön meg kell ismerni, még ha szándéka sok esetben kiismerhetetlen, akkor is erre kell alapozni. Spontánul csak akkor alakulhatnak ki a foglyok között kisebb csoportosulások, ha az együvértartozók vállalhatják a közösséget. Ez értékében lehet pozitív vagy negatív. A zsebmetszés, a fosztogatás, a betörés, a lopás, a rablógyilkosság mesteriskoláinak bizonyos fokozatai is ilyen alapon működnek és gazdagíthatják a mesterségbeli tapasztalatokat. Pozitív jellegű csoportosulások is csak a hasonló, csak az egymást tisztelő és megbecsülést biztosító gondolatok közösségében születhetnek meg.

Talán egyik legnagyobb feladatnak azt tekinthetjük, hogy az ilyen spontán csoportokat felfedjük. Csak ezekre támaszkodva vagy ezek ellen küzdve lehet a nevelési eljárásoknak távlati célt kítűzni.

A börtönpasztorációnak egységes módszertana nincs. Minden olyan eljárásnak jogilag megalapozott helye van, ami csak egy fogoly esetében, sőt az előljárók és a felügyelők esetében is pozitív eredményhez vezet. Ez utóbbiakat, úgy lehet elérni, ha az előljárókat nem gátolja esetleges – hatalmi féltékenységből származó – szűk látókörük. Minden olyan kísérletezés káros, ami elkerülhetetlenül csődhelyzetbe visz. Ebből következik két dolog:

1. Pontosan meg kell határozni, hogy milyen cél érdekében, kivel, mikor, hol és hogyan próbálok eredményt elérni.

2. Tudni kell minden változó körülmény között rugalmasan módosítani a követendő eljárást még mielőtt a börtönlakók maguk, mondanának elmarasztaló ítéletet arról.

Gyakran elfeledjük, hogy a börtönlakók életében ritka vendég a sikerélmény. A legkisebb hibáért, a legegyszerűbb félrelépéséért, vagy a mulasztásért kijár a dorgálás, a megróvás, a feddés vagy éppen a fizikai büntetés valamilyen formája, de sokkal szűkmarkúbb az elismerés, a dicséret, a köszönet, a jutalomnak még a legegyszerűbb formája is, pl. a kézfogás. Ha a vezetők nem tudják az embert látni a fogolyban, akkor ez visszafelé sem működik. Akármilyen csordultig van tele jóindulattal a vezető, a rab nem tud felvevő lenni, pedig az emberiség megélése mindig csodát művel: segít a legkeserűbb megaláztatásban is túlélni a lehetetlennek tűnőt.¹⁴ Embernek tudom-e tekinteni, hogy ő is engem embernek tekintsen? Ez a legfonosabb kérdés. Amíg ez a kölcsönösség nem alakul ki, addig a börtönlelkész tisztségviselő, hivatalnok igen, de nevelő vagy átnevelő nem lehet. Nem szabad megfélemlkezni viszont arról, hogy a megértés és a cinkosság nem egy töről származik.

Egy igen nagy követelmény a határozottság és a következetesség. Bármelyik hiány eleve a sikertelenség felé sodorja a börtönpasztorációt.

A börtönbejutottnak saját bőrén kell megtanulnia a túlélést. Első nehézség a fizikai túlélés. A legtöbb ember agresszívvá válik, szinte öntudatlanul dacos és szembeszegülő lesz.¹⁵ Sok esetben Istent okolja azért, hogy lebukott, s emiatt lázad is ellene, de a sajátságos életmód majdcsak megingatja tévhitének tarthatatlanságában.

A börtönélet kemény. Akik ott élnek, azoknak hátul is szemük van, és ébren alszanak. Akik nem tudnak magukra

¹⁴ Példa erre a REMÉNY RABJAI c. film cselekménye

¹⁵ SZENT LE-BAO-TINH PÁL leveléből, amelyet a *Ke-Vinch papnevelő intézet* növedékeihez intézett 1843-ban In Launay A. Le clergé tonkinois et ses prêtres martyrs (1925) MEP. Paris, 80–83 o. Az imaórak liturgiája IV. kötet, 1485. o.

ölteni egy bizonyos keménységet, azokat figyelmezteti a zsidó közmondás: „Ha nem tudsz harapni, ne mutasd fogaidat!” Ezek az emberek a legsebezhetőbbek. És mégis mindenkinek a maga jogáért kell küdeni. Az erőszak megnyilvánulásai lengik be nappalaikat és éjszakáikat, s ez pedig sokféle összecsapást szül. Így azt hihetnénk, hogy a bent lévők érzelmei ellaposodnak, s így érzéketlenné válnak, pedig nem. Voltak olyan híveim, akiknek komolyságán épültem. Egyiket szaktudásáért az intézmény műhelyében foglalkoztatták. Bizony volt idő, amikor a többletmunka elkedvetlenítette. Ilyenkor szomorúsága felől érdeklődve azt a választ kaptam: „Nem neheztelek előljáróimra, sem felügyelőimre, mert ők nem hibásak azért, hogy idekerültem.” Egy másik rab arra kért a kápolna oltárán lévő virágcsokrot látva, hogy adnék egy szálat, mert jön a barátnője látogatóba, s fel szeretné köszönteni születése napján. Hirtelen azt válaszoltam, hogy ide virágot hozni szokás, nem elvinni. Amikor láttam, hogy ellenvetésem nem lepődött meg, akkor így folytattam: „Jézus a szép emberi kapcsolatoknak örvend. Azt vigye, amelyikkel nagyobb örömet szerez.”

A börtönbüntetés túlélésének harmadik nehézsége a mentális túlélés: a józan ész megőrzése. A börtön világa nem tesz úgy, mintha egyedi vagy kivételes lenne. Az erő birtoklója a „keményfiúk” határozzák meg, hogy mi a józan ész, az értelem és a logika. Fegyvereik nincsenek, de erős befolyásuk van a börtön működésére. A mentális túlélés egyik módszere a börtönélet értelmetlenségének felismerése és a fekete humor¹⁶ alkalmazása is. Olyan tréfára kell itt gondolni, ami első hallásra átoknak tűnnék, de a börtönben meg lehet szokni, mint olyant, amin szívből lehet nevetni. „Még vagy húsz évig egyed a börtön kásáját!” Számunkra érthetetlen, bosszantó, olykor felháborító, de nekik nem. Örömük egyfajta kifejezője, ha újra látják egymást, s ezért derülnek a tréfán. Még az se sértő, ha

¹⁶ Humour noir, ami a humor groteszk, morbid, cinikus formája. Gyakran az erotikus és a halállal kapcsolatos elemek használata jellemzi. Világ Irodalmi Lexikon (1975) Akadémiai Kiadó Budapest, III. kötet, 71.o.

ilyenek röpködnek: „Szabaduljál meg hamar, hogy gyere vissza még tíz évre”, „Ne búsulj, mert ami még hátra van, azt az Isten letölti.”

A belső bezártság nehezen oldódik. A legtöbb fogoly csupán azokra számíthat, akik felkeresik, hogy reményt gyűjt-sanak lelkében.

Nem szabad vérmes gondolatokat táplálni magunkban. A jó szándék, az eltökéltség, és a kitartó munka sem szül csodákat, sokszor bizony csak grammokban mérhető eredmény.

Hogyan tevékenykedjen a börtönlelkész? Az elítéltek nagyon elővigyázatos megismerésével kezdje. Lényeges a rab családi kapcsolatainak ismerete. Valakihez közel juthatsz úgy is, ha nem őt vallatod, hanem szeretteiről, esetleg gyermekiről érdeklődsz.

Fontos megfigyelni kinek-kinek az érdeklődési körét, viszonyát a munkához, a társakhoz, az előljárókhoz. A börtönlakó lelke sokszor érzékenyebb, mint bárki másé, hiszen sérült állapotán a legkisebb bántalom is elviselhetetlen lehet.

Jó tudni, hogy a fogoly mindent más mértékkel mér. Az értékeltolódás sokszor olyan fonák helyzetbe sodorhatja, hogy a lényegtelen apróság sorsdöntő szerepet kap.

Álmodni ébren is lehet. Ez a menekülés egyik sajátos formája, sokszor megtartó erőnek bizonyul.

Öröm, ha a fogoly a vágyairól beszél. Akinek van óhaja, akad hozzá szándék, célratörő akarat is. A szerepváltást enélkül nem lehet elképzelni.

Azokat kell segíteni, akik többek akarnak lenni, mint akik voltak. Ez a szándék a javulás, az átnevelődés egyik hordozója.

Bár az előljárók között gyakori kísértés a hatalmi harc, a papnak óvakodnia kell a basáskodástól. Akik másokon akarnak uralkodni, csak bomlasztó hatással lehetnek a közösségre.

Tisztelet illeti mások véleményét is, de nem szerencsés a hangadókra alapozni. Azok csak saját érdekeiket tartják fontosnak.

Fontos kérdés: mit tudsz tenni azért, hogy ne csak keserű emlékekkel telítődjék a bebörtönzött, hanem olyan élményekben is legyen része, ami kiemeli terhes állapotából, akár egy rövidke időre is? Az öröm bármilyen apró, legalább egy métert jelent a boldogság felé vezető úton.

Mindig csak apró lépésekkel haladjon, hogy senki el ne maradjon a heterogén társaságból.

Számolni kell azzal, hogy a spontán alakult közösség sokszor káros, bűnös, bomlasztó. Fontos szem előtt tartani, hogy a börtön közössége pusztán formai. Összetartó kapocs csak a kényszer fegyelme, a belső rendszabályok szigora, és a külön büntetéstől való félelem. Számolni kell azzal is, hogy a zárkozottságot igen nehéz feloldani.

Van belső zárkozottság, amikor a rab önmagáról semmit vagy igen keveset árul el. Az értelmes rab tudja, hogy nem beszélhet egyéni dolgairól cellatársaival sem, mert nem tudhatja kiben mi lakozik. Különböző is mindenki gyanús, aki él. Bárki lehet felbérelt ügynök. Egyetlen kötelessége lehet: túlélni a kiszabott büntetést a lehető legkisebb veszteséggel. Ez, mintha a falakból szívódnék át az agyakba. Senki sem hirdeti. Ezek a törvények együtt élnek az intézménnyel. A belső bezártság nehezen oldódik. A legtöbb fogoly csupán azokra számíthat, akik felkeresik, hogy reményt gyűjtsanak lelkében.

Van csoportos zárkozottság – amikor egymással szolidárisak – és nem nyilatkoznak. Ez okvetlen a nevelés zsákutcája.

Milyen legyen a börtönlelkész? Nyugodt vérmérsékletű. Megfontoltan cselekvő. Határozottan következetes, de soha ne sablonos. Emberséges, de nem cinikus. Legyen leleményes, és soha nem unalmas. Tudjon mindig újrakezdeni, de elviselni a kudarcot is. Tudja hasznosítani mások segítségét, de semmilyen feladatát ne bízsa másra. Gyakorolja a megbocsátást, de soha ne hunyjon szemet a rejtett bűnök fölött. Becsülje meg a legkisebb sikert is, de ne álljon le büvöletében. Ne engedje uralkodni saját fantáziáját, s ilyen alapon ne állítson fel se

elméletet, se véleményt ne formáljon. Keresse a módot és alkalmat, hogy állandóan tanuljon, s önmagát megújítsa. Ne feledje minden szónál értékesebb a tett.

Lehet-e a börtönlelkész képzésről beszélni? Igen, a börtönnek nem csak sok célja van, hanem ennél is sokkal több rejteke, amit üdvös dolog mások tapasztalatából¹⁷ jobban kiismerni. Egyetlen börtönlelkész sem rendelkezik olyan röntgen szemmel, hogy bármelyik bebörtönzöttet átlássa, de az ember megismerésének titkos útjait is járhatóbbá lehet tenni. Ha e nehéz nevelési területet tudományosan mérjük fel, illetve ítéljük meg, óriási szerepe van a foglyokkal való személyes beszélgetésnek. Jó tudni, hogy amikor a börtönközösséghez akarok szólni, akkor is az egyénhez, az egyénekhez kell fordulni. A börtönben nem lehet hasznos a fenyegető szó. Több értelme van a vizsgáztatásnak. Addig lehet orvosolni a bajt, amíg az egyéntől nem jut el az egész közösséget érintő problémáig. Tagadhatatlanul szükséges az éberség, hogy csírájában lehessen kezelni a problémát, lehessen növelni a jóra való igyekezetet. A változatos nevelési hatásokkal nem lehet összeegyeztetni a kapkodást, a rendszertelenséget, a következetesség hiányát. Fontos erény a türelem. Meg kell tanulni kívánni a dolgok fejleményét. Durván beavatkozni kár. Ezen a helyen sok olyan bonyodalmasnak látszó ügy van, amit az idő magától megold. A börtönben a vezető alkalmazható egyetlen hatalma a tekintélye. Erre legyen gondja kinek-kinek. Felelősséged ne ruházd másra. Csak rontja a tekintélyed, ha kibújsz a dolgok elől. A fogolynak is lehet emberi büszkesége, tartása, amit tisztelni kell. Sok esetben a kérés jóval többet ér, mint a parancs. Siker, ha a fogoly az elhangzott kérést parancsnak tartja, s parancsként tiszteli. Vigyázni kell az elhamarkodott szóra, véleményre, ítéletre. Többet veszítesz, ha vissza kell vonnod, mintha ki se mondanád. Ha a bebörtönzött megtapasztal-

¹⁷ Hazai börtönlelkészek találkozóin szinte évente, és a Katolikus Börtönlelkészek Világtalálkozásán háromszor vehettem részt (2003-Dublinbe, 2007-ben Rómába, 2011-ben Kamerun fővárosába Yaoundéba).

talta a feléje irányuló tiszteletet, szívesen megnyílik. Ha kérésre kap egy-két levélborítékot, írószert vagy bélyeget, akkor bizalma erősödik. A csoportos tevékenység megszervezéséhez a börtönlelkészek rendszeresített tapasztalatcseréből nyerhetnek.

A nevelés hatékonyságától sok függ. A francia regényíró Victor Hugo mondta: amikor sikerült egy iskolát felépíteni, akkor egy börtönt be lehet zárni. Ez a megállapítás nem tűnik ténszerűnek, vajon miért? A tudás értékeinek átadása mellett, vajon nem hanyagolták el a szeretettel végzett nevelést? Erre a kérdésre még nem adott egyértelmű választ korunk, de kérdések egész sora merülhet fel agyunkban.

A börtönben töltött idő akaratlanul is bélyeget nyom az egyénre. Elenyésző számban szövődtek barátságok, amelyek maradtak a későbbiekre is. A múltban a börtönnaplók és visszaemlékezésekből álló irodalom virágzott. Gondoljunk Kazinczy Ferenc: Fogságom naplójára, Silvio Pelico: Börtöneim-re, Godó Mihály SJ. Testamentumára, vagy a Hidegvérrel c. élménybeszámólóra, illetve Krupa Sándor Ofm. gyűjteményére „Isten a sarló-kalapács börtöneiben” , stb. Mára ritkult ezeknek a száma.

A börtönből szabadultak egyszer s mindenkorra szakítanak az átnevelő intézettel. A társadalom úgyis későbbre rehabilitál. Lehet, hogy az emberek eltávolodtak tőle, talán barátai sem tekintik már közelebbinek azok után, amik történtek. Ennek elfogadása nem könnyű. Némelyek még az országból is szívesen elmennének. Egy kicsit önmaguk előtt is menekülve. Mi segítheti őket a szégyenérzés feldolgozásában, hogyha nem az Istennel kiépített szeretet-kapcsolat. Isten kegyelmét nem tudja feltartóztatni semmi, sem a börtönépület kapui, sem annak a falai¹⁸ – írta II. János Pál pápa, a jubileumi üzenetében. Ezzel a Szentatya az egyre növekvő gyermeki bizalom fontosságára

¹⁸ II. JÁNOS PÁL PÁPA üzenete a rabokhoz 2000. júl. 9-re „*Jubileum a börtönökben*” címmel, 1. pont.

utalt, amelyből a szabadulás után is lehet és kell is élni. A magány kínzó érzésének orvoslására, a naponkénti imában, a szentségek vételével kap erőt, hogy bírja ki az elszigeteltségét bent, s kiszabadulása után kerülje mindazt, amiért újra visszajuthatna a fogdába. Segíteni kellene a munkahely szerzésénél, jó véleménnyel irányukba bizalmat kelteni. Ehhez szükség van a szabadulás utáni kapcsolattartásra. Volt, aki szegényében nem jött megkeresni, míg mások hallattak magukról, egy-egy üdvözlettel. Minden bajnak egyetlen gyökere a szeretethiány.

A visszaeső bűnözők kerülnek újabb kapcsolatba az intézménnyel. Sokan úgy esnek vissza, hogy nem ő, hanem a társadalom a hibás. Ha élni akar, fosztogatni kényszerül a szociális háló hiányában. A létbizonytalanság nem egy esetben saját hibáján kívül válik elviselhetetlen teherré. Kit terhel a felelősség, hogy nem tud visszarendeződni a mindennapi életbe, mert mindenek előtt a társadalom dobja ki azzal, hogy nem fogadja vissza. A reményt veszített ember mindenre képes.

A közösségi méltatlankodás, a fokozódó ellenszenv, a kiélesedő elégedetlenség, akár a lázadásig is elvezet. A börtönlázadás – világprobléma. Szűk körben megoldani ezt a kérdést nem lehet. Nagyobb a veszélyességi zóna, mint amit egy lázadás országos viszonylatban magába foglal, hiszen a börtönlázadás szimpatizánsai több gondot okoznak, mint a lázadók vagy a lázadás.

Nem feledhetjük. Két olyan természeti joga van az embernek, amitől a börtönfalak se választhatnak el. Az egyik az élethez való jog, a másik az élet feltételeinek biztosítása. Ez nem könyörület kérdése. Ez jog, amitől megfosztani senkit sem lehet.

Miért fontos ezeknek betartása. Winston Churchill megállapítása bárkit meggondolkodtathat, nincs egyikünk se bebiztosítva sem a koldusbot, sem a börtön elől. Ha valaki nem ismerte meg Istent, nincs Isten-képűsége, akkor nem lehet bűnbánó sem. A bezárt embereknek milyen gyermekkoruk volt, kik nevelték őket? Friedrich Nietzsche figyelmeztet: mindnyá-

junkban egy angyal és egy ördög bujkál. A kettő közül annál győz az angyal, akinek jó tanítói és nevelői voltak. Aki nem tud az Istennel kibékülni, az a társadalommal is összeütközésbe kerül, így a rács mögé jutása elkerülhetetlen számára.

Befejezésül idézem azt a történetet, amit egy roma származású bezárt híveimtől hallottam. Az egér a lyukból azt látta, hogy a gazda egérfogóval érkezett haza. Kiszaladt az udvarra s fennhangon kiabálta: egérfogó került a házhoz. A tyúk ezt válaszolta: neked ez szerencsétlenség, de számomra nem jelent semmit. A kismalac együttérzően csendesítette az egeret: imádkozom érted pajtás. A tehen lenézően nyilatkozott: Menyj már, azt hiszed, hogy megijedek én attól? Szegény kiséger visszabújt az egérlyukba s elkezdte várni a fejleményeket. Éjszaka csattanás verte fel a ház csendjét, úgy mintha az egérfogó záródott volna. Jött a gazdaasszony. Az egérfogóhoz érve látta, hogy mérges kígyó került bele. Közelébe hajolt, s a kígyó megmarta az asszonyt. Elhívták az orvost. Az tyúkhúslevest tanácsolt, hogy az asszonyt a láz elhagyja. Ezért levágták a tyúkot. Jöttek is az ismerősök és a szomszédok, hogy látogassák s vigasztalják a beteget. Hogy nekik enni adhasson, a gazda levágata a malacot. A beteg végül meghalt, s a tor miatt a gazda levágatta a tehenet is.

A bezárt ember is a társadalom tagja. Bár vegyes érzelmekkel vagyunk irántuk mégis rájuk is kell figyelnie a közönségnek. A miértre a történet tanulsága felel: amikor a gyengébet fenyegetik, mindnyájan veszélybe vagyunk.

Világszerte nagyobb összefogást igényel, ezt sürgette II. János Pál pápa jubileumi üzenetében, amikor a világ kormányzóihoz is fordult: „A börtönélet emberibbé tétele ma fontosabb, mint bármikor. Ezért olyan intézkedések foganatosítására van szükség, olyan foglalkozásokra, amelyek megóvják a fogvatartottakat a tunyaságból eredő lelki elszegényedéstől. Ilyen formán úgy alakulhatna a büntetés letöltése után, hogy könnyebb legyen a visszailleszkedésük a társadalomba. A börtönnek a lelki megtisztulás helyévé kell válnia, nem pedig a

nevelés megtagadásává, a tunyaságává, a romlásává. A rabok biztos segítséget kapnak, ha felkínálják annak a lehetőségét, hogy elmélyítsék kapcsolatukat Istennel és részt vegyenek a szolidaritási, valamint a jótékonyági tervek megvalósításában. Ez felgyorsítaná a társadalomba való visszailleszkedés folyamatát és megkönnyítené a börtönéletet is.”¹⁹

¹⁹ II. JÁNOS PÁL PÁPA üzenete a rabokhoz 2000. júl. 9-re „*Jubileum a börtönökben*” címmel, Felhívás a kormányzókhoz!

A Verbum Egyesület és kiadó

A *Verbum Kiadó* a romániai magyar katolikus kiadványok létrehozására, terjesztésére alakult. Hagyományos kiadványai a romániai magyar katolikus hetilap, a *Vasárnap*, valamint a katolikus kulturális havilap, a *Keresztény Szó* (amely immár tudományos akkreditációval is rendelkezik). A kiadó saját kiadványai az erdélyi katolikus teológiai és egyházi irodalom köréből valók hazai szerzőktől. Emellett a kiadó ajánlja és terjeszti a partnerek, elsősorban a budapesti székhelyű, nagy hagyománnyal büszkélkedő, hivatalos szentszéki kiadó, a *Szent István Társulat* kiadványait is (a legújabb és régebbi kiadványait Romániában a legjutányosabb áron).

A kiadó kiadványai megrendelhetők:

- a szerkesztőségben személyesen vagy levélben (A. Einstein utca 2. szám, Kolozsvár)
- telefonon: +40-264-596478
- faxon: +40-264-450747
- e-mailben: verbum@katolikhos.ro.

A Verbum Keresztény Kulturális Egyesület címe:

S.C. Verbum S.R.L

400045 Cluj

str. A. Einstein nr. 2.

Számlaszám: RO93RNCB0106026572990001

A kiadó könyvajánlóját, egyes kiadványait az érdeklődők megnézhetik az interneten:
www.katolikhos.ro/konyvajanlo



VERBUM

KERESZTÉNY KULTURÁLIS EGYESÜLET

ifj. CZIKÓ LÁSZLÓ

A lélek töredelme

Hogyan mélyül el a hit útján a krízisben lévő ember?

Oggi giorno parliamo molto sulle crisi e dobbiamo costatare che quasi sempre questo concetto viene usato in un modo negativo, ma tuttavia dobbiamo sottolineare che la crisi non è soltanto un pericolo, una negatività, ma è anche un *chance*.(opportunità) *(su questo parla anche il filosofo contemporaneo Gianni Vattimo, quando presenta il mondo postmoderno come il mondo del chaos, come un mondo della crisi, ma secondo Vattimo questo crisi diventa la nostra chance. naturalmente non parla sul piano spirituale come TU)*

In questa breve opera (scritto) vorrei presentare e sottolineare questa *chance*, cioè che le crisi che accadono nelle nostre anime, portano con loro la possibilità di una profonda metanoia (conversione). La nostra anima deve distruggersi, o deve essere distrutta per poter sbocciare in una radicale conversione che prende l'aria di Dio e rivestirsi delle figura di Dio. Così escono fuori energie senza le quali diventa impensabile una fede profonda. Usare la crisi è il nostro compito cristiano per ritrovare noi stessi, per essere capaci di avvicinarsi a Dio, per essere capaci di dionizzarsi (diventare Dio).

Parole di chiave: la crisi; la perdita; conversione (metanoia); la decisione; fede

„A lélek töredelme” kifejezést a Katolikus Egyház Katekiz-musa 1431-es pontja az egyházatyákra hivatkozva használja. Ezen kifejezés jelzi azt is, hogy az egyházatyák mennyire mélyen ismerték az embert, hiszen a válságban a lelkünk „összetörik”, ebből lesz a lélek „gyötrelme”¹. A gyötrelemből lassan kialakul a töredelem, a szív bánkódása és a lélek Isten-hez való fordulása.² „A belső töredelem a szív megtérését, a belső bűnbánattartást jelenti. Nélküle a bűnbánat cselekedetei terméketlenek és hazugok maradnak. Az ember szíve nehézkes és megkérgesedett, ezért szükséges, hogy Isten adjon nekünk új

¹ Más fordítás szerint az animi cruciatus-nak a jelentése.

² A Katolikus Egyház Katekiz-musa, Budapest 1994, 297 (a további utalá-sokban KEK).

érzékenységet, aminek gyümölcse és gyökere a belső töredelem. A belső töredelem az egész életet új irányba tereli.”³

Lelkipásztori éveim során azt tapasztaltam, hogy ha egy ember valamiért válságba kerül, akkor nagyon nehéz mellette kitartani és segíteni, de nehéz látni azt is miként vergődik. A sok mélységes belső szenvedésnek azonban többretegű hozama is van – ez a másik oldal, s ezek közül a legszembetűnőbb a hit útján való elmélyülés. Több ünnepi keresztényből lett mára igen öntudatos hívő ember. Bennük a külsődleges vallásgyakorlatból mára belső, mélyen meggyőződéses hit alakult ki, és Krisztussal személyes kapcsolatban élnek. Ezt látni, tapasztalni, ezekkel az emberekkel találkozni óriási örömet jelent számomra minden alkalommal.

A mai helyzet

Manapság nagyon nagy a spirituális éhség, s leginkább azért, mert a világ és benne az ember is krízisben van. A könyvstandok roskadásig megrakott polcai tele vannak mindenféle úgynevezett spirituális élményt vagy a lelkünkben zajló folyamatok könnyű kezelését leíró könyvekkel. Az emberek pedig vásárolják és falják ezeket a könyveket. Mindez arra is utal, hogy sokan olcsó és gyors élményeket vadásznak; instant vallásos belső élményt, „megvilágosodást” keresnek. Azt gondolom, hogy amíg sok katolikus ember a könyvek és zűrzavaros eszmék forgatagában egyszerre hisz az újjászületésben és a feltámadásban, addig mi, Isten szolgálói néha nem vesszük tudomásul a valóságot. S ha igen, nem kezeljük hatékonyan. Azt gondolom, hogy ezzel egyre inkább tisztában kell lennünk, válaszokat kell adnunk, meg kell tudnunk hallgatni a mai embert a mai problémáival, és akkor az örök igazságokat úgy tudjuk hirdetni, hogy Krisztussal, az élő személlyel való kapcsolat ápolását is lehetővé tehetjük azoknak, akik ránk vannak

³ <http://pestiferences.ofm.hu/irasok/publika/0218tanitas0.html> (2012.09.19.)

bízva. Nemcsak tanító, hanem fejlődő, egymást meghallgató egyházban hiszek.

Mostani pápánk bíborosként 2005-ben az egyik könyvében a következőket fogalmazza meg: „Ebben a történelmi órában leginkább olyan emberekre van szükségünk, akik megvilágosult és megélt hitük által hihetővé teszik Istent ebben a világban. A keresztények negatív tanúságtétele, akik beszéltek Istenről, de ellenére éltek elhomályosította Isten képét és kaput nyitott a hitetlenségnek. Olyan emberekre van szükségünk, akik egyenesen Istenre tekintenek és tőle tanulják az igaz emberséget. Olyan emberekre van szükségünk, akiknek értelmét megvilágosítja Isten fénye, s akiknek Isten megnyitja a szívét oly módon, hogy az értelmük szólni tud mások értelméhez és a szívük meg tud nyílni mások szíve felé. Csak Istentől megérintett emberek⁴ által tud visszatérni Isten az emberek közé. Olyan emberekre van szükségünk, mint Nursiai Szent Benedek, aki a széthúzás és hanyatlás idején elmerült a legnagyobb magányba, s mindazon tisztulás után, melyeken át kellett mennie, visszatért a fényre és megalapította Montecassinóban a hegyen épült várost; a hegyen, mely romokkal volt tele, de szolgáltatva az erőt is, melyből egy új világ született...”⁵ Szent Benedekhez hasonlóan mindannyian át kell mennünk a saját tisztulásunkon, hogy a krízisben lévő Európai Unió hitben érett és felnőtt tagjai lehessünk. Olyan emberekké kell válnunk, amilyenre a mai kornak szüksége van.⁶

A krízis veszély és/vagy esély!?

Az egyik plébános mondta, hogy „a krízist szemlélhetjük úgy is, hogy: halál a feltámadás fényében.” Azt gondolom, hogy Isten szolgálainak Jézust követve, az Ő halálát mindig a feltámadásban kell szemlélnünk és hirdetnünk. A saját életünk „halálait” is az újrakezdés távlatában kell értelmeznünk. Gyak-

⁴ Guido Kreppold: „Csak az változik, aki hagyja magát megérinteni.”

⁵ J. RATZINGER, *Benedek Európája a kultúrák válságában*, Budapest 2005, 53–54.

⁶ Vö. RATZINGER, 54.

ran szükségünk van a krízis, a nehézség, a bezártság megéléséhez ahhoz, hogy eljussunk saját mélységeinkbe és rátaláljunk arra a válaszra, ami megértéshez vezet. „A megváltás útja a legtöbb embernél csupán valamilyen nehéz élethelyzetben kezdődik, amelyet a Szentírás szimbolikusan az egyiptomi kivonulással, a Vörös-tengeren és a sivatagon való átvonulással ábrázol. Az életkrízis feloldása magában hordozza annak a lehetőségét, hogy közel kerüljünk az egyházi berkekben legfontosabb gondhoz, az érzelmek disszonanciájához; ezek ugyanis nem irányíthatóak közvetlenül értelemmel és akarattal, hanem a saját törvényszerűségeiket követik, akár a vizesés. A válságban szenvedő emberekkel kialakított gyógyító kapcsolatban lehetővé válik, hogy az érzelmeknek szabadító, nyugtató és hordozó folyómedret alakítsunk ki, és újból helyreállítsuk az értelem és az érzelem egységét. Még a jámborság és az evilági valóság közti belső megosztottság feloldása is sikerülhet, mely a legfőbb oka a gyógyulásra irányuló felszólítás eredménytelenségének. Ha elfogadjuk a fájdalmat és úrrá leszünk rajta, megváltozik a hithez való viszony: a mindennapok világának mellékes kérdéséből fő szemponttá válik, fontosabbá, mint bármilyen jó szándékú tevékenység.”⁷

Egyik fő célom, hogy felhívjam a figyelmet arra az óriási teherre, ami egy válságban az emberre nehezedik. Ugyanakkor lekipásztori törekvésem, hogy keressem az utakat, miként segíthetek a hozzám forduló, krízisben lévő embernek, hogy az feldolgozza, átélje, beépítse és a hitben való fejlődés útjába állítsa ennek az állapotnak a hozadékait. A jezsuita lelkiség nagyon közel áll hozzám. Azt is tapasztaltam, hogy a lelkivezetésben az egyik legjobban felkészült szerzetesrend. A 34. általános rendgyűlésük határozatainak 104-es pontjában a következőket találjuk: „Minden jezsuita elsősorban önmagában találja magát szembe a hitetlenségre való indíttatással; csak akkor

⁷ G. KREPPOLD, *A válságok – életünk fordulópontjai*, Pannonhalma 2006, 35.

leszünk képesek másoknak Isten valóságáról beszélni, ha foglalkozunk ezzel a bennünk lévő dimenzióval.” Azt gondolom ez ugyanúgy érvényes ránk lelkipásztorokra, akik Isten valóságáról beszélünk és a hívek lelki kísérése ránk van bízva. Csak akkor tudunk egyre hitelesebben ott lenni embertársaink mellett, ha saját éltünk tudatos részébe beengedjük lelkünk „hitetlen” dimenzióit is.

„A népi szokásokat, az archaikus társadalmak emberének rítusait, mítoszait olvasva megfigyelhetjük, hogy a mitologikus gondolkodású ember nagy figyelmet fordít az élet váltófázisaira. Mintha megtapasztalta volna, hogy a változást egy sajátos lélektani tér veszi körül, amelyben az ember különös élményeket él meg. Az archaikus társadalom tagjai együttesen készültek fel ezek átélésére, önmaguk védelmére...

Az átmeneti időszakokat, életünk váltófázisait, válságait mi is hasonlóan éljük át, mint az archaikus társadalmak tagjai. A rítusok, mítoszok, beavatások intézményes rendszere azonban nálunk már visszafejlődött. Az ember sok tekintetben magára marad a változást kísérő szorongásaiban, félelmeiben, kríziseiben. A rítusok helyett rítustöredékek maradtak, a mítoszok szerepét hiedelmek váltották fel. Az egyénnek egyedül kell megformálnia saját individuális világképét, belső filozófiáját, lelki munkamódjait, melyek lelki életének iránytűi lesznek.”⁸

Akinek krízis van az életében, elkezd foglalkozni a belső dolgaival, sőt szerintem – ilyen formában – szükséges is a válság, hogy kintről menjünk befele és a lelkünket is „dédelgeszük” kissé.⁹ Egyébiránt az élet nagy kérdéseire amúgy sem egy

⁸ T. BAKÓ, *Utak és ösvények*, Budapest 2004, 35.

⁹ „Az ember szíve nehéz és megkérgesedett. Istennek az emberbe új szívet kell adnia. A megtérés elsősorban Isten kegyelmének műve, aki megteszi, hogy a szívünk visszatér Őhozzá: »Téríts magadhoz minket, Uram, és mi megtérünk« (Siral 5,21). Isten adja nekünk az erőt, hogy újra tudjunk kezdeni. Amikor a szívünk fölfedezi Isten szeretetének nagyságát, megrendül a bűn szörnyűségétől és súlyától, és kezd félni attól, hogy bűnnel meg-

elméleti válasz van, hanem miután nagyon sokat kérdeztük mi magunk az Életet és háborogtunk ellene, a krízisben az Élet kérdez minket. És itt már csak megváltozott belső hozzáállással lehet válaszolni, mintegy másképp látva mindent, ami korábban volt.

Tudjuk, hogy Isten gondunkat viseli, megad minden lehetőséget, hogy munkánkban kiteljesedjünk, személyes életünkben pedig beteljesedjünk, mégis azt gondolom, hogy nagyon oda kell figyelniünk önmagunk védelmére, és keresniünk kell azokat a megküzdési stratégiákat, amelyek átsegítenek az ilyen fázisokon. A hívő ember nagyon könnyen tapasztalhatja mások vagy a lelkipásztor részéről, hogy ebben az állapotban olcsó válaszokkal kiszolgálják, de nem akarnak vagy inkább nem tudnak mellettük állni. Ez érthető is elméletileg, hisz valakivel együtt szenvedni, hordozni óriási terheit sok mindenre szükség van. Az viszont világos, hogy ha egy válságos helyzetben levő embert magára hagyunk, akkor keserűségében eltávolodhat mind a hivatalos egyháztól, mind pedig Istentől. Márpedig ha saját életünk kríziseivel nem tudtunk mit kezdeni, nem tudtunk segítséget kérni, akkor elég nagy kihívás másokéval együtt érezni; értő és érző figyelemmel jelen lenni számára.

A krízisről általában

A krízis nem betegség, de okozhat betegséget! Életünkben többször élünk át válságot, ami nagy hatással lehet személyes fejlődésünk és kapcsolataink alakulására. Veszély és esély is egyben, amikor nagy változás megy végbe egy ember életében. Amikor új eseményekkel találkozunk, adva van a lehetőség és a kockázat is, rajtunk múlik, hogy melyiket fogadjuk be. Nem tudunk felkészülni arra a változásra, ami a fejlődésünket és szerepeink megváltozását vonja maga után. Több szempontból

bántsa Istent és elszakadjon Tőle. Az emberi szív megtér, ha föltekint arra, akit bűneink keresztülszúrtak.” KEK 1432.

értelmezhető ez a változás, de alapvetően azt mondhatjuk, hogy a bio-pszicho-szociális dimenzió túl van egy spirituális aspektusa is.¹⁰ „Antonovszky (1987) szalutogenetikus modelljében a három elem, az érthetőség (ami történik, annak értelme lesz, és remélhető eseményként tűnik fel a személy életében); a kezelhetőség (a szükséges erőforrások rendelkezésére állása, vagy bizalom ezek megszerzéséhez); és a jelentésteliség (az életnek értelme van, érdemes elköteleződni, és megfelelni a kihívásoknak) véleményünk szerint az emberi lét spirituális vetületének egyik lehetséges megfogalmazása.”¹¹

A jelentésteliség mind módszertani, mind egzisztenciális síkon alapvető a hívő ember életében. Az Istent kereső, az ő akaratát kutató ember elindul a hit útján. Élete folyamán tudja, és valahol mélyen érzi és tudja egész életében, hogy Isten nem véletlenül „engedi meg” a különféle krízishelyzeteket. Egzisztenciális síkon pedig transzcendálja helyzetét.¹² Így tehát a krízis a hívő ember számára egy lehetséges halál, ami a feltámadás fényében történik. Bár nehéz, sötét és értékvesztéssel jár, mégis bevilágítja a feltámadás hajnalhasadását.

Lindemann volt az, aki többek között foglalkozott a koreai háború (1950–1953) túlélőivel és tanulmányt írt *Az akut gyász szimptomatológiája és kezelése* címmel – ebben a tanulmányban volt először írásban megfogalmazva az érzelmi krízis. Ezt az elindított gondolatot továbbfejlesztették. Harminc évre rá Caplan egy modellbe foglalta a krízisállapot alapelveit. A legelterjedtebb meghatározás tőle származik, miszerint krízisállapotról akkor beszélhetünk, illetve „akkor alakul ki, amikor 1. a személy kénytelen a lélektani egyensúlyát veszélyeztető – sokszor váratlan, elsősorban külső – körülményekkel szembenéz-

¹⁰ Vö. J. CSÜRKE, *A lótszevő eszmélése (Krízis és önmeghalás)*, Budapest 2011, 110–114.

¹¹ CSÜRKE, 115.

¹² „A lélektani krízis, mint határhelyzet értelmezhető tehát úgy is, mint ébredés: a létfeljtés és a felfedő lét létmódja közötti transzcendálás transzcendens fakultása” (CSÜRKE, 135).

ni; 2. ezek fenyegető közelsége mindennél fontosabbá válik számára; 3. e helyzet szokásos problémamegoldó eszközeivel, energiáival sem elkerülni, sem megoldani nem tudja.

Sifneos (1972) az érzelmi krízist olyan feszült, fájdalmas állapotként határozza meg, amelyben mind a jobb, mind a rosszabb irányba fordulás lehetséges. Ez az állapot törvényszerűen valamilyen kockázatos életeseményt követ, amely az érintett, előzőleg lelkileg egészséges személyben megteremti az érzelmi krízis lehetőségét.”¹³

Előidéző események lehetnek: életváltozások, házassági válságok, munkanélküliség, egy családtag vagy közeli barát halála valamint az általuk kiváltott megterhelés.

Különböző időtartama és szakaszai létezhetnek a válságnak: van, aki 6-8 hétről beszél; Hirschowitz felosztja: kiváltó hatás (órák), majd megrettenés és a nyugtalanság szakasza következik (néhány nap), ezt követi az alkalmazkodás időszaka (heteket vesz igénybe), s végül (néhány hónap alatt) helyreáll az egyensúly.

Erikson (1963) nyomán megkülönböztetünk fejlődési válságot, mely a hosszabb és a differenciáltabb identitást szolgálja, valamint akcidentális (esetleges) kríziseket, melyeket egy-egy életesemény válthat ki. A hit szempontjából mindkettő megfontolandó, amikor fiatalokkal és felnőttekkel is dolgozunk.¹⁴

Súlyos krízisből felépülni kicsit olyan, mint új lehetőséget, életet, esélyt kapni. Ezzel érdemes értően gazdálkodni, a válság rejtett üzenetét megfejtve és a tanulságokat kreatívan levonva. Ha a krízis pozitív hatásait keressük, mindenképp meg kell említenünk, hogy ha kimozdít a korábbi egyensúlyi állapotunkból és egy új egyensúlyi állapot lehetőségét kínálja fel, akkor kreatív hatást gyakorol az ember lelkére, kibontja azt és az isteni gondviselés talajára állítja. A fokozott figyelem tehát a

¹³ T. BAKÓ, *Verem mélyén*, Budapest 2004, 22.

¹⁴ Vö. BAKÓ, 22–24.

lelkipásztorok részéről indokolt. Azt is lehet tapasztalni, hogy a szekták ilyenkor „kapcsolják” le az embereket és annyira bekebelezik, hogy lehetetlen lesz kilépni.

Mi jellemzi a krízisben lévő embert?

„A kríziseket nem lehet kikerülni, az egyént képessé lehet tenni az aktuális helyzet hatékony leküzdésére. A megelőzés során a jellembeli pszichés működésben kell javulást elérni, a megoldáshoz vezető lépéseket kell megtalálni. Nem az előzmények feltárása a fontos, tehát nincs szükség speciális pszichológiai ismeretekre.”¹⁵ Ez a mondat jogosított fel engem arra, hogy behatóbban foglalkozzam a kérdéssel, s bár tényleg nincsenek speciális lélektani ismereteim, úgy gondolom, hogy a XXI. század annyira krízises minden szempontból, hogy alapvető dolgokkal meg kell ismerkednem, tudnom kell, hogy segíteni tudjak.

A krízisben lévő emberre általánosan jellemző:

- figyelme leginkább a problémára irányul (a „nagy” problémán belül is annak valamely apró részletére). Ezt csőlátásnak is nevezzük, mert teljesen beszűkülve nem tud mást észrevenni.
- furcsa benyomást kelt, olyan emberét, aki a krízishelyzeten, annak magyarázatán, megoldásán tűnődik, ugyanakkor szorongások, félelmek, belső zűrzavar kínozzák;
- érzelmi reakcióit csak nagyon kis mértékben képes kézben tartani, kontrollálni; nagyon impulzív;
- mindennapi tevékenységének határfoka alacsony;
- az emberekhez fűződő kapcsolata megváltozik, másokat annak függvényében ítél meg, hogy kap-e tőlük segítséget vagy sem;
- a tájékozódó attitűdök rendszere összeomlik, nincs önmagára vonatkozó jövőképe;

¹⁵ E. ALBERT-LÖRINCZ, *A drogfogyasztás prevenciója*, Kolozsvár 2009, 50.

– szétszórta; sok mindent tud a problémáról, de ismereteit nem tudja rendszerezni, átgondolni.¹⁶

A krízisekben veszteségeket élünk át. Sajnos nem tudjuk, mit kezdjünk a krízisek okozta veszteségeinkkel, hajlamosak vagyunk az intenzív fájdalmat is félremagyarázni. Manapság igen kevés lehetőség adódik, arra, hogy a gyász folyamatán segítsünk. Ennek egyik veszélye, hogy a veszteségek feldolgozatlan gyásza egymásra rakodik és nyomasztóan hat ránk.¹⁷ A veszteségből kigyógyulni orvosi kezelés, de önálló munka is kell¹⁸. Ha megcsönkítanak, akkor el kell gyászolni a szerv elvesztését, a megsebzett öntudatot, önbizalmat, ént, hisz a lélek is érzi a „hiányt”. A gyászmunka az emberi individuációs folyamatban alapvető feladat. Aki a veszteséget nem gyászolja meg kellőképpen depresszív és pszichoszomatikus megbetegedéseknek teheti ki magát. A híveink mély gyászában sem tudunk igen sokszor segíteni, valamilyen okos gondolattal vagy imával útjukra engedjük. Itt is fejlődhetünk, megtanulva a gyász fázisait, a segítségnyújtás lehetőségeit és a veszteségek kezelésének módszereit.

A krízisben nem szabad dönteni!

A krízis egy válság, olyan senki földje, amelyben valami megszűnik, de még nem kezdődött el valami új. A krízisben lévő személy fenyegetettséget, kilátástalanságot, tehetetlenséget él meg. Mit szoktunk tenni a krízishelyzetben? Pánik, sírás, keresés stb. Ekkor tanulja meg az ember, hogy nincs olyan állapot az életben, amelynek ne lenne valamikor vége. Egyszer

¹⁶ Vö. BAKÓ, 24.

¹⁷ Vö. W. J. JAMES – R. FRIDMANN, *Gyógyulás a gyászból*, Budapest 2011, 44–46.

¹⁸ A mai gyógyszeripar sikeres ága a pszichotrop gyógyszerek, s ezzel egyidejűleg látható, hogy nem szükséges az aktív lélektani belső munka, mert a szorongásmentes állapot a gyógyszerek által megvásárolható, elérhető.

minden véget ér. Kitartásra és az állapotban való megmaradásra van szükség. Krízis helyzetben gyakran döntenünk akarunk, ez nem jó. Krízishelyzetben a korábban használt sémáim, eljárásaim nem működnek, ezért egyre nehezebb egyik napról a másikra élni. Honnan kaphatok segítséget? Ki és mi segíthet? Család, barát, testvér, hit, pozitív szemléletű emberek társasága. A krízis egyik igen jelentős pozitív hozadéka a folyamatos belső munka. Azt hiszem, hogy ebben növekednünk kell.

Megküzdési stratégiák

Egy kérdőíves vizsgálat 1998 és 1995 között, melyet Pergamen, Park és Brant végeztek azzal a céllal történt, hogy a vallás milyen módon és hatékonysággal jelenhet meg a megoldásban. Öt csoportba osztották ezeket a stratégiákat, ezeken belül pedig megkülönböztettek pozitív, a megbirkózást elősegítő és negatív a helyzet kimenetelét hátráltató módokat.

1. Lelki megküzdés;

- pozitív: a támaszkeresés Istenben, aki szeret és gondoskodik rólam
- negatív az Istennel szembeni negatív érzések hangoztatása, aki elhagyott és hogyan engedheti meg ezt a helyzetet.

2. Közösségi megküzdés;

- pozitív: a támaszkeresés a vallásos közösség tagjainál
- negatív: az elégedetlenség a közösséggel, az egyház képviselőivel szemben

3. Vallásos értelemadás, átkeretezés;

- pozitív: ha az a bizonyos személy Isten szeretetét, akaratát (irányítását) fedezi fel az eseményekben
- negatív: ha büntetést, Isten elmarasztalását látja benne bűnei miatt.

4. Cselekvő stratégia

- pozitív: együttműködésre törekszik Istennel, keresi a Szentlélek útmutatását

Nem lehet határozottan állítani, hogy negatív vagy pozitív a személyes felelősség, túlzott hangsúlyozása az egyén aktív szerepének; ha teljesen Istentől várjuk a megoldást, vagy csodát kér. „Érdekes összefüggés, hogy azok a vallásos megküzdési módok, melyek a megküzdésben Istennel való személyes kapcsolatot hangsúlyozzák, a vallásos megküzdés területén kívül is az aktív problémamegoldással és a pozitívumokra való koncentrálással járnak együtt.”¹⁹

5. Vallási rituálékon való részvétel;

A pozitív stratégia gyakrabban jelenik meg itt, de az eredmények nagyon függnak attól, hogy milyen felekezet, milyen rituáléját vesszük figyelembe.²⁰

Kézdy Anikó írja: „Véleményem szerint mind az általános, mind a vallásos megküzdési stratégiák esetében az egyik legfontosabb jellegzetesség, hogy a megküzdési repertoár változtatható, bővíthető, maguk a stratégiák tanulhatók, taníthatók; ezáltal lehetőség nyílik a krízissel való megküzdés esélyének növelésére. (...) kiemelném, hogy a vallásos megküzdési stratégiák jelentésvilága olyan terület, amely mind lelkipásztori, mind pszichológiai oldalról megközelíthető, a krízisben lévők segítésekor tehát mindkét szakterület felől lehetőségünk van a beavatkozásra.”²¹

Úgy gondolom, hogy még a legsúlyosabb krízisből is fel lehet állni; szebb, lelkileg gazdagabb, differenciáltabb, küzdőbb emberként, csak kitartásra és valamennyi bizalmi alapra, hitre van szükségünk. Léteznek emberek, akiket egy-egy tragédia átélése vitt rá közösséget, társadalmat jobbító tevékenységre, kiemelkedő tettekre.

¹⁹ A. KÉZDY, *Krízisek és vallásosság*. In. *Hit és élet a felnőttkor küszöbén*, Budapest 2006, 81.

²⁰ Vö. KÉZDY, 78–82.

²¹ Uo. 82.

Krízis – hit – metanoia

Jung mondja, hogy a léleknek megvan azon alapvető képessége, hogy észlelje Isten közelségét. Szintén Jung mondja azt is, hogy az élet első fele a külső kibontakozás ideje, a második fele a lelki átélésé, a belső növekedésé. Eszerint igazi megtérés, az értékek interiorizálása, a belső kitágulása, pszichológiailag körülbelül a 30-as évektől képzelhető el. Nézzünk néhány példát: Szent Ágoston 387-ben harminchárom évesen tért meg, de ezt egy óriási krízis előzte meg, amiben benne volt barátja halála (veszteség), kiábrándulásai, állandó keresései, bűnei, stb. Hihetetlenül örökíti meg egész krízises időszakát és megtérését a vallomásaiban, ami a Biblia után a legtöbbet kiadott könyvek közé sorolható. Loyolai Szent Ignác 1491-ben harmincévesen szakított korábbi életével, sok gyötrődése és krízise Montserraton még az öngyilkosság közelébe is elsodor-ta. És a tapasztalatait oly formában örököztette meg a lelki-gyakorlatos könyvében, hogy mind a mai napig óriási kincsünk. Blaise Pascal 1623-ban megtérésekor harmincegy éves volt. John Henry Newman 1801-ben negyvenéves korában katolizált, majd pap, később bíboros lett. Teréz Anya 1910-ben harminchat évesen tanári pályájáról a nyomornegyedek fele fordult, majd rendet alapított. Róla írják le, hogy élete utolsó 40 évében hitkrízisben élt.

Folytathatnánk a sort, de elég annyit megértetnünk, hogy az emberi személyiség normális velejárója a krízis; képesek vagyunk mi is a magunk helyén eljutni és másokat is segíteni az integrációra, az életben elérhető érettség és a teljesség fokára, hogy az Istennel való kapcsolatunk a lehető legszemélyesebb legyen, és hitünk folyamatosan fejlődjön.

Életünk alapja a hit, de ezért a hitért nap-nap után keményen meg kell küzdenünk. A hit aprócska mécses, melyet óriási sötét vesz körül. Mivel ezt a mécsest a Szentlélek olaja táplálja nem alszik ki, bármily nagy is a sötétség. Origenész mondta: „A sötétségnek minden fénytől távolinak kell lennie,

hogy azt hitesse el velünk: képes a fényt kioltani. Amikor ugyanis a sötétség a fényforráshoz közeledik, eltűnik és fénné változik.” A sötétség hatására mégis a hit számos konfliktusa alakul ki, ezért ezek feloldásán kell dolgoznunk magunkon és mások megoldási kísérleteiben is hatékonyan részt kell vennünk.²² „Való igaz, tévednénk, ha úgy képzelnénk, hogy a hit útja a tiszta és zavartalan fejlődés lineáris folyamata. Mivel a hit életünkhöz van kötve annak minden magasságával és mélységével együtt, mindig újból visszaesünk, de ezek a visszaesések újrakezdésre köteleznek. Minden életkornak meg kell találni a maga érettségét a megfelelő éretlenségbe való visszaesés árán. Ennek ellenére elmondhatjuk, hogy a hit élete egyidejűleg a hit bizonyosságának a növekedése is: valósága megérint bennünket és a hívő élet tapasztalata biztosít arról, hogy Jézus valóban a világ Üdvözítője.”²³

Azt gondolom, hogy kríziseink feloldják valamiféleképpen elszigeteltségünket, lebontják a barikádokat, meglátjuk nagyon elevenen, mi gátolja lelkünkben a kegyelem működését. A föloldást talán fölszabadításnak is mondhatjuk, hiszen gátak bomlanak le, gubancok bogyóznak ki, sebek gyógyulnak be és egyre nagyobb szabadság lesz. Lelki energiák szabadulnak fel, melyek az Isten irányába való elmozdulásban segítenek. A kegyelem ott tud működni, ahol szabadság van, a lélek útján való előrehaladáshoz fontos, hogy egyre több szabadság legyen az életben.²⁴ „A kitárult „én” egy nagyobb, új „én”-ben találja meg önmagát. Pál ezt a folyamatot, mellyel az első én feloldódik és újraébred egy nagyobb „én”-ben, úgy írja le, mint „újjászületést”. Ebben az új „én”-ben, melybe a megszabadító hit merít el, nemcsak azt fedezem föl, hogy Jézussal egyesültem, hanem azt is, hogy egyesültem mindazokkal, akik ugyan-ezt az utat végigjárták. Más szavakkal a hit szükségszerűen egyházi aktus; az Egyház „mi”-jében él és mozog, amiatt, hogy

²² Vö. P. NEMESHEGYI, *A hit konfliktusai*, In. *A hitről*, Budapest 2000, 55.

²³ RATZINGER, 110.

²⁴ Nemes Ödön SJ. szavai alapján.

egy valósággá tesz bennünket Jézus Krisztus én-közösségével. Ebben az új alanyban leomlik a köztem és a többiek közötti fal – az a fal, mely elválasztja az én szubjektivitásomat a külvilágtól és hozzáférhetetlenné tesz –, a köztem és a lét mélye közötti fal. Ebben az új alanyban Jézus kortársává leszek, és enyém az Egyház minden tapasztalata; saját tapasztalataimmá válnak.”²⁵

Természetesen ez az új születés nem egy pillanat műve, hanem végig tart egész életem útján.²⁶ Ami most lényeges, hogy nem építhetem föl az én személyes hitemet egy Jézussal folytatott magándialógusban. A hit ebben a „mi”-ben él, vagy valójában nem él. A hit és az élet, az igazság és az élet, az „én” és a „mi” egymástól el nem választhatóak. (...)

A megtérés mindig egy fordulópont. Sokszor azt gondoljuk, hogy elég egy akaratilag elhatározás, vagy a szentgyónásból való érzelmi megindultság. Az a szemlélet az egyházban, hogy a megtérés valami lemondás, áldozatvállalással érhető el nagyon elterjedt és háttérben szorult az önismereti lehetőség, hogy a megtérés ne valami ránk erőltetett külső dolog legyen, hanem teljes belső átalakulás. A világ azonban abba az irányba megy, hogy nagyon nagy a spirituális éhség, és egyre több ember kerül krízisbe. Ezért fontos a megtérésnek erre a részére fókuszálnunk.

„A befelé figyelés a problémák megoldásának az útja, ez az, amit a Szentírás megtérésnek (metanoia) hív. Az első lépés nem a hősies vezeklés, hanem a belső megérintettség elfogadása. A tékozló fiú történetében ez áll: „Akkor magába szállva így bánkódott: hány béres dúskál ennivalóban atyám házában, én pedig itt éhen veszek!” (Lk 15,17) Ez azt jelenti, hogy

²⁵ RATZINGER, 113–114.

²⁶ Ezért szerencsés az olasz kifejezés *cammino spirituale*. És amikor elbúcsúznak a hívő emberek egymástól, azt mondják egymásnak *Buon cammino!*

szembenéz a helyzettel, hagyja hogy a belső meghasonlottság kifejtse hatását, s az ösztönzi hazatérésre.”²⁷

„A megtérésben, ahogy nevezni szoktuk, a személyiség átrendeződik, az én központúság csökken, átalakul. Az én meg tapasztalja a nála nagyobb erőket, és igent mond rájuk. Kialakul egy új, sokkal hitelesebb istenképzet, miközben a személyiségünkben már rengeteg emléke és lenyomata van a régi állapotnak. Akármennyire is újjászülettünk, ez a lenyomat és régi emlék képes lehet visszazíppantani bennünket, hogy úgy éljünk, ahogy eddig, és a személyiség visszazökkenjen a régi egyensúlyába.”²⁸

„Sokan, akiket sehogy sem lehet megtéríteni, azt képzelik, hogy a megtért emberben máról holnapra okvetlenül megszületik az úgynevezett »új ember«; és ha ezt nem lelik fel abban a teljes újszerűségben, amit hozzánemértésükben kívánnak és követelnek, egyszerűen letagadják a megtérés igazságát vagy alaposságát. Ágostonnak a híres megtértnek a példája igazán kijózaníthatná őket. A megtérés bármely gyökeres is, nem írhatja ki belőlünk a velünk született természetet, a régi embert. Átalakítja, meggyesegeti, átszellemíti, de nem semmisíti meg.”²⁹

Amikor krízisbe kerülünk, akkor mindent megpróbálunk. A hívő ember életében ilyenkor az ima is felmerül, mint lehetőség. Sajnos manapság a legtöbb ember menekül vagy munkába vagy más tevékenységbe, felpörög és könnyen ki is éghet, és ez is vezethet krízishez. Az ima viszont visszavezet a realitásba, látni tudom azt, ami éppen van. És kérhetem folyamatosan a kegyelemet, hogy Isten mutassa meg, éppen hol tartok mindig mutatja, hol tartasz az úton Isten felé.

Egyházunk gyakorlatában nagyon erős a lemondás, az önmegtagadás mint lehetőség, ha probléma van, ha olyan oldalunkat fedezzük fel, mely nem túl „keresztényi”. Van azon-

²⁷ KREPPOLD, 23–24.

²⁸ F. PÁL, *Természetes spiritualitás*, Budapest 2011, 184.

²⁹ G. PAPPINI, *Szent Ágoston*, Budapest é.n, 210–211.

ban másik út is. Én erre szeretném felhívni a figyelmet. Az érzések útja. A legtöbb ember csak annyit mond: jó érzése vagy rossz érzése van. Való igaz az is, hogy az érzelmi nevelés társadalmunkban háttérbe szorult s ezért, ha nincs a belső állapotunkra vonatkozó szókinszünk, vagy szegényes akkor nem tudjuk megfogalmazni, kifogalmazni azt, ami bennünk történik. Ez viszont igen lényeges lenne, mert az érzéseink sem nem jók, sem nem rosszak. Az érzéseink vannak; el lehet nyomni, le lehet tagadni, lehet hátrítani, lehet viszont felismerni és kimondani is. Lelkünkben nincs idő, múlt jelen jövő. Ha nem hozzuk ki onnan érzéseinket, akkor elárasztanak bennünket és azt sejtetik, mintha örökre így maradnánk. A másik lényeges dolog, hogy érzéseink által jutunk lelkünk mélyéhez. Sok ember hosszú távon álmítja magát és élete igazságával nem akar szembesülni. Az évek múlásával azonban a testük kezdi jelezni valamilyen formában, hogy a lélekben gond van. Ha életünk teljes igazságát próbáljuk felfedezni, akkor a krízis jó lehetőségnek bizonyul, ekkor ugyanis feltör minden érzés, s bár sötét az állapot, mégis kényszerít, hogy fogalalkozzunk azzal, aki éppen vagyunk. A megtérés ilyen formában tehát mélyről jövő, és nem kívülről ránk „erőltetett”. Következésképpen tartósabb, hatékonyabb és mélyebb. Hogy a lelki élet útján valóban járni és haladni tudjunk, ahhoz szükséges önmagunk ismerete és még fontosabb Isten ismerete. Minden fejlődés és elmélyülés innen kezdődik. Sokunk életében tehát föltétlenül szükséges, hogy összetörjön az önmagunkról és Istenről alkotott téves képzet, hogy elinduljon az igazi fejlődés. Ilyenkor ugyanis képesek vagyunk megkérdőjelezni énképünket, istenképünket, sőt akár egyházképünket is. S mindez minket elvezet az alázatra és a türelemre. E kettőnek ugyanis olyan rejtélyes távlat van, melyben a szenvedés megoldatlan konfliktusa is feloldódik, és minden paradoxon elsimul.

Minden ember lelkének hatalmas alkotóereje van. Tapasztalatból tudom, hogy nincs az a mély állapot, az annyira összetört lélek, mely ne tudna „felállni”, ne tudna új utakat keresni,

ne tudna újjáalakulva integráltabb belső békéjét újból megtalálni. „Ha válságba jutottunk, ismételten mondjuk el magunknak, hogy van önünknek olyan oldala is, mely többet tud és többre képes, mint amit kis, bezárkózott, elbizonytalanodott és összekavarodott önünkkel jelenleg meg tudunk valósítani.”³⁰

Közelebb jutni érzéseinkhez azt jelenti, hogy közelíteni lelkünk mélyéhez is; elég sok esélyünk van ámítani magunkat, de aki az élete teljes és valóságos igazságát kívánja meglátni, annak meg kell tanulnia belső folyamatait, kimondani, értelmezni, sőt még álmaival is jól kell gazdálkodni, mert ezek mind a belső valóságot tükrözik. És persze engedjük megkérdőjelezni énképünket! A lélek ösztönzéseket ad, új utakat mutat lehetőségként, ötleteket ad, csak meg kell tanulni rá figyelni. A tudatalatti tanácsai és útmutatásai attól különböznek más ember által adott tanácstól, hogy ez tényleg hozzánk szól, és megvalósítható.³¹

A válság azért jelenthet esélyt, mert kényszerít, hogy a rendelkezésünkre álló erőt és lehetőségeket egy pontra összpontosítsuk. Az összpontosítás szó szerint a személyiség középpontjába visz, minden más mellékes dolog háttérbe szorul.

A feltétlen erőfeszítés, amit a szenvedés, illetve a fenyegetettség kényszerít ki tekinthető a megújulásért, a személyes növekedésért és a lelki érésért fizetendő árnak. Idézhetjük ebben az összefüggésben az egyháztörténet nagy alakjait és a sok névtelent, akiknek először megbotrányoztató, később megcsodált új élete azzal kezdődött, hogy szembenéztek belső nyomorukkal, hittek a bennünk növekvő ígéretes és teremtményekben, és megkockáztatták a feltétel nélküli erőbevetést. Jézus mondja Nikodémusnak: „Bizony, bizony mondom neked: aki nem születik újjá, az nem láthatja meg az Isten országát.” (Jn 3,3) A nagy szentek teljes mértékben átadták

³⁰ KREPPOLD, 25.

³¹ Vö. uo. 24–25.

magukat a belső történésnek, és türelmesen vártak, amíg az új megszületett bennünk. Átadni magunkat az átalakulás belső dinamikájának, ha kell annyira, hogy végül csak a belső személyiségmarad.

Megelőzés

A mai világban minden krízisben van: a család, az egyház, Európa, stb. A valóság az, hogy az ember van krízisben, kemény és gyors átalakulások vannak bennünk és körülöttünk. Már nem segít a régi hagyományos létmód, nincsenek rítusaink, nincsenek élő és értelmezhető hagyományaink. Néhány rítustöredékkel valahogy túléljük a mindennapokat. A helyzet viszont azt követeli, hogy új módon tanuljunk meg járni és állni a mai világban, új módon tegyünk tanúságot hitünkről és új szemlélettel álljunk a saját és mások élete mellett. A világegyházban is új módon próbáljuk kifejezni, megérteni hitünket, új evangelizációra van szükség stb. Ebben az útkeresésben a prevencióra nagyon sok hangsúlyt tudunk fektetni, mert közösségek, emberek, csoportok, gyerekek és fiatalok vannak ránk bízva. És valljuk meg őszintén, olyan dolgokkal is kell foglalkoznunk, amit nem kifejezetten a hit vagy az istenkapcsolat kérne. Azt gondolom, hogy ebben a helyzetben új módon kell látnunk a lehetőségeket.

1. Egészséges hitélet kialakítása

Nekünk nem tökéletesnek, hanem teljesnek kell lennünk. Aki teljes egész, az képes az arany középúton járni és tartósan tudja „fogadni” azt, amit az élet hoz. Az egészség megőrzése olyan eljárás, amellyel az ember az egészségi állapotának fokozott ellenőrzésére és jobbá tételére figyel.

Az egészségfogalom és egészségérték mai jelentéséből kell kiindulnunk. Az egészség ugyanis nemcsak a testi, lelki, szociális jólét állapota, hanem olyan dinamikus folyamat mely

egyensúlyra törekszik a test, a lélek, a szellem, és a környezet között. Ezért ideális egészség nem is létezhet, hiszen egy folyamatosan változó világhoz kell alkalmazkodási lehetőségeket megtalálni, képességeket kifejleszteni, célokat megvalósítani. Sajnos sokunk emberképe még mindig a test-lélek görög elképzelése, ily módon nehezen láthatjuk, hogy mennyire tudatosan rombolják az emberek szellemét különféle médiumokon keresztül.

„Képessé kell tenni az embereket, hogy egészséges életmódot folytassanak, hogy testi és lelki egészségüket megőrizték, ellenálló képességüket fokozzák.”³² Történhet direkt (egészségügy, igazságügy, oktatás, stb.) és indirekt formában (társadalompolitika, szociálpolitika, egyházpolitika). Ez utóbbinál nagyon fontos szerepünk van.

A közvetlen megelőzésnél igen fontos a mentális egészség szolgálata: életvezetési készségek, kihívások kezelése, emocionális és spirituális jólét, kontrollézés erősítése. Két fő célja van: az egyéni megküzdő képesség növelése, a társas támogató közeg kialakítása.

Az általános jellegű elsődleges megelőzés célja a környezet megváltoztatása és az egyén problémamegoldó képességének az erősítése. Törekszik az erőforrások értékelésére, a helyzet javítására törvények, szabályok, irányítási minták és attitűdök megváltoztatása.³³

2. Támogató rendszerek

Melyek lehetnek a támogató rendszerek. Tudatosan kell építenünk a kapcsolati hálónkat. Törekednünk kell egészséges kapcsolatokat kialakítani, igazi mély barátokra szert tenni. Egy másik fontos tényező, hogy a felnőttéssel járó személyiségvonásokat kell erősíteni. Ezekkel a lehetőségekkel tudjuk a megelőzést elérni, illetve felkészülni egy esetleges krízis foga-

³² ALBERT-LÖRINCZ, 41.

³³ Vö. uo. 42–43.

dására. Amióta a társadalom szerkezete megváltozott, nincsen vagy kevés olyan hagyomány, átmeneti rítus létezik, ami segítené végigvezetni egy embert „a köztes lét elveszettségén”³⁴, egyre inkább fontos a megelőzés és tudatosítás.

3. Érzelmi érettségre nevelni híveinket

Az a valóság, hogy érzelmi szókincsünk szegényes, nem tudjuk kifejezni, ami bennünk zajlik. Ezt hosszú évek tapasztalata mondatja velem. Meg lehet tanítani az embereket, hogy többféleképpen közölhetik mindazt, ami bennük zajlik. Ugyanakkor tudatosítani lehet, hogy az érzések gyakori kifejezésével kialakul egy belső, lelki „érzés-szókészlet”, mely a továbbiakban sokat segíthet. Az érzések kifejezése azért olyan fontos, mert az érzéseink belülről, mélyről rólunk beszélnek. Mennyire tudták ezt az első remeték, szerzetesek. Olyan műveket írtak, melyek ma is helytállóak.

4 „Erőforrásaink”

Vannak olyan erőforrásaink, amelyeket talán soha nem ismernénk fel, ha nem beszéltnénk róla, ha nem tudatosítanánk. A megelőzés egyik válfaja pontosan a problémamegoldó módszereink felismerése és alkalmazása lenne. Ennek leírásába a lélektan óriási munkákat fektetett bele, mi használhatnánk mindazt, amit elénk tár.

A másik dolog a lelki „izmaink” erősítése. Olyan gyakorlatok, helyzetek, akár lelkigyakorlatok, melyeken kierősíthetjük lelki képességeinket. Persze ide állandó lelki kísérő kell és komoly elszántság.

Megtanulhatjuk integrálni a fájdalmainkat a személyiségünkbe. Feltárhathatjuk korábbi veszteségeinket, elgyászolhatjuk most, mivel korábban nem tettük meg. Szóba állhatunk önmagunkkal olyan módon, ahogyan talán sohasem tettük.

³⁴ Mircea Eliade szavai.

Mindezek néhány szempont megvillantásai. De gondolkodásra készíthetnek, és kihívást adhatnak, hogy bátran induljunk el ezen az úton. Hiszen munkánk és személyes életünk megköveteli.

Következtetés és kitekintő javaslatok

Szeretnék néhány javaslatot tenni arra vonatkozóan, hogyan reflektáljunk a krízisben lévő emberekre, illetve hogyan profitáljunk a saját válságos időszakainkból.

- Úgy gondolom, a hit évében érdemes lenne új belátások és új megközelítési módok beiktatása lelkipásztori munkánkban különös tekintettel a személyes pasztorációra.

- A saját lelkipásztori tapasztalataim alapján azt látom, hogy nagyon kevés ember érett érzelmi szempontból a közösségeinkben. Érdemes lenne ebben segíteni híveinket, a családokat, közösségeket érzelmi érettségre vezetni, nevelni.

- Érdemes lenne az álmok értelmezésében elmélyülni. Nem az álmoskönyvek egyszerű és botcsinálta magyarázatára gondolok, hanem Jung felismeréseire és olyan általános szempontok ismeretére szert tenni, melyben saját életünk és mások tudatalatti üzeneteit meg tudjuk érteni és megvalósítási útjára ráállni.

- A lélektan óriásit fejlődött az utóbbi időben. Sok ember fejében mégis ez a tudomány vajmi keveset használható. Nagyon jó kezdeményezésnek találom Magyarországon a pszichológusok és teológusok évenkénti konferenciáját, amely már több mint tíz éve zajlik. Ezekből a kötetekből én is idézek munkámban. Érdekes lenne talán egy lelkinapon feldolgozni Kézdy Anikó cikkét (lásd a megküzdési stratégiáknál). Nagyon hasznosnak látnám, hogy a papok segédtudományként használják a lélektani ismereteket. Így igazán ott tudnánk lenni azok mellett, akik lelki problémákkal küzdenek, illetve, ha meghaladja

képességeinket a helyzete megfelelő pszichológushoz, pszichiáterhez tudnánk tovább irányítani.

- Az is egészen szükségesnek látszik, hogy mi lelkipásztorok az önismereti csoport valamilyen formáját elvégezzük. Ha az istenismeret és önismeret kézen fogva haladnak, ha az igazi alázat az önismeret egyre jobb elsajátítása, akkor ez a lehetőség véleményem szerint kihagyhatatlan.

- A gyász és a veszteség állandóan jelen van a saját életünkben és a ránk bízottak életében. Ennek ismerete, és az ilyen helyzetben lévő emberek kísérése is a munkánk része. Jó lenne erről egyre többet tanulni, módszereket kipróbálni, hogy adott helyzetben tényleg segíteni tudjunk.

- Dr. Magyar Balázs a leányvári intézet pszichiátere mondta, hogy a klasszikus zenét a papoknak kötelezően hallgatni kell. Szent Ágoston felfogása szerint a zene „nem egyéb, mint kalauz a misztikus fölemelkedésre.”³⁵ A zene és a költészet olyan nyelven beszél az ember belsejéről, melyet a szavak nem képesek kifejezésre juttatni, érdemes kiaknázni. Ugyanakkor a csend értékét, minőségét kel ismernünk és kell ajánlanunk. Ezek alapok ahhoz, hogy imaéletünk egyre személyesebb kapcsolat legyen Jézussal, és önmagunk mélységéből mindazt felismerjük és felhozzuk, ami ott zajlik.

- Különbőféle kifejezések magyarázata, újraértelmezése és átadása is fontos lehet. Az engesztelés, keresztény önmegvalósítás, az Isten akarata, az alázat és sok más kifejezés használatban van, de egyre inkább nem értjük, nem érezzük tartalmuk mélységét és üzenetük lényegét.

Nemrég hallottam, hogy az egyik paptestvér a krízisben lévő hívét azzal bocsátotta el, hogy itt én már csak imádkozni tudok. Azt mondjuk nagyon sokszor, hogy a hívő emberek közömbösek az egyházzal szemben. Ez érthető és elfogadható. De ha megfordítom a kérdést, azt kérdezhetem önmagunktól, vajon mi Isten szolgálai nem-e vagyunk az emberek problé-

³⁵ PAPPINI, 180.

máival szemben igenis nagyon sokszor közömbösek? Nem szeretnék válaszolni erre a kérdésre, de az a meglátásom, hogy egy vállrándítással vagy magyarázkodással nem hagyhatunk ott embereket, s közben azért mérgelődünk, hogy a szekták „elhalásszák”³⁶. Igenis akkor kell egy ember mellett elkötelezeten ott lennünk, ha problémája van. Nem lehetünk közömbösek. Hogy ezt egyre hatékonyabban és felelősségteljesen tudjuk megtenni, ahhoz önismeretben, alázatban, a szenvedés elhordozásában, különféle segédtudományok ismeretében egyre jobban el kell mélyülnünk. A mi életünk a mában zajlik, a ma általánosan krízisben lévő emberrel dolgozunk; Isten ma küld, és ma akar használni, ezért merjünk lépni, merjünk együtt szenvedni és merjünk határ- és krízishelyzeteket a jó cél érdekébe „felhasználni”. Ez úgy gondolom mindannyiunk közös feladata.

Egy kis történettel zárom írásomat. Az egyik nagy német város utcáin tüntettek a fiatalok. Egy nagy plakáton a következő feliratot lehetett olvasni: „Jézus a válasz!” Egy arra járó megállt, elolvasta és megkérdezte a tüntetőket: „De mi a kérdés?” Igen, mi tudjuk a választ, de vajon mi is az igazi kérdés?!

³⁶ „A szekták lélektanilag komoly veszélyt jelentenek az ember személyiségére, hiszen az oda bekerülteket tudatilag, lelkileg, érzelmileg beszűkítik. A beszűkült személyiség pedig sem életét kormányzó egységesítő életfilozófiára, sem az életszerepeire nem találhat rá.” K. I. DEBRECENI – M. TÓTH, *Életesemények a pásztori lélektan és a filozófia tükrében*, Budapest 2004, 82.

ROKAY ZOLTÁN

Svédországi szent Birgitta és az olasz „költőkirályok”

Zusammenfassung: In einigen katholischen Gemeinden scheint die Frömmigkeit der heiligen Birgitta wieder aktuell zu sein. Es ist immer vorteilhaft, die Heiligen auch in ihrem historischen Rahmen kennenzulernen. Diese Arbeit hat schon Günther Schiwy in seinem Werk: „Birgitta von Schweden”, 2007 (Beck, München) geleistet. Er vergleicht dabei das Frauenbild der Heiligen mit jenem ihrer Zeitgenossen: Dante, Petrarca und Boccaccio. Meiner Meinung nach besteht die geistige Nähe zu den „Dichterkönigen” eher in der Schilderung der kirchlichen Missstände, wobei sie seitens Birgitta eine Ermahnung aufgrund ihrer Privatoffenbarungen darstellt.

Schlüsselbegriffe: Avignon; Birgitta; Boccaccio; Kardinal; Dante; Papst; Petrarca; Privatoffenbarung; Schiwy.

Úgy tűnik, az egyes katolikus közösségekben újraéled svédországi szent Birgitta imáinak gyakorlata. Ezért nem lesz felesleges ennek a misztikus-óriásnak alakját, kora meghatározó kultúrtörténetének összefüggésében emlékezetünkbe idézni.

Günther Schiwy,¹ egykori jezsuita, a strukturalizmus kiváló ismerője, 2003-ban, szent Birgitta születésének 700. évfordulója alkalmából kiváló monográfiával lépett a nyilvánosság elé: „Birgitta von Schweden. Mystikerin und Visionärin des späten Mittelalters. Eine Biographie”. A könyv az igényes müncheni Beck-kiadónál jelent meg, s amint a dedikációból kiderül, a szerző azt feleségének, Birgittának ajánlja.

Jelen összefüggésben nem szándékom a könyvet ismertetni, hiszen ezt annak idején, azon frissiben megtettem². Mindössze a könyv 20. fejezetére szeretnék kitérni: „Dante, Petrarca und

¹ A szerző 1932-ben született. A strukturalizmussal kapcsolatos írásai közül említést érdemel: Der französische Strukturalismus. Rowohlt, Reinbek. 1969; Kulturrevolution und „Neue Philosophie”. Rowohlt, Reinbek, 1978; Post-strukturalismus und „Neue Philosophie”. Rowohlt, Reinbek. 1985.

² Vö. Folia Theologica 15 (2004). 181–182.

Boccaccio. Mystifizierung der irdischen Liebe” (Dante, Petrarca és Bocaccio. A földi szerelem misztifikálása”³ és előadni a „költőkirályok” és a svéd misztikus-asszony „lelki rokonságával” kapcsolatos szerény észrevételeimet.

Schiwy álláspontja

Schiwy abból indul ki, hogy Birgitta kinyilatkoztatásai iro-

³ Schiwy, 266–272. Röviden kitérek az ezt követő fejezetre is: 21. Neapel und seine skandalöse Königin. 272 köv. (Nápoly és annak botrányos királynője), valamint 22. Johanna d'Anjou berühmt und berüchtigt. (Anjou Johanna: a híres és hírhedt) 273–277. A „De claris mulieribus”-ban Bocaccio elismerőleg nyilatkozik Johannáról, aki „származásánál, szokásainál fogva („erkölcsenél”=moribus) korunk asszonyainál kiválóbb” – s felsorolja származását, tetteit, birodalmának kiterjedését, ügyességét a hadviselésben és a politikában. „Ezen felül tekintélyes és örömteli az arckifejezése (spectabile ac laetum decus oris), beszéde szelíd és tevékenysége mindenben kedves, és ahogyan szükség esetén hajlíthatatlan a királyi fensége, ugyanúgy családias emberségesség (familiaris humanitas), a jámborság, szelídség és jóság (pietas, mansuetudo, atque benignitas) is tulajdonságai közé tartoznak, úgy hogy azt mondanád, hogy övéinek nem királynője, hanem társnője („non reginam suis dicas sed sotiam”). Joannes Boceatius, De mulieribus claris. Excussum Bernae Helvet. Per Mathiam Apiarium. Anno MDXXXIX. – Másként szól Bocaccio 3., „Faunus” című eklógájában és az Ámorhoz intézett énekben (Canzone): ragadozó nőstény farkasnak mutatja be, amint ezt Wenczel Gusztáv az ő kiváló, ma is időszerű tanulmányában elmondja: „Magyarország Dante, Petrarca és Bocaccio felfogása szerint”. In: Katholikus Szemle, III. 1888. 381–400. Különösen 993. kövv. Címénél és tartalmánál fogva ez az írás a jelen tanulmány szempontjából is informatív. - A „claris mulieribus” (híres asszonyok) között Bocaccio elbeszéli Brumhilda tragikus történetét is (De Brumichilde Francorum Regina). A szerencsétlen asszony trónviszály áldozata lett. Szörnyű halállal végezték ki: haját, egyik kezét és egyik lábát lovakhoz kötötték, és így széttépették (De mulieribus claris, id. kiad. LXXIX–LXXX.) a jelenetet bemutatja egy 1446-ból származó miniatura, amely emlékeztet a Brügge-i szent Megváltó templomban lévő, szent Ipoly felnégyelését ábrázoló, Dirk Bouts 1470 körül készült oltárképre (egy triptichon középső képe).

dalomtörténeti és műfaj szempontjából a későközépkor lelki-ségi prózájához tartoznak. Ezek a kinyilatkoztatások, írott formájukban legnagyobb részt 1340 és 1373 között keletkeztek, Olaszországban. Mint ilyenek az itáliai, későközépkori irodalom virágkorába tartoznak, egy átmeneti korszakba, a későközépkor és a reneszánsz határán. Ide tartoznak Birgitta kortársai: Dante Alighieri (1313-1375) Francesco Petrarca (1304-1374) és Giovanni Boccaccio (1313-1375).⁴

A fejezetben belül a szerző először Dantéről és Beatriceről beszél. Noha Birgittánál nem találunk utalást a *La Comediára*, a szent látnok ismerhette az 1306-1321 között létrejött művet.⁵ 1322-ben, Dante fia, Jacopo, kiadta az első kommentárt atyja művéhez, amelyet továbbiak követtek, így Dante második fiának, Pietronak latinnyelvű teológiai és dogmatikai fejtegetései a *La Comediához*, 1341-1348 között. Dantét többek között egy IV. századi görög szerző ihlette meg, aki szent Pál elragadtatásáról írt egy eposzt (v.ö. 2 Kor 12,1-4). Erre az elragadtatásra Birgitta is hivatkozik.

Ám Dante a *Comedián* túl, a *La vita nuova* – című művében is beszél elragadtatásról és látomásról, amelynek az ifjú Beatrice a tárgya. Ezt a látomást és annak elbeszélését Schiwy úgy értékeli, mint az evilági szerelem „rehabilitálását” a nyilvánosság előtt, amennyiben annak nem a bűn által eltorzított voltát emeli ki, hanem isteni erőt tulajdonít neki.

Schiwy szerint a földi szerelemnek ugyanezt a képét megtaláljuk Petrarca és Laura szerelmének megéneklésében is. A költő, egy Firenzéből elűzött jogász fia, Avignon közelében nőtt fel, ahol atyja a pápai udvarban jegyzőként működött. Jogot tanult Montpelierben és Bolognában, majd 1326-ban visszatért Avignonba. Számára a már férjezett Laura lett a női eszménykép, akivel először nagypénteken, 1327. április 6-án találkozott. 1342-ben kezdte a *Conzoniere* (Daloskönyv) első

⁴ Schiwy, 266.

⁵ Uo. Ebben a szakaszban végig Schiwy fejtegetéseire támaszkodom.

„változatát”. Midőn a második változaton dolgozott, 1348-ban, a pestis évében, vette Laura halálhírét. A dalok leginkább szonettek, s közülük 266 az élő, 100 pedig az elhunyt „Madonna Laura”-ról szól,⁶ – egy kivétellel, amely egy Szűz Mária – himnusz. Schiwy véleménye szerint ezekben a költeményekben visszhangra talál mind az érzéki világ, mind pedig az abból való szabadulás vágya. Dante Beatrice-jéhez hasonlóan Petrarca Laurája is, a költő előtt haladt a „holtak országában”.

Amennyiben – Schiwy szerint – Dante és Petrarca földi szerelemről megfestett „idealizált” képe ellentétben áll Birgitta pesszimizmusával ebben a pontban, Bocaccio írásai messzemenően igazolják azt.

Giovanni Bocaccio 1313-ban született Certaldoban, Firenze közelében, egy kereskedő házasságonkívüli gyermekeként. 1327-ben Nápolyba ment, ahol bankár- és kereskedőként élt, és egyszersmind kánonjogot tanult. A legtöbb időt azonban az udvari könyvtárban töltötte, ahol az ókori klasszikusokat és a középkori szerzőket tanulmányozta, valamint a francia és olasz szerzők népnyelven írt munkáit olvasta. - Nagy tisztelője volt Danténak, akivel úgymond gyermekkorában találkozott, és Petrarcanak, akivel 1350-ben barátságot kötött.⁷ Életének középpontja Nápoly volt a királyi udvarral, Anjou Róbert korában. Birgitta két ízben tartózkodott hosszabb ideig Nápolyban: 1364-ben és 1372-ben. Hogy Bocaccioról és annak tevékenységéről mi jutott el hozzá, az puszta feltételezés kell, hogy

⁶ Petrarca szonettjeinek következő kiadását – fordítását ismerem: Rime del Petrarca con note. In Venezia. Per Giuseppe Orlandelli edit. MDCCCXX; Francesco Petrarca Daloskönyve. Szerk. Kardos Tibor. Budapest, Európa Kiadó, 1974.

⁷ A „De casibus virorum” (Augsburg, 1564) című művének 8. könyvében elbeszéli, hogyan jelent meg neki álmában Petrarca, aki fáradtságában további tevékenységre buzdítja Bocacciót. Petrarcát „optimum, venerandumque praeceptorem meum”-nak nevezi. (204.old). Ezt a jelenetet egy ragyogó miniatúra is megörökítette Bocaccionak egy 1470-körüli francia fordítású kiadásában.

maradjon. Bocaccio dicsérőleg nyilatkozik Nápolyról, ahol egyetlen király uralkodik, ellentétben Firenzével, amelyre az állandó pártoskodás jellemző. Firenze 1365-ben külpolitikai megbízatással Avignonba küldte V. Orbán pápához, majd 1367-ben Rómába megy követként. 1360-ban az alsóbb rendekkel felruházott klerikusként jelenik meg. 1362/63-ban – egy évvel Birgitta előtt, ismét Nápolyba látogatott, ahol azonban már kevésbé barátságosan fogadták. 1370-ben (ismét egy évvel Birgitta nápolyi látogatása előtt), annak gondolatával foglalkozott, hogy szerzetbe vonul. 1373/74-ben ismét Firenzében találjuk, ahol a várostól megbízatást kap, hogy Dante Comediájáról előadásokat tartson. Ekkor írta meg Dante életrajzát is. Bocaccio 1375-ben halt meg Certaldoban. Mint köztudott, Bocacciót a Decameronban szóhoz jutó „erotica” tette ismertté (ám az ott előadott történetek témája változatos), egy eszményi nőalakot is ismer: ez pedig Fianetta, aki mögött Anjou Róbert nápolyi király természetes lánya, Mária áll, ugyancsak egy Anjou főnemes jegyese. Az *Elegia di madonna Fiametta* semmi esetre sem az eszményi nő-alak apotéozisa, hanem a háttérbe szorított, örömtől megfosztott (vagy azok élvezetével kapcsolatban hallgatásra utasított), házimunkára ítélt, „szebbik nem” panasza.

A Decameron – így Schiwy – ismeri Birgitta teológiai szótárát. Az egyházi emberek érzékiségét éppen úgy elmarasztalja, mint a szent Látnok, s minden antiklerikális indulat nélkül írja le (ebben nem tudok egyetérteni Schiwyvel), pusztán a képmutatást állítva pellengérre. Ugyanakkor a Decameron egy evilági paradicsomkertet is rajzol a pestis infernójának kellős közepén. (Véleményem szerint ebből következik az egész opus morbid volta, amely az egyes történetekben is bőségesen kifejezésre jut. Én – ellentétben Schiwyvel – nem találtam nyomát a paradicsomi hangulatnak, ebben a világhírű alkotásban).

Végül Schiwy felhívja figyelmünket Bocaccio kései művére, a *De claris mulieribus*-ra (A híres asszonyokról), amelyben a

címnek megfelelően, Évától kezdve Giovanna di Napoli (Nápolyi Janka), I. Anjou Johanna királynőig előadja a „dicső” (hírneves) asszonyok történetét. Birgitta két ízben találkozott a nápolyi királynővel.⁸

Az én álláspontom

Abból indulok ki, amit Schiwy a Bocaccio és Birgitta közötti rokonvonásról mond: mindketten ostorozzák és pellengrére állítják a klerikusok erkölcsi visszasságait, és az egyházban uralkodó sajnálatos állapotokat, amelyek korukra jellemzőek voltak és tevékenységüket messzemenően meghatározták. Ez vonatkozik Petrarca és Danté is (sőt talán inkább, mint a Decameron kétesértékű elbeszéléseire).

Nézetemet nem intuícióra vagy általános véleményre alapozom, hanem az utókor nyomtatásban megjelent értékelésére, amelyet mindenféleképp érdemes figyelembe venni. Matthias Flacius Illyricus *Catalogus Testium Veritatis* című gyűjteményéről van szó. A mű teljes címe: „Catalogus Testium Veritatis.

⁸ Vö. Schiwy 272 (1364-ben és 1372-ben uo. 274). Nápolyban szent Birgitta álma alapján dőlt el Szűz Mária hajának egy ereklyéjéről annak hitelessége (uo. 273). A magyar udvarral és magyar történelemmel is kapcsolatos Johanna nápolyi királynő (Durazzói Károly, Nagy Lajos), akit 1382.VII.27-én „meggyilkoltak”, hasonló halállal, mint amilyennel Johanna első férjét, Andrást megölték hálósobája előterében, amiért Johanna is gyanúba keveredett. Házasságain túl, amelyeket esetenként a szükséges pápai felmentés bevárása nélkül kötött, ő adta el VI. Kelemen pápának 80.000 aranyért Avignont. Szent Birgitta öhozá is továbbította Krisztus üzenetét, amellyel az Üdvözítő felszólítja a könnyed és könnyelmű életű királynőt, vizsgálja felül eddigi életmódját, végezzen töredelmes gyónást, változtasson életmódján, származtassa vissza a jogtalanul szerzett birtokokat, vegye pártfogásába a szegényeket, és ami nem kevésbé fontos: hagyjon fel a sminkeléssel, érje be az Istentől kapott szépséggel. A királynőt az intelem, úgy tűnik nem hatotta meg, oly annyira, hogy azon nyilván túltéve magát, attól sem riadt vissza, hogy Birgitta Károly nevű fiával szerelmi kalandot kezdeményezzen (vö. Schiwy, 272–277).

Qui ante nostram aetatem pontifici romano et papismi erroribus reclamationum pugnantibusque sententiis scripsit. Basiliae 1556”⁹ Számomra egy horvát fordításban megjelent válogatás volt hozzáférhető.¹⁰ Ez egy apologétikus gyűjtemény, épp úgy mint a Facius által szerkesztett „Magdeburgi centuriák.” Célját plakatív módon hirdeti címe: „Az igazság tanúinak katalógusa, akik korunk előtt ellenálltak a pápának és a pápaság tévedéseinek és harcias gondolatokkal írtak.” Flacius meg akarja mutatni, hogy Luther előtt is voltak, akik szembeszegültek a pápasággal, ezek alkották az igazi egyházat, amelyet Luther és Flacius is hirdet. Az igazság tanúi között megtalálhatjuk Bingeni Hildegardist, Nicolaus Cusanust, természetesen Jan Hust és Prágai Jeromost, ami pedig a jelen összefüggésben érdekes, Dantét és Petrarcat.

Dantéről ezt olvassuk: „A firenzei Dante kétszáz ötven évvel ezelőtt működött. Jámbor és tanult ember volt, amint ezt sok író tanúsítja, mindenekelőtt pedig az ő művei. Írt egy könyvet, amelynek a címe „De monarchia”. Ebben bebizonyította, hogy a pápa nem áll a császár felett, és hogy semmilyen hatalma nincs felette. Cáfolja a Konstantin-féle adományozó levelet, ami sohasem létezett és a jog szerint nem is létezhetett. Ezért egyesek elítélték mint eretneket. Számos művet írt olasz népnyelven is, amelyekben sok vádat hoz föl a pápa és annak vallása ellen. Egy helyen terjedelmesen panaszkodik, hogy elhagyták Isten ígéjének hirdetését, és e helyett a barátok üres meséket prédikálnak, amelyekben inkább hisznek. Ily módon Krisztus bárányait nem az evangélium igazi táplálékával

⁹ Vö. Wilhelm Preger, Matthias Flacius Illyricus (Erlangen, 1859–1861; Reprographischer Nachdruck, Georg Olms Verlag, Hildesheim, 1964) Zweite Hälfte, 555.

¹⁰ Matija Vlačić Ilirik, Katalog Svjedoka Istine, koji su se prije našega vremena opirali rimskom papi i zabludama papinstva te pismeno iznosili borbene misli. Odabrana poglavlja preveo Vinko Vitezica. Privedio Veljko Gortan. Predgovor napisao Mijo Mirković. Zagreb, 1960. Jugoslovenska Akademija Znanosti i Umjetnosti (A továbbiakban: Katalog).

táplálják, hanem széllal. Egy másik helyen azt mondja, hogy a pápa pásztorból farkassá változott, hogy pusztítson az Egyházban és a papjaival együtt ne törődjön Isten Igéjével, hanem csak a saját dekrétumaival. Valahol a szerelmi lakomában (Il Convivio) kiegyenlíti a házaseletet a cölibátussal. Hogy az elmondottak hitelesek és világosak legyenek csatoljuk néhány töredékét, és pedig először is a De monarchiából. Ennek a műnek harmadik részében többek között ezt mondja: Az igazság ellen tehát, amelyet keresünk, az emberek három fajtája harcol. Mármint a főpap (pontifex), Urunk Jézus Krisztus helytartója és Péter utóda, akinek nem tartozunk azzal, amivel Krisztusnak tartozunk, hanem csak azzal, amivel Péternek tartozunk, talán hatalomvágyból ellenkezik az igazsággal, a másik fajta, a görög keresztények pásztorai és mások, akiket véleményem szerint csak az Anyaszentegyház iránti buzgalom sarkall, ezek amint mondtam, úgy lehet csak buzgalomból ellenkeznek azzal az igazsággal, amelyet elő fogok adni, nem pedig önteltségből. Mások azok, akiknek a tartós kívánság kioltotta az értelem világosságát. Noha az ördög oldalán vannak, azt mondják, hogy az Egyház fiai, és nem csak ebbe a kérdésbe visznek vizsályt, hanem idegenkedve a szent hatalom – szótól, szégyentelenül megtagadták az említett kérdések alapját. A harmadik fajtát az ún. Dekretalisták alkotják. Ezek tudatlanok és lélekben szegények, akik teljes csökönyvel az ő dekretáliákra támaszkodnak (amelyeket tiszteletreméltóknak tartok, de úgy gondolom, hogy a dekretáliába bízva ártanak a birodalomnak. Ezen nem lehet csodálkozni, hiszen már úgy hallottam, hogy egyesek arcátlanul azt állítják, hogy az egyházi hagyományok a hit alapja. Ha ezt a borzalmat eltávolítják a halandók gondolkodásából azok, akik az egyházi hagyományok előtt hitték, hogy Krisztus az Isten Fia, vagy el fog jönni, vagy pedig már itt van, vagy pedig már megkínózták, és mint hívők a reményt táplálták, reménykedve pedig égtek a szeretet-

től, a világ nem kételkedik abban, hogy legbuzgóbb követői lesznek.”¹¹

Ezután Flacius három részletet közöl a Comediából. (Mindhárom helyet Babits Mihály fordításában idézem. Magyar Helikon kiadás, 1965. Kner-Gyoma).¹²

A paradicsom (Il Paradiso) IX. fejezetében ezt írja:

„Mert ő szerzé az első győzedelmet,
s így Józsuénak a Szentföld határát,
melyre a Pápa gondja ma se terjed.
Városod, melynek az veté csíráját,
ki az Úrnak előbb fordítva hátat,
sok könny fizette irigysége árát,
termette, s szórja a gonosz virágot,
melyért, mióta pásztor lett a farkas,
sok juh és bárány a tilosba hágott.
Mert nem Szentírást, Szentatyákat olvas
manapság senki: csak a Decretálék
bírnák, hogy már számárfülekkel ordas.
Maga a Pápa és a Kardinál – nép
mindennel gondol, csak nem Názáréttel,
hol Gábor angyal szárnyat Üdvre tárt szét.
De a Vatikán a szent többi réttel
Róma körül, mely azok temetője,
kiket seregbe fogott össze Péter,
megtisztul még, csak bízzad a jövőre.”

(A horvát fordítás az utolsó három sort így adja vissza: „Ahol a vértanúk sírjai voltak, akik Pétert követve vérüket ontották, hamarosan le fogja dobni az istentelen formát”)¹³

A XVIII. fejezetben vagy énekben ezt mondja:

„Karddal csatáztak hajdan: ma pediglen
elvéve a kenyeret is, mitől
senkit sem tilt a jó Atya, az Isten.
De gondolj rá te, ki írsz, hogy törölj:
hogyan Péter-Pál, ki meghalt-a gyümölcserért,

¹¹ Vö. Katalóg, 265 köv.

¹² Vö. Katalóg, 266.

¹³ Vö. uo. és köv.

melyet te tiprasz, él még s tündököl!
Elmondhatod: Rajongott ama bölcsért,
ki a magányban szent varázst talált
és mártír lett egy édes-táncú hölgyért:
de nem ismerek sem halászt (Pétert), sem Pált.”

A XXIX. énekben rendkívül súlyos vádat találunk, amiért Isten igéjének hirdetését üres és okatlan mesékkel váltották fel. Íme, a szöveg:¹⁴

„S mindehhez több még az Egek türelme
mint aki a Szentírást meggyalázza,
mellőzve, vagy értelmét elterelve.
Nem gondolják meg, mennyi vérről ázva
hullt földre magva: s mily becse van annak,
ki magát hozzátartva megalázza.
Mindenkinek saját eszméi vannak,
azokra büszke, és azt prédikálják!
S hallgatni kell az Evangéliumnak.
Egyik azt mondja, hogy Krisztus halálát
gyászolni a Hold állt a Nap elébe,
hogy ne engedje a Földre sugarát.
A másik, hogy magától jött az égre
e fogatkozás: mert az ind, a hispán
a zsidóval egyszerre hullt sötétbe.
Flórencben annyi Lapi s Bindi nincs tán,
ahány mesét szórnak évente szerte
szószékéről a nyáját butítván,
és a juhocskák csak leget legelve,
széllal táplálva térnek aklaikba:
és vakságuk nem lesz mentségük erre.
Nem mondta Krisztus, társait tanítva:
Menjete, s locsogjatok a világba!
Hanem kemény tant adott, mint a szikla,
és ajkuk mind azt zengte, prédikálta:
hitet gyűjtani és harcolni harcát
az Evangélium volt a pajzs s a dárda.
Ma csupa rossz éle, csupa balgatagság
a pap beszéde: csak a nép röhögjön,
duzzad a csuha, több se kell manapság!

¹⁴ Vö. uo. 267.

De olyan madár ver a csuklya-csücskőn
 fészket, hogy ha azt látná nyája, látná,
 hogy bűnbocsátást esdeni kihöz jön?
 És ettől oly vak szellem szállt világgá,
 nincs az a vad tan, bolond üdvigéret,
 mely próba nélkül hívét ne találná!
 Így lesz az Antal disznaja kövérebb,
 s híznak disznónál is disznóbb barátok,
 akiktől veretlen pénzt kap a lélek.”

A Flacius- és Dantefilológia feladta lenne megállapítani, mennyire hitelesek az idézetek és mennyire hiteles a horvát fordítás. Ettől ezen a helyen eltekintünk. Fontos, hogy Dante-kettőszáz ötven év után – Luther egyik legbuzgóbb (mondjuk: „túl buzgó”) követőjének tudatában úgy él, mint a pápaság kíméletlen bírálója, illetve akit saját célkitűzésének érdekében ilyennek mutat be. Tudjuk, hogy Dante, épp úgy mint egyes középkori festők, nem volt túl kíméletes az egyházfejedelmek elhelyezését illetőleg a pokol tüzeiben, s ezzel kapcsolatban szemlátomást nem voltak aggályai, különösen ha az egyházi személyek egyben Dante politikai ellenségei is voltak (A festmények közül említést érdemel: Stephan Lochner: Az utolsó ítélet. 1435 körül, Richard Wallraffs-Museum, Köln).

A leginkább említésre méltó kuriózum ezen a területen egy 1328-ból származó Comedia-kommentárban található. A kommentár szerint Mohamed eredetileg bíboros volt, miután azonban büszkeségét sértette, hogy nem választották meg pápának, új vallást alapított.¹⁵ A „történet” anakronisztikus voltát nem szükséges hangsúlyozni. Mindenesetre jellemző, hogy a történet szerzője egy bíborost összefüggésbe hoz a kereszténység legnagyobb ellenségével.

Noha egész más hangnemben, mint Flacius, és nem kettőszáz ötven évvel Dante után, és nem propaganda-céllal, Svéd-

¹⁵ Jacopo della Lana kommentárjáról van szó. V.ö. Karl Witte, Dante-Forschungen. Zweiter Band. 416 köv. Halle, 1878. (Az Inferno XXVIII. 31 köv.-vel kapcsolatban. Az általam használt kiadás: La Divina Commedia. Firenze, Tipografia all' insegna di Dante. 1830).

országi szent Birgitta is élesen bírálja a kora Egyházában tapasztalható visszaéléseket és erőteljesen inti a pápát a bíborosok megleckéztetésére. V. Orbán pápához intézett intelmében először is arra hívja fel a pápa figyelmét, hogy szerény háztartást vezessen, a fölösleges személyzetet bocsássa el, és szüntessen meg minden fölösleges fényűzést. A fölösleges vagyont ossza szét azok között a szegények között, akiket úgy ismert meg mint Isten barátait. Noha a pápa is Isten kezében van, s akkor szólítja számadásra, amikor neki tetszik, illő, hogy a pápának legyenek szolgálói, akik az ő életét védelve, és segítenek megalázni azokat, akik fellázadnak Isten és a Szentegyház szokásai ellen. Sajnos azonban az Egyház ajtajának sarokvasai (cardo) elferdültek, s mindenféle hatalomvágy, testi kívánságok és érzékies élvezetek felé nyújtották ki kezüket. Ezért a pápa ragadjon kalapácsot és harapófogót, hogy helyreigazítsa őket. Ne engedje, hogy több legyen a ruházatuk, személyzetük és vagyonuk, mint amennyi feltétlen szükséges. Először szelíden intő szóval (harapófogó segítségével) igyekezzon ezt elérni.¹⁶

Most térjünk vissza Flacius Illyricushoz, és halljuk, mit mond Petrarcaról:

„64. Francesco Petrarca, rendkívül tanult ember, kétszáz évvel ezelőtt működött. Húszadik levelében a pápai kúriát Babilonnak nevezi, babiloni parázna asszonynak, aki a vizek fölött trónol, minden bálványimádás és paráznaság szülőanyjának, akivel az evilági királyok és hatalmasok paráználkodtak, az eretnokség és tévtanok menedékhelyének, akiről a Szentlélek a Jelenések Könyvében jövendölt. Keresd meg ezt a helyet. Ott erről bőségesen beszél. Ha így nyilatkozott a pápai kúriáról, nyilvánvaló, hogy a pápát az antikrisztusnak tartotta. Ezt az is megerősíti, hogy általában azt szokta volt mondani, hogy senkinek sem lehet rosszabbat kívánni, mint hogy pápa legyen belőle. Egyébként is igen gyakran ostromozza a hamis papok gonosz tetteit és istentelen eljárásait.

Olasz nyelvű verseiben többek között ezt írja Rómáról: Schola de errori e templo de heareria, de egyébként is más helyeken Babilonnak nevezi, majd a tévedések szülőanyjának majd pedig az árulás melegágyának. Azt

¹⁶ V.ö. Schiwy, 308.

mondja, hogy mások kárán növekszik. Azt is állítja, hogy Róma a saját alapítóira, vagyis a császárokra tör, akik egykor gazdag adományokkal megajándékozták. Úgyszólván számtalan ilyen kijelentés található műveiben a pápáról és Rómáról. Úgy tűnik, hogy a pápa is ellenségesen viszonyult hozzá és üldözte, mivel a 92. versben (énekben) ezt mondja:

Az istentelen Babilonból, ahonnan minden szégyenérzet megszökött, ahonnan minden eltűnt, ami jó, a fájdalom szállásáról, a tévely anyjától, megszöktem, hogy meghosszabbítsam életemet. Petrarca nevén fennmaradt a Piladesz és Oresztész című dialógus is, amelyet szellemesen és sok tudományossággal írt meg. Ebben azt fejtegeti, hogyan kell mindenféleképpen menekülni Rómából, mint valami rablók barlangjából mint a gonoszság forrásából és annak fő kovácsműhelyéből. Úgy gondolom, ez a dialógus nem Petrarca műve, de mindenféleképpen valami szellemes embertől származik. Körülbelül ötven évvel ezelőtt nyomtatták, illetve adták ki.”¹⁷

Ismét el kell tekintenünk az azonosítástól és más filológiai kérdésektől.¹⁸ Annyit kell rögzítenünk, hogy Petrarca úgy élt Flacius tudatában, mint – enyhén szólva – Róma és a pápaság bírálója. Ha Petrarca leveleit figyelmesen olvassuk, valóban találunk ilyen gondolatokat, s ezekre annál inkább érdemes figyelni, mivel rokonvonásokat mutatnak szent Birgitta kinyilatkoztatásaival. Az első idézetet Petrarca Lapo di Castiglioniéhoz írt leveléből veszem, 1352. április 2-ai keltezéssel:

„Két Parnasszusom van: az egyik Itáliában, a másik Galliában, mindkettő a száműzött Múzsák egy-egy otthona. Az olasz Helikonon boldogabb voltam míg Isten s a végzet akarta, ahogy Marónál az a szerencsétlen szerelmes asszony mondja, ha mégis szerencsétlen szerelmes volt, és nem a legtisztább, leghívebb hitves: Dido. Most a Gall világ mond a magáénak, nyugat Babilonja, aminél idomtalanebbat a nap nem

¹⁷ Vö. Katalog, 269 köv.

¹⁸ A 6. lábjegyzetben általam feltüntetett fordítás és a „Katalog”-ban feltüntetett kiadás számozása úgy tűnik eltérő.

látott. A vad Rhodanus az
örvénylő Cocytushoz, vagy a pokolbeli
Acheronhoz hasonlít, ahol a halászok
egykor szegény öröksége most hatalommal
országol ámulatra méltóan
elfeledkezve eredetéről. Elképed az ember, ha
azokra gondol és ezeket látja
itt arannyal, bíborral rakottan, a fejedelmektől és
nemzetektől orzott
zsákmánnyal hivalkodva, amikor a partra vont
bárkák helyett fényűző
palotákat lát és fallal bekerített hegyeket a
szegényes hálók helyett,
amelyekkel hajdan a galileai forró napon szűkös
élelmüket alig tudták
megkeresni, s amelyekkel a Genezáreth taván,
egész éjjel fáradozván semmit
sem fogtak, de amikor reggel lett, Jézus nevében
hatalmas tömegű halat
halásztak. Itt most csak hazug beszédet hallani,
igazság híján való papírokat
látni, amelyeket a függő ólompecsét hálókka
változtat, s ahová ugyanannak
névében, de Béliál mesterkedése által a
keresztények hiszékeny tömegét befogják
hogyan rövidesen pikkelyeiktől megfosztva a
gondok lángjai és a pusztító
paraszak közepette sütögessék, és majdan a kapzsi
hasak öleit megtöltsék. A
szent magány helyett elvetemült tömeget látni, a
legpimaszabb csatlósok özönlő
hadsorait: a tisztító böjtök helyett élvezet
lakomákat,
ájtatos zárándokok helyett embertelen, aljas
semmittevést,
az apostolok meztelen lába helyett a tolvajok
hófehér paripái
száguldoznak arannyal felszerszámozva, arannyal
borítva, aranyat
harapdálva, s ha Isten e szolgálkhoz illő fényűzést
meg nem fékezi, maholnap
arannyal patkolva. Mit mondjak még? Azt

hihetnéd, hogy perzsa vagy parthus
 királyok akiket imádni kell, akiket ajándék nélkül
 üdvözölni Isten ellen való
 véték. Ó, ti borzas üstökű, bűjtök közt sanyargó
 vének! Kikért fáradoztatok?
 Kikért vetettétek be az Úr szántóföldjét? Kikért
 öntöztétek, szent vért
 árasztva reá? Hát csak ennyit mondok!
 Sajnálod barátod sorsát ezen a helyen, aki talán
 más büntetést igen, de ezt
 bizonyára nem érdemelte...”¹⁹

(Itt mindjárt meg kell jegyezni, hogy Petrarca a bűjtről és zarándokltról pozitívan nyilatkozik – s tudjuk, hogy ez utóbbiban szent Birgitta is jeleskedett, míg Luther és követői mindezt, mint a tettekből való megigazulás eszközeit elmarasztalták).

Petrarcának egy további levele is elmarasztalólag szól az avignoni állapotokról:

„Most, hogy épséges hazatérted vidámsággal tölt el, annál a bizalmas viszonymnál fogva, amelyre méltattál, hűséggel kérdezem tőled, mi keresnivalója volt a legbecsületesebb embernek olyan gyalázatos helyen? Mi dolgod néked Babylonnal? Olvassuk, hogy a legnagyobb rómaiak elkerülték Baiae-t, noha napfényes és egészséges vidék, ahol bár kurta volt a tisztesség, de legalább nagy volt az élvezet és a vidámság, annyira megvetettek minden egyebet, és csak a virtusra törekedtek. Ha ez így van, ki ne kerülné el a Rhodanust? Ki nem futna el Babylonból, s vele a minden bűnök, minden fájdalmak, minden nyomorúság szomorú házából? Pedig erről én tudhatok valamit!

Azt beszélem, amit láttam, nem amit hallottam, mint akit gonosz végzetem már gyermekkoromban odavitt, és egész mostanáig, ámbár kedvem ellenére, de valamilyen sors adta bilincsel odakötvé életem nagy részét ott töltöttem sóhajok

¹⁹ Petrarca leveleinek alábbi magyar fordítását idézem: Petrarca levelei. Szemelvények Petrarca leveleiből. Fordította: Kardos Tibor. Előszó-jegyzetek: Kardos Tibor. Budapest, Gondolat. 1962. 188–190.

közegette. Tapasztalatból tudom: nincs ott jámborság, nincs ott jóság, nincs hűség, nincs istenfélelem, nincs rettegés, nincs ami szent, igaz, méltányos, kötelező volna, vagyis nincs semmi emberhez méltó. A szeretet, a szemérem, a méltóság, a tisztaság számkivetve onnét, az igazságról pedig hallgatok, mert mi hely marad az igazságnak ott, ahol minden hazugsággal van tele: hazug a levegő, a föld, a ház, a tornyok, az utcák, az előcsarnokok, a terek, az oszlopos termek, az előszobák, a fogadószobák, a hálólhelyek, a mennyezetek, s fahasadások, a házak szobái, a templomok szentélyei, a bírák székei, a pápák trónusa? S végül hazug az emberek arca, a bölintásuk, a mozdulatuk, a hangjuk, a homlokuk, a lelkiületük. Mit szólsz hozzá? Vajon hazudok-e, vagy pedig az igazat mondom a hazugságról? Ha ott voltál, és ha más fontosabb ügygel el nem foglalva elmédet és szemedet a gaztettek eme alávaló színpadára függesztetted, egyéb bírát nem kívánok, mivel onnan eltűnt minden erény és igazság és minden telve van vétékkel, csalfasággal, rászedéssel, hízélgéssel, a törtetés a kapzsiság, a gőg, az irigység legelvetemültebb mesterkedéseivel. Láthattad, hogy ott minden szolgálat hamis és üres, nemcsak amit embernek, de az is, amit Istennek tesznek. Láthattad az alattomos mosolyokat és a zokogó szíveket, a derűs homlokokat és a borús lelkiületet, a puha kezeket és a kíméletlen tetteket, az anyagi hangot és az ördögi szándékot, az édes éneklést és az irgalmatlan keblet, a gonosz tüdőből feltörő és a száraz ajkáról hulló mézédés szavakat, melyeket csicseregve ejtenek ki, s amelyekben nyilván Dávid szavai teljesednek be: „Mert szavuk lágyabb az olajnál, és mint a lándzsa..” Ott nem csak büntetlenül lehet hazudni, de még dicsőségnak is számít, mintha magasabb szellemi képességei volnának annak aki mást becsap, és előkelőbb lény lévén senki sem meri szidalmazni. Nem akarom ezt a részt gondosabban kifejezni, nehogy a téma kényszerítő ereje által odasodródjék irályom, ahová nem célszerű. Tetejében tudja a világ e dolgot, nyilvánvalóan nem szűkölködik sem helybenhagyókban, sem szépítgetőkben. Csak egy rövid történetet fűzök még hozzá, amely elég hathatós tanulság a még el nem mondottakra nézve is, és amelynél én magam, aki elmondom, is jelen voltam.

Két tagja a kardinális atyák testületének, AKIKEN EZ A FÖLDI VILÁG ÉS AZ ISTEN HÁZÁNAK KAPUI MINT

SARKOKON GÖRDÜLNEK egyszerre távozott a pápai palotából szolgák sűrű hadsora közepette. Szokás szerint roppant várakozó tömeg szállta meg a süket és kőkemény küszöböt, mert az a nyomorult, istenverte város főleg velük van tele. Amint meglátták vezéreiket, akikbe reményüket helyezték, fölzúgtak és ki-ki szorongva érdeklődött, mi sors vár rá, s hogyan áll ügye a pápánál. Erre az egyik kardinális atya, szeme sem rebbent a váratlan helyzetben, mint aki már régen hozzászokott az ilyesmihez, és szeméremérzés vagy irgalom által meg nem indult e szerencsétleneken-akik a leghiúbb remények között vesztegetik itt életüket, pénzüket, egész idejüket-, hanem mint a hazugságok elsőrangú mestere nekiállt mindenfélét összehordani, kinek mi reménye maradt, mit mondott a pápa ennek vagy annak kérésére, és mindenkinek külön rendíthetetlen szemtelenséggel és habozás nélkül mondta tovább. Valamennyien hiszékenyen hallgatták, az egyik fölvidult, a másik elszomorodott, majd szerteszéledtek. A másik kardinális atya azonban, nemesebb lelkületű és szegyenlősebb lévén, s ha nem abból a szerzetből volna, tán még jó ember is lehetett volna, tréfásan odaszólt társának: 'Nem röstelled ezeket az együgyű embereket becsapni és nekik tetszésed szerint pápai válaszokat kiagyálni, hiszen őt nemcsak ma, de már sok nap óta nem láhattuk?' Mire a másik főtisztelendő atya, a tapasztalt róka, amilyen aljas és szegyéntelen volt, mosolyogva így szólt: 'Ellenkezőleg, te szégyelld magad, hogy olyan lassú az elméd, és a Kúria művészetét ennyi idő alatt sem tudtad elsajátítani' Én elképedtem e szavakra, a többiek azonban nevetésben törtek ki, és ennek a gazfickónak a válaszát dicsőítve magasztalták, s igen éles elméjűnek mondták, amiért ekkora készséggel tudott hazudni és becsapni... rád irányítom stílusom vesszejét,... kérve, könyörögve, s önmagadra esküvel kényszerítlek.... nehogy még egyszer eszedbe jusson odamenni.... nézz meg mindent amit csak akarsz akár Indiát is, csak Babylont ne! Ne szállj élőként az Alvilágba."²⁰

Petrarca címzettje lelki üdvére hivatkozva inti őt, s öneki, akinek ifjúkorában szívéhez nőtt Avignon, érthető módon különösen fájnak az ottani történések, körülmények. Petrarca,

²⁰ Uo. 197–207.

mint jól tájékozott szem-és fültanú lép fel. Noha a levélben Flacius értesítésétől eltérően, magát a pápát nem bírálja, bírálata beleillik a Flacius „Catalogus”-ában elmondottakba. A levél hitelességéről és szerzője jól értesült voltáról lehetne vitatkozni,²¹ ami azonban a jelen összefüggésben érdekesebb az a „CARDO”-sarok és „CARDINA-LIS”-értelmezése egészen szent Birgitta szellemében. Még az sem lehetetlen, hogy a helyzetből származó „toposzról”, úgymond „szállóigéről” van szó(?).

Szent Birgitta kinyilatkoztatásai és Jézus Krisztus azokban adott intelmei elsősorban a pápához szólnak, az ő életmódjának megváltoztatását, a kúria reformját, hivatásának betöltését a békeközvetítést a százéves háborúban a franciák és angolok között és mindenekelőtt Rómába való visszatérését szorgalmazzák célozzák. Így VI. Kelemenhez (1342-1352) Avignonba intézett levelében ezt olvassuk:

„Kelj fel, hogy békét teremts a francia és angol király között, akik veszélyes fenevadak és a lelkek megrontói... Azután jöjj Itáliába, ott hirdesd az ígét, és és hirdesd meg az üdvösség és az isteni szeretet esztendejét, és lásd, hogy az utcák és utak azok vérével vannak borítva, akik az enyiméi, és megadom neked a jutalmat, amely soha nem múlik el... Ezen felül nem fog feledésbe merülni, hogyan virágzott és terjedt a te korodban az Egyházban a hatalomvágy és a kapzsiság, és hogy sok mindent kijavíthatnál és megváltoztathattál volna, ám te a hús barátja, nem akartad. Kelj föl tehát, mielőtt utolsó órád elérkezne, és az utóbbi idők hanyagságát oltsd ki buzgósággoddal. Ha viszont kételkednél, kinek a szellemében vannak

²¹ Vö. uo. 16.

ezek az igék és mely Lélektől származnak, úgy lásd,
a birodalom és a
személy példáját, akivel az elrettentő csodák
történnek, ismerős”.²²

VI. Kelemen fényes és pompás udvartartást vezetett, s nem vetette meg a testi élvezeteket sem. Megadóztatta a prostituáltakat és örömházat tartatott fenn hivatalnokai révén. Szíriából negyven különböző arany brokátot vásárolt, Toszkánából selymet, Reimsből, Párizsból és Flandriából finom minőségű lenvásznat. 1220 hermelin szőrmét dolgoztatott fel kapucniknak, mocettáknak, kalapoknak és birétumoknak.²³ A „birodalom és a személy”, akivel az „elrettentő csodák történnek”, IV. Bajor Lajos császár, aki pápai átok alatt volt, mivel nem ismerte el a pápa fennhatóságát a császár felett.²⁴

Érdekes, hogy a VI. Kelemennek címzett legélesebb bírálatokat szent Birgitta kinyilatkoztatásainak későbbi kiadásából sem törölték:

„Így panaszkodik rád az Egyház fejére Krisztus.
Terád, akinek a lelkeket fel kellene
oldania és nekem bemutatnia. Valójában azonban a
lelkek gyilkosa vagy. Én Pétert
az összes juhaim pásztorául és őrzőjéül rendeltem,
te pedig szétszórod és
széttéped őket. Rosszabb vagy mint Lucifer angyal,
mert az irigy volt rám és
semmi mást nem akart, mint, hogy engem
megöljön és helyettem uralkodjon, te
viszont rosszabb vagy, mert te nem csak engem
ölsz meg, midőn gonosz
tetteiddel eltaszítasz magadtól, hanem a lelkeket is
megölsz gonosz példáddal.
Én az én vérem árán váltottam meg a lelkeket és
rád bízam őket, mint hűséges
barátaimat, te viszont ismét kiszolgáltatód őket az

²² Vö. Schiwy, 165, 166 köv. - VI. Kelem pápa (1342-1352).

²³ Uo. 168.

²⁴ Uo.

ellenségnek, akitől én
 megváltottam őket. Igazságtalanabb vagy mint
 Pilátus, aki rajtam kívül senki
 mászt nem ítelt halálra, te viszont nem csak engem
 ítélisz el, mintha tehetetlen és
 semmirekellő ember volnék, hanem ártatlan
 lelkeket is elítélisz, a bűnösöket
 pedig szabadon bocsájtod. Kegyetlenebb vagy mint
 Júdás, aki csak engem adott
 el, te viszont nem csak engem adsz el, hanem az én
 választottaim lelkét is,
 potom áron és egy üres címért. Megvetendőbb
 vagy mint a zsidók. Azok csak
 a testemet feszítették meg, te viszont keresztre
 feszítéd és büntetted
 választottaim lelkét, akik számára a te gonoszságod
 és törvényszegésed
 keservebb mint bármilyen kard. És ezért, mivel
 hasonló vagy Luciferhez,
 igazságtalanabb vagy mint Pilátus, kegyetlenebb
 mint Júdás, megvetendőbb
 mint a zsidók, joggal vádollok téged.”²⁵

Jézus Krisztus egy kinyilatkoztatásban jövendőlte meg
 szent Birgittának VI: Kelemen pápa halálát, azzal az esettel
 kapcsolatban, hogy a római szent Péter templom harangjai
 megolvadtak:

„Midőn a menyasszony ezt hallotta, megrémült.
 Akkor megjelent neki Krisztus
 és így szólt hozzá: Ez valóban nagy jel leányom!
 Meg van ugyanis írva, hogy
 az elemek mintegy részvételt voltak irántam
 halálomkor, amikor megszűntek
 világítani és beszüntették megszokott
 tevékenységüket. Így harcolnak és
 ítélkeznek az elemek Isten szolgálatában ma is, és
 megjelenésükben Isten
 haragjának és a jövő eseményeknek a jelei. Lásd,
 így égtek el most is a

²⁵ U.o. 256 köv.

harangok és mintegy azt kiáltják: Az Úr meghalt,
 a pápa-úr eltávozott a
 világból! Áldott legyen ez a nap, de ne legyen
 áldott ez az úr! Ó, milyen
 csodálatos! Midőn mindenkinek azt kellene
 kiáltania: Éljen soká, éljen boldogan
 ez az úr! Azt kiáltják és örömmel mondják:
 Bárcsak a sírba szállna és soha
 vissza ne térne! Ne csodálkozz ezen: mert ő, aki
 azt kellett volna, hogy
 kiáltsa: Jöjjetek és nyugalmat találtok lelketeknek!
 Azt kiáltotta: jöjjetek és
 lássatok engem pompámban és méltóságomban,
 amely meghaladja Salamont!
 Jöjjetek udvaromba, ürítsétek ki zsebeiteket, és
 megtaláljátok lelketek vesztét!
 És tényleg, így hívogatott példájával és tetteivel.
 Ezért közeleg most a harag
 ideje, és úgy fogom elítélni, mint aki szétszórta
 Péter nyáját. Ah, milyen ítélet vár rá! Ha meg
 akarna térni hozzám, mint szerető atya, félúton
 elébe sietnék.”²⁶

Élesebb pápa-bírálatot nehéz elgondolni. Élesebb mint Dante vagy Petrarca szavai Flacius Illyricusnál. Szent Birgitta mégsem nevezi a pápát „antikrisztusnak” és reméli a helyzet javulását. VI. Kelemen VI. Ince követte a pápai trónon.²⁷ Szent Birgitta nagy reményeket fűzött hozzá – nem utolsósorban az általa alapított rend jóváhagyását és megerősítését, ám a kinyilatkoztatásban Krisztus mérsékelte lelkesedését:

„A Fiú szólott a menyaszonyhoz és ezt mondta:
 Ez az Ince-pápa jobb ércből
 van mint elődei, és olyan kelme amely alkalmas
 arra, hogy magáévá tegye a
 legjobb színeket. Ám az emberek gonoszsága
 eléri, hogy hamarosan elvegyék
 körükből. Jó szándékát koronájához és

²⁶ Uo.

²⁷ VI. Ince pápa (1352–1362).

dicsőségének gyarapításához fogják számítani. Ha azonban hallgatna szavaimra, amelyek a neked adott könyvekben találhatók, még jobb lenne, és azokat akik, a szavakat közvetítenék neki, még fenségesebben megkoronáznám.”²⁸

Nem tudunk róla, hogy VI. Ince valaha is tudomást szerzett volna Birgitta kinyilatkoztatásairól, és foglalkozott volna az általa alapított rend megerősítésének kérdésével. Úgy tűnik minden jóakarata ellenére sem sikerül az avignoni udvarban lényeges reformokat végrehajtania, hiszen Petrarca ismertetett levele 1355-ből, VI. Ince pápaságának korából származik. Igaz, hogy kísérletet tett a Rómába való visszatérésre és a békeközvetítésre Franciaország és Anglia között, elsősorban a művészetek pártolójaként maradt meg az utókor emlékeztében, aki többek között Petrarcát is pártolta.²⁹

Szent Birgitta „reformeszméi” nem csak a pápára és a bíborosokra terjedt ki, hanem a nápolyi püspök és klérus életmódjára ezek kötelességeire: a hívek („egyházközösségek”) látogatására, klerikusok ellenőrzésére, prelátusok fölösleges vagyonának felszámolására, birtokuk (beleértve ingóságukat is) csökkentésére. Egy helyen ezt írja:

„Azt mondom, hogy valahányszor a prelátusok és kardinálisok büszkeségből és kényeskedésből pompás paripákat nyergelnek meg, és magasan ülve sarkantyúzzák lovukat, tudok valakiről, aki koromfekete ördögöket látott, akik a lovasok nyakába ültek, magasba tekintve fölemelték fejüket és

²⁸ Vö. Schiwy, 259.

²⁹ Nem minden szerző említi meg, hogy Petrarca VI. Ince pápa támogatását élvezte. Ám Giovanni Colenna, Avignonban élő bíborossal való kapcsolata Petrarca fordítói és kiadói előtt sem ismeretlen (vö. Petrarca levelei, 34. old.).

sarkantyújukat a lovasok oldalába vágták...”³⁰

Az elmondottakkal azon álláspontomat szeretném alátámasztani, miszerint a szent Birgitta és - a három olasz költő - fejedelem közötti konvergencia, nem annyira a nő eszménykép megrajzolásában keresendő, mint inkább (a célzat és szándék eltérése mellett is) a korabeli egyházi állapotok megrajzolásában és bírálatában.

Szent Birgitta „utóélete”

Birgitta szentéavatása viszonylag gyorsan bekövetkezett halála után. 1373-ban halt meg, és 1391-ben avatta szentté IX. Bonifác pápa. Szentéavatása magával vonta írásainak, magánkinyilatkoztatásainak gyors elterjedését. Természetesen nem csak egyházbírálatát, hanem elsősorban a Jézus szenvedésével és születésével kapcsolatos látomások leírását.³¹ Ezek a magánkinyilatkoztatások nem találtak mindenütt egyforma fogadtatásra, különösen mivel az ilyen esetekben fennáll a tévedés és megtévesztés lehetősége. Úgy tűnt, hogy azzal, hogy V. Márton pápa elismerte Birgitta szentéavatását lezárult a vita. (V. Márton 1417-1431). Ám a kérdés ismét felmerült a bázeli zsinaton (1431-1449), ahol nem más, mint Gerson a misztika nagy pártfogója a „lelkek megkülönböztetésére...” szólított fel.³² Bizottságok és szakértők véleménye szerint szent Birgitta

³⁰ Vö. Schiwy, 278.

³¹ Birgitta látomásai és a középkori ábrázolások között kölcsönhatást kell feltételeznünk, anélkül, hogy az egyik vagy a másik prioritását bizonyítani tudnánk. Pl. szent József mint aggastyán jelenik meg a látomásokban (vö. Schiwy 360) a korabeli képeken (többek között uo. 365) és a középkori költészetben. (vö. A cseresznye csodája, ford. Határ Győző. In: Katolikus Szemle 17 1965. 351). Igaz, az éneknek olyan változata is van, amely szent Józsefet mint fiatalembert mutatja be. Valószínű eufemisztikus okokból. V.ö. CD. Anonymous 4. Harmonia Mundi, 2010).

³² Vö. Schiwy, 402.

írásai a többi szent írásaival együtt olvasásra engedhető az Egyházban (noha voltak, akik 160 elvetendő és megbotránkoztató kijelentést találtak bennük)³³ – Végül (annak idején) az a megállapítás fogalmazódott meg, hogy szent Birgitta kinyilatkoztatásai nem tartalmazznak semmi olyasmit, ami ellenkezne a hittel vagy veszélyes lenne erkölcs szempontjából. Ez természetesen (mivel magánkinyilatkoztatásról van szó) nem zárja ki a tévedés lehetőségét) és semmi esetre sem jelenti azok tartalma igaz voltának meghirdetését minden részletükben, különösen pedig nem jelenti azok elfogadásának kötelező voltát.

Aki hevesen ellenkezett az Luther volt, elsősorban a Genezistről tartott előadásaiban (1535-1545), amennyiben a „reportátorok” hitelt érdemelnek. Ő így nyilatkozik:

„És olyan méreteket öltött végül az allegória sátáni őrzöngése, és képzelgése a kontemplatív életről, hogy senkit sem tekintettek igazi szerzetesnek, hacsak nem voltak sajátos kinyilatkoztatásai, különösen pedig a minoristák. Ezek semmi másról nem álmodoztak, mint Krisztus, az angyalok, a szentek és Mária beszélgetéseiről a lelkekkel. (Létezik egy könyv Birgitta kinyilatkoztatásairól, amely Krisztus és a lelkek beszélgetését/párbeszédét/tartalmazza. Ezek azonban pusztán sátáni képzelgések (merae illusiones sathanicae), amelyek majdnem engem is birtokukba ejtettek, amikor szerzetes voltam, hacsak Staupitz vissza nem tartott volna, aki a nyilvános teológiai oktatásra ösztönzött, mivel az ő tanácsára és parancsára hirdettek ki a teológia doktorának”.³⁴

Majd egy további helyen :

„A szerzetesek és a pápisták mindenben hasonlókká lettek a manicheusokhoz, és elárasztották az Egyházat Birgittai és más könyvekkel (Birgittanis et aliis libris), amelyekkel bírálják a világi (oeconomiam) és a nyilvános életet (politiam), noha nélkülök soha nem tudtak megenni.”³⁵

³³ Uo. 403.

³⁴ D. Martin Luthers Werke. Kritische Gesamtausgabe, Weimar 1883 kövv.: „Weimarer Ausgabe”=WA. XLIII. 667, 30.

³⁵ Uo. 669, 7.

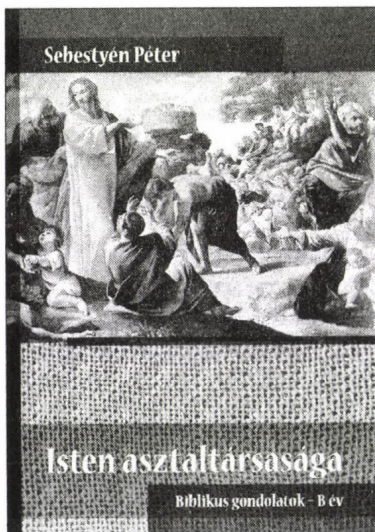
Luther itt nem szól szent Birgitta kinyilatkoztatásainak tartalmáról, „egyházbírálatáról” és a pápákhoz intézett üzenetekről. Hogy ezek Luther számára mennyire lehettek ismeretek, további utánjárást igényelne. Luthernek itt elsősorban a „magánkinyilatkoztatás” mint olyan ellen vannak fenntartásai, hiszen ezt a „műfajt” nyilván nem tudta összeegyeztetni a „sola Scriptura” elvvel, sem pedig az azokból származó esetleges gyakorlatokat a „sola fides” és a „sola gratia” álláspontjával. Hogy a Katolikus Egyház is fenntartással és óvatosan kezelte a szent Látnok kinyilatkoztatásait és a magánkinyilatkoztatásokat általában, azt éppen szent Birgitta kinyilatkoztatásai esetében eléggé világosan bebizonyította. (Mindössze egy zárójel erejéig: szent Birgitta nem a „bűnös Egyház” vesztét kívánta, hanem a benne élő bűnösök megtérését, lehet, hogy ez sem egyezett meg mindenkinek a „reform”-elképzeléseivel). Szent Birgitta műveiből és azok „üzenetéből” remélhetőleg az fog megmaradni újraéledő tisztelete nyomán, ami Isten dicsőségét és a hívők javát szolgálja, amint e körül az ő nevével fémjelzett szerzetesi közösségek is fáradoznak.³⁶

³⁶ Vö. Anton Landersdorfer: Der Wiederaufstieg des Birgittinenordens nach dem Konzil zu Trient. In: Der Birgittinenorden in der Frühen Neuzeit. Beiträge der Internationalen Tagung vom 27. Februar bis 2. März in Altomünster. Wilhelm Libhart (Hrsg.) 1998. Peter Lang. Frankfurt am Main.



Keresztény Szó erdélyi katolikus kulturális havilap

A *Keresztény Szó*t 1990-ben alapították az erdélyi katolikusok szolgálatára. Azóta tartalmában folytonosan gazdagodik, külalakjában színesedik. A katolikus értelmiség számára tájékoztatást és világképet nyújtó lap havi rendszerességgel jelenik meg. 2009-től tudományosan is jegyzett folyóiratként a katolikus teológiai kutatás irányait, más tudományágaknak a katolikus élettel, kultúrával kapcsolatos eredményeit mutatja be. Szerkesztőbizottsága, amelybe erdélyi magyar és külföldi egyetemi tanárok tartoznak, valamint szerzői, akik az erdélyi, magyarországi és külföldi tudományos és irodalmi, kulturális élet jelesei, garantálják a magas színvonalat, az elmélyült kutatást, az olvasmányosan tált tudományosságot, a sokoldalú, egyházas tájékozódást. Ugyanakkor a lap lehetőséget teremt a tehetséges fiatal kutatóknak is a bemutatkozásra. A *Keresztény Szó* körül szerveződő, teológiai képzettséggel rendelkező fordítógárda az idegen nyelvű írások magyar tolmácsolására is törekszik.



Sebastyén Péter: Isten asztaltársasága. Biblikus gondolatok B év, Verbum, Kolozsvár 2012, A5, 142 oldal.

Sebastyén Péter hosszú évek óta töretlenül végzi sajátos katekizist írásain keresztül. Szövegei, esszé-homíliai illetéknépp messze megelőzték a *hit évének* vatikáni dokumentumait, az azokban foglalt javaslatokat. Feszés ívű, sodró erejű, friss írások ezek, éppen olyanok, amilyenekre a *hit évében* szomjazunk. Szívemből kívánom, hogy ezek a hol megsirató, hol nevetető, de mindenképp lelünkben nyomot hagyó írások, a kiváló példatárral ellátott, a székel életkedvből (is) fakadó belső derű jelenlétében született mondatok, felismerések, a céltudatosan megfogalmazott és felmutatott *gondolatsorok* kézenfogjanak és visszavezessenek minden olvasót az Úrhoz, elvezessenek minden keresőt a bizonyossághoz, fogadót kínáljanak mindenkinek, aki felismeri, hogy hűséges az Isten, és lelki táplálékul szolgáljon mindazoknak, akik Mária köpenyébe akarnak kapaszkodni vész idején. Ha mindez sikeredik, Isten asztaltársasága gyarapodni fog. Hiszem, hogy így lesz! (Balogh László)

NEMES ISTVÁN

Instrumentum egy vitához.

Fogarasy Mihály könyve
az erdélyi püspökök kormányzéki tanácsosságáról¹

Abstract: The following paper deals with the book on the political status of Transylvanian bishops written by Mihály Fogarasy issued in 1837, the year of a great political debate on this topic in the Parliament of Grand Duchy of Transylvania. During the 18th century and the first half of 19th century, Transylvanian bishops held a very important position in the government of the country, which was a part of Habsburgic Empire at that time. They were a kind of vice prime ministers. But protestant orders considered their status as being illegal and discriminatory, since Transylvanian laws guaranteed equal religious and political liberty for all politically suitable agents, members of the four accepted denominations acknowledged in the country. Starting with year 1791 the position of catholic bishops was highly disputed in the Parliament of the province. Once with the apparition of early liberalism in Transylvania in the thirties of 19th century, the topic came in question again. The last important debate focused on the matter took place in 1837. Both counterparts were preparing themselves carefully for the battle. Mihály Fogarasy, a young and talented catholic priest of the time, later bishop of Transylvania, intended his book entitled *On the Civil Status of the Bishop of Transylvania*, to be an instrument and source for conservative politicians that decided to defend the post of bishop Miklós Kovács. The book summarizes the whole set of arguments for and objections against the bishop's position, and so, gives a quite accurate picture over the essential issues emerged in the Parliament.

Keywords: Gubernium of Transylvania; bishop Miklós Kovács; bishop Mihály Fogarasy; 19th century.

1. Bevezetés

A 19. század harmincas és negyvenes éveinek országgyűlései egy sor olyan egyháziügyi kérdés tárgyalását vitték végig –

¹ Készült a Collegium Talentum elitképző program ösztöndíjának segítségével.

részben eredményesen, részben eredménytelenül – amelyeket még az 1791-es diéta hagyott örökül rájuk. A rendi sérelmek egyik kategóriáját a vallásügyi diszkrimináció képezte. A protestáns rendek úgy látták, hogy Bécs egy sor ügyben diszkriminálja őket a katolikusokkal szemben. Ilyen területek voltak többek között a vegyes házasságok, a vallásváltoztatás, a protestáns ifjak külföldi tanulása, a püspökségek állami finanszírozása stb.² Mindezek a kérdések vallási és dogmatikai természetük mellett politikai jelleggel is bírtak, mivel a négy bevett vallás teljes egyenlősége Erdélyben törvénybe cikkelyezett organikus szabály volt, amennyiben a négy vallás a három nemzet mellett politikailag is konstitutív tényezőt jelentett az ország vezetésében. Ám e politikai felhang a liberális ellenzék színpadra lépésével a vallásügy vezérmotívumává vált. A liberalizmus Magyarországon, és ennek nyomán Erdélyben is, a felekezeti feszültségeket tisztán politikai kérdésként kezelte: része volt programjuknak a vallási *egyenlőség* és *viszonosság*, amely az nemzeti érdekegyeztetést és a magyarságot megosztó privilégiumok eltörlését és viták megszüntetését tűzte ki célul. Az erdélyi püspök tanácsosságának kérdése is az egyházügyhöz kapcsolódott, amennyiben Bécs csak a katolikus egyházfőknek adományozott kormányhivatali tisztséget és ez sértette az 53/1791. törvényt a vallások egyenlőségéről.³ Ám ha valamely vallásügyi téma radikálisan politikai jellegűnek minősülhetett, hát ez volt az. A püspökök magas rangú közéleti tisztsé-

² Vö. *Az Erdélyi Ev. Reformátusok Fő Egyházi Tanácsok Útján a Karok és Rendek eleibe terjesztik némely sérelmeiket orvoslás eszközlése végett*, 72. szám alatt, in *Az Erdélyi Nagy Fejedelemség 1837-ik esztendőben május 26-kára Nagyszeben szabad királyi városba hirdetett Országgyűlésének irománykönyve*, 172–194. p. A lutheránusok sérelmei: *Az Augustanum fő Consistorium kéreménye*, 79. szám alatt, uo. 212–215. p. Az unitáriusok sérelmei: *Az Erdélyi Unitaria valláson lévő közönség kérése*, 106. szám alatt, uo. 260–266. p.

³ Vö. 53/1799. törvény. In: Márkus Dezső (szerk.), *Magyar törvénytár. 1540–1848. évi erdélyi törvények*. Franklin Társulat – Révai Testvérek, Budapest 1900, 543. p.

geket viseltek, és ezt egyesek jogtalannak és alkotmányba ütközőnek tartották. Erről a kérdésről fogunk értekezni az alábbiakban, bemutatva a körülötte zajló politikai kopjatörés legjelentősebb katolikus irodalmi emlékét, Fogarasy Mihály 1837-ben írt apológiáját.

2. Az előzmények: a kérdés története 1837-ig

1791-ben az erdélyi diéta számos törvény között meghozta azt a *Diploma Leopoldinum*⁴ által kimondott szabályt újfent bebiztosító 20/1791-es törvenycikket, amely a Gubernium tisztségviselői pozícióit országgyűlési választás alá rendelte.⁵ Szándékoltan, vagy szándékolatlanul, a törvenycikk gyengítette a katolikus egyház pozícióit is: 1724 óta az összes erdélyi püspök uralkodói kinevezés alapján viselte a kormányzék belső titkos tanácsosi címét.⁶ A katolikus püspökök tanácsossága – azon túl, hogy komoly vallási egyenlőtlenséget teremtett – a katolikus nevelés és oktatásügy, valamint egyáltalán a katolikus érdekek kormányképviselése szempontjából bírt rendkívüli jelentőséggel.

Batthyány Ignác⁷ kimaradása a kormányzékai tanácsosoknak megválasztottak sorából jelentős vitára adott okot már az 1791-92. évi országgyűlésen. A Katolikus Státus, az egyház világiakból álló önkormányzata, tiltakozott, és felajánlotta szavazatainak összességét a püspökre. Batthyány Ignác ugyanis a választások alkalmával alulmaradt, mivel a katolikus rendek abban a hitben, hogy a püspök megmarad hivatalában, amelyre

⁴ Vö. *Diploma Leopoldinum*: 9. pont. In: Márkus Dezső (szerk.), *Erdélyi törvények*, 493. p.

⁵ Vö. 20/1791. törvenycikk, In: Márkus, *Erdélyi törvények*, 519. p.

⁶ Vö. Bíró Vencel, Dr., *A katolikus restauráció kora*. In: Bagossy Bertalan et alii, *Az erdélyi katolicizmus múltja és jelene*. Erzsébet Könyvnyomda és Részvénytársaság, Dicsőszentmárton 1922, 149. p.

⁷ Erdély püspöke 1780-1798. Vö. Marton József, *Az erdélyi (Gyulafehérvári) egyházmegye története*, Gyulafehérvár, é.n., 205. p.

korábban a császár már kinevezte, nem adtak le elégséges számú voksot rá.⁸ Az egymással szembe kerülő protestáns és katolikus rendek egyaránt feliratot intéztek a császárhoz az ügyben. Az uralkodó kitérő választ adott kormányshoz intézett leiratában, megígérve azt, hogy a felek indokait az újabb választásokig a „Nagyfejedelemség alkotmányának és törvényeinek megfelelő megfontolás tárgyává” teszi.⁹ Az ügy tehát a levegőben maradt, a vallásügy más lényeges kérdéseivel együtt. Ám Batthyány Ignác – felismerve a püspökök közéleti pozícióját ért támadás horderejét – vitairatot is közölt a témában.¹⁰

Az elkövetkező püspöki tisztújítások során az uralkodó nem teljesítette a leiratában tett ígéretet. Országgyűlést ugyan összehívott még, azonban a kérdés érdemben nem került tárgyalásra ezeken a diétákon.

A napóleoni háborúk végével, mihelyt a rendek segítségére többé már nem volt szükség, más világ következett. Erdély korai 19. századi helyzetét jól jellemzi báró Kemény Dénes egy 1848-ban megjelent cikkében, ahol így ír: „Mi vala a mi alkotmányos életünk eddig egyéb, mint képzelgés? Mely biztositékaival bírnunk mi alkotmányos önállóságnak? Országos adóhatározási jogunkat 1759 óta a kormány bitorlá. Meggyűléseink hatósága nem egyéb vala, mint szóhalmaz, papírhalmaz – tisztválasztásunk, megyei gyűléseink, sőt néha törvényszékeink megtartása is a főtisztok jókedvének alárendelve. [...] Mindenható vala eddig a kormány Erdélyország-

⁸ Fogarasy Mihály, *Az Erdélyi Püspökről Polgári Tekintetben*. Strauss Antal özvegye betűjével. Bécs 1837. 21. p.

⁹ „...condignam motivorum tam per Status et Ordines in demissa repraesentatione sua, quam per Vos adductorum reflexionem constitutioni Magni hujus Principatus, legibusque conformiter habituri sumus.” Idézi Fogarasy, *Az Erdélyi Püspökről...*, 25. p.

¹⁰ A mű címe: *Praerogativa Episcoporum Transsilvaniae in Excelso Regno Gubernio*. Említi Fogarasy, idézett művének oldalszám nélküli bevezetőjében.

ban.”¹¹ A korszakot provizóriumnak is szokás volt nevezni, mivel a megüresedő főhivatalokra országgyűlés híján a I. Ferenc nevezte ki a tisztviselőket, „ideiglenes” jelleggel a következő diétáig.

3. A püspök tanácsnokságának kérdése 1835-ben

A helyzet azonban az 1830-as évekre jelentősen megváltozott. A magyarországi ellenzéki szervezkedés, az 1822-es megyei ellenállási mozgalom, az első reformországgyűlések szelleme Erdélyben is éreztetni kezdte hatását. A nagyfejedelemségben ifjú arisztokrata és polgári ellenzék lépett fel, amelynek tagjait „vándor patriótáknak” nevezték. Vezéregyéniségük a Magyarországon zajló folyamatokkal egyben élő kapcsolatot is jelentő Wesselényi Miklós volt. A „vándor patrióták” között pedig feltűntek azok is, akik az erdélyi reformországgyűlések során a vallási vitákban a főszerepet játszották: báró Kemény Dénes, Szász Károly enyedi jogászprofesszor, Véér Farkas stb.¹² Erdélyben – Magyarországhoz hasonlóan – a rendek 1833-ban a vármegyei „vis inertiae” révén kikényszerítették a rendeleti kormányzás megszakitását és az 1834-35. évi országgyűlés összehívását.¹³

Az országgyűlésnek azonban nem volt módja tételesen fölvetni a vallásügyi kérdés klasszikus témáit és vitára bocsátani azokat. Az 1791-ben megszilárdított rendi alkotmányosság visszaállítása, a sérelmek orvoslása fontosabb feladat volt. Ám az 1834 őszén I. Ferenchez menesztett küldöttség követutastása voltaképpen már fölvetette az összes olyan vallásügyi témát, amelyek az 1791-es törvényalkotás, majd az 1811-es

¹¹ Idézi Egyed Ákos, *1848 erdélyi magyar vezéralakjai*. Mentor Kiadó. Marosvásárhely 2004, 78. p.

¹² Vö. Ballagi Géza, *A nemzeti államalkotás kora, 1815-1847*. Athaeneum. Budapest 1897, 253. p.

¹³ Vö. uo., 253–255. p.

vallásügyi törvényjavaslatok sikertelen kísérlete után torzó állapotban maradtak. Az országgyűlés a minket érdeklő témáról a következőképpen fejtette ki véleményét: „A r. catholicusok vallásbeli dolgait a catholica commissio nomine r. gubernii igazgatja: püspöke a tanácsban ül és országgyűlésre hivattatik: liber baronatust gyakorol az Appr. III. 18¹⁴ ellenére: magát Erdélyország püspökének írja, midőn a kormány a többi vallások püspökeitől a püspöki nevet, melyet az Appr. és Comp. adott nekik, megtagadván, törvényeinkben ismeretlen neven superintendenseknek nevezi...”¹⁵ Az ország erkölcsi erejét gyengítő sérelmek közé bekerülő panasz előre vetítette, hogy az ellenzék a kérdést nem fogja annyiban hagyni.

Ám a diéta végén konkrét terv is született a kérdés *ex thesi* fölvetésére. Gróf Gyulai Lajos 1834-es országgyűlésről vezetett magánnaplójában mesélte el az eseményeket. 1835. január 8-án „néhányan, kik magokat okosabbnak tartják a többinél” titkos konferenciát tartottak, melyet Gyulai „konklávénak” nevez. A résztvevők – a naplóból jól kivehető, hogy többségükben ellenzékiekről van szó – arról tárgyaltak, hogy a katolikus püspök lehet-e kormányzéken tanácsos. A „konklavisták” azt szerették volna, ha ezen az országgyűlésen nem vetik fel a témát, azonban mégiscsak megtárgyalták a kérdést.¹⁶ A keretet a nemzeti gyűlésekben tartott választásokról szóló előzetes tárgyalások adták meg.¹⁷ Az ellenzékiek akciójának vezetője a

¹⁴ Vö. *Approbatæ Constitutiones* III. 18. 1. In: Márkus, *Erdélyi törvények*, 91. p. „A liber baronatusság Erdélyben in genere minden helyekről tollálta: az egy Fogarason és az ahhoz való fiscalis jószágokon kívül.”

¹⁵ Vö. *A 147. jegyzőkönyvi számú országgyűlési határozat által ő Felségéhez rendelt követség küldetése tárgyát felfedő és kivilágosító utasítvány*. In: *Erdély Nagyfejedelemség 1834ik esztendőben Május 26kára Kolozsvár szabad királyi városba hirdetett országgyűlésének irománykönyve*. Kolozsvárt, Az Ev. Ref. Kollegyom Könyv és Kő nyomó Intézetében 1834, 58. p.

¹⁶ Vö. Kuun Géza, gr. (adatközlő), *Az 1834-iki erdélyi országgyűlés. Törvények gróf Gyulai Lajos naplójából*. III. közlemény. In *Erdélyi Múzeum*, 22. évf., 6. sz. Kolozsvár 1905, 321. p.

¹⁷ Vö. uo., 322. p.

nagyenyesi jogászprofesszor Szász Károly volt. Szász szerint a kérdésnek három ága van:

1. Az első kérdés az, hogy lehet-e a püspököt *natus consiliariusnak* azaz püspöki hivatalából folyó kormányzati tagnak tekinteni. (A kérdés azért volt jelentős, mert az 1837-38-as országgyűlési vita során a rendek szinte kizárólag ennek a tételnek az alátámasztására illetve cáfolására élezték ki beszédeiket.) Erre a választ Szász szerint maga az udvar adta meg, amikor a választások engedélyezésével elismerte az összes jelenlegi tanácsos törvénytelenységét. Ha a katolikus püspök hivatalával járna a tanácsosság, akkor vele szemben kivételt kellett volna tennie Bécsnek.

2. A második kérdés az volt, hogy *választható-e* a püspök. A püspök választhatóságát is sokan elutasították, mivel félték az egyházi hierarchiától. Ám előzőleg egy nemzeti gyűlés¹⁸ elhatározta már a választhatóságot. Mivel a frakció nem tudta megváltoztatni a nemzeti döntést, abban reménykedtek, hogy a fejenkénti titkos szavazás és az abszolút többség bevezetésével hátha a püspök nem kerül be a ternariusba¹⁹ és így a „congregationalisták”²⁰ is ki lesznek elégítve, akiket még jobban felbőszíteni nem tanácsos. A konklavisták itt meg szerettek volna állni, de az a kérdés, hogy vajon mi lesz, ha mégis megválasztják, továbblendítette a fontolgatást.

3. Ez esetben arra hivatkoztak volna, hogy a püspök nem viselhet két hivatalt, mivel ezt a törvény tiltja.²¹ Szász fő argu-

¹⁸ Közelebbi megnevezés híján bármelyik nemzeti gyűlésről szó lehet, de a résztvevők közül a szászokat kizárhatjuk, tehát a magyar vagy székely nemzetek gyűlésére szűkül a kör. További pontosabb megállapításra forrás híján egyelőre nincs lehetőség.

¹⁹ A három katolikus jelölt közé. Az erdélyi választási rendszer értelmében minden egyes főhivatali stációra a négy bevett vallás három-három jelöltjét kellett fölterjeszteni. Így minden egyes állásra tizenkét személyt jelöltek, akik közül a császár választott ki egy alkalmasnak tartott személyt.

²⁰ A konzervatívokról lehet szó.

²¹ Vö. Kuun, *Gróf Gyulai Lajos naplója III.*, 321. p. 1837-ben is alkalmazott érv. Fogarasy is ismeri, tehát 1835 és 1837 között forgalomban lehetett

mentuma egyébiránt a püspök alkotmányellenes esküje volt: „Ego omnes haereticos, qui sunt Lutherani, Calvinistae et Ariani, pro omni peste meo persequam, impetam et impugnabo.”²²

Január 9-én a kérdés az ismét csak közelebből meg nem nevezett nemzeti gyűlésen a Szász Károly által javasolt formában ment át.²³

Az ügy ebben a pontban érdekes fordulatot vett: a püspök maga lépett közbe. Az erdélyi püspökök bevett szokása szerint Kovács Miklós január 11-én egybehívta a katolikus rendek főurait érdekegyeztető megbeszélésre és azt kívánta, hogy ha az országos ülésen a javaslat keresztülmegy, nyújtsanak be protestációt, amelyben *natus consiliariusságát* elismerik és amely tiltakozik az ellen, hogy a püspök ne legyen választható.

A Státus azonban olyan választ adott, amire nem számítanánk. A püspök által összehívott gyűlés nem tekintheti önmagát sem Státusnak, sem Consistoriumnak. A főpásztor, ha úgy tetszik neki, hívjon össze az esperességeken keresztül

már. Vö. Fogarasy, *Az Erdélyi Püspökről*, 53–56. p. Egyébiránt az érvet az Aranybullából vették. Vö. *Második Endre király dekrétoma, ki jeruzsáleminek mondatik*. 30. cikkely. In: Márkus Dezső (szerk.), *Magyar törvénytár. 1000-1526. évi törvénczikkek*. Franklin Társulat, Budapest 1899, 143. p.

²² „Minden eretneket, aki lutheránus, kálvinista vagy ariánus (unitárius), minden erőmből üldözni, vádolni és támadni fogok” (szerző ford.). A Fogarasy Mihály által idézett változat kissé eltér ettől: „... *haereticos, schismaticos vel rebelles eidem domino nostro et successoribus praedictis pro posse persequar et impugnabo...*”. Azaz: „az eretnekeket, szakadókat és lázadókat, akiket Urunk és utódai megjövendőlték, lehetőség szerint üldözni fogom és harcolni fogok ellenük” (szerző ford.). Fogarasy, *Az Erdélyi Püspökről*, 59. p. A reformátusok, lutheránusok és unitáriusok mint eretnekek üldözésének említése a püspöki esküben a négy bevett vallás egyenlőségének alkotmányos elvébe ütközött. Így feloldhatatlan konfliktus állt fenn a püspök egyházi és állami hivatala között. Ez az érv 1837-ben is előkerült az országgyűlési vita során. Úgy látszik, a liberálisok propagandisztikus más szövegváltozatot használtak, mint a katolikus egyház berkeiben járatos klerikus Fogarasy, aki a maga során szintén a számára előnyösebbel állt elő.

²³ Kuun, *Gróf Gyulai Lajos naplója III.*, 322. p.

reguláris státusgyűlést, szüntesse meg a Catholica Commissiót és az egész Státus nevében lépjen fel. Most pedig a saját nevében protestáljon!²⁴

Az éles, de méltóságteljes válasz mögött az a mintegy nyolcvan éve folytatott belső harc állt, amelyet a Katolikus Státus folytatott a Commissio Catholicával szemben. A katolikus Státus azonban sérelmezte a Commissio megalapítását és különösen azt, hogy a Gubernium keretében működő bizottság hatáskörét a Státus rovására növelték.²⁵

A püspök kínos helyzetbe került. Nem ő hozta létre a bizottságot, így nem is oszlathatta fel. Püspökként egyben a Katolikus Státus egyházi vezetője is volt. A Státus szembeszegülése nyilván érzékeny ponton érinthette. Kovács Miklósnak ugyanis ebben az esetben a katolikus rendek előtt azt az egyházat kellett képviselnie, amely végül is a Commissio Catholica elfogadásával ténylegesen beleegyezett saját laikus elitje kikapcsolásába. Most pedig épp ezen csoport oltalmára szorult, ám a politikai szemlélet 19. századi változásai után egyre kevésbé lehetett igénybe venni ezt a támogatást, amennyiben sok katolikus arisztokrata épp a fennforgó konfliktus miatt az ellenzék elveivel rokonszenvezett.

Az 1835. január 29-i országos ülésen a rendek olyan kompromisszumra jutottak a püspök tanácsosságának kérdésében, amelynek köszönhetően végül nem bocsátották vitára ezen az országgyűlésen. Abban állapodtak meg, hogy először megválasztják a kardinális hivatalokat és hét tanácsost a nyolc közül. Ezután tárgyalták volna nyilvánosan a püspök helyzetét, az ország generálisának állásával és a szász ispán kérdésével együtt.²⁶ A nevezetes ülésen – amelyen Wesselényi a sajtószabadságról beszélt és sajtót ajándékozott az országgyűlésnek – megbeszélteknek azonban nem lett foganatja. A rövidesen feloszlataásra kerülő és a fejlemények miatt napokig szünetelő

²⁴ Uo.

országgyűlés azonban nem juthatott ideig. A választásokat nem tudták megtartani, így a vita is elnapolódott bizonytalan időre.

4. Fogarasy Mihály könyve és érvei

4.1. A könyv keletkezéstörténete

Fogarasy Mihály, aki 1837-ben tiszteletbeli kanonok és a bécsi felsőbb papi intézet igazgatója volt,²⁷ saját bevallása szerint az első ösztönzést 1834-ben kapta a püspök guberniális tanácsosságát védő könyvecske megírására.

A mű csak 1837-ben készült el teljesen. A tény, hogy mégis elkészült, nemcsak annak köszönhető, hogy a szerző ösztönző hatást kapott a gróf Batthyányi Ignác püspök által kiadott röpirattól, hanem annak is, hogy a kérdés felmerült 1835-ben az országgyűlésen²⁸ és így várható volt a róla szóló vita az 1837-es országgyűlésen. A könyv megjelenésének időzítése véleményünk szerint nem véletlen. Kovács Miklós tudatosan készült a vitára. 1837 tavaszán levelezést folytatott az országgyűlésen öt betegsége miatti távollétében képviselő Kedves Istvánnal, aki Nagyszebenben tartózkodott, utasításokat, reprotestációt és egy tanácsosságról szóló traktátust küldött *pro nota et proprio usu* a kolozsvári plébánosnak.²⁹ Véleményünk

²⁵ Vö. Bochkor Mihály: *Az erdélyi katolikus autonomia*. Ajtai K. Albert Könyvnyomdája. Kolozsvár 1911, 339–357. p. illetve Bíró, *A katolikus restauráció*, 159–161. p.

²⁶ Vö. Kuun Géza, gr. (adatközlő), *Az 1834-iki erdélyi országgyűlés. Töredékek gróf Gyulai Lajos naplójából. IV. és befejező közlemény* in *Erdélyi Múzeum*, 22. évf., 7. sz. Kolozsvár 1905, 382. p.

²⁷ Marton József, *Fogarasy Mihály erdélyi püspök élete és munkássága*. Gyulafehérvár 2005, 6–7. p.

²⁸ Fogarasy, *Az Erdélyi Püspökről...*, lásd a könyv előszavát, amelyeket nyomdailag nem oldalszámoztak.

²⁹ Vö. *Kedves István válaszelevele Kovács Miklóshoz az erdélyi püspök kormányzásának tanácsosságának ügyében*, Nagyszeben, 1837. május 18., GYFL Püspöki Iratok 887/1837 sz. I. 1/a., 347. doboz. Kovács Miklós püspök

szerint tehát nem véletlen a könyv Bécsben, 1837. böjtmás hava 19-én való megjelenése.³⁰ Nyugodtan elmondhatjuk, instrumentum készült a püspök kormányzékeni pozíciójának megvédésére, még ha közvetlen levéltári bizonyíték egyelőre nem is áll rendelkezésünkre. Az erdélyi püspököknek szokása volt országos viták esetén ehhez a kommunikációs eszközhöz nyúlni. Kovács Miklós maga is élt ezzel 1841-ben, a vegyes házasságok vitája kapcsán, amikor saját költségén és lektorálásával adott ki könyvet a vegyes házasságok kérdéséről.³¹

4.2. „Históriai” áttekintés és restitutio in integrum

Fogarasy „históriai” áttekintéssel kezdte művét, amelyben az erdélyi püspökök „reformátzio előtti nevezetességét” mutatta be, akik nemcsak azóta rendelkeznek előkelő országos hivatalokkal, hogy az Austriai felséges Fejedelmek apostoli buzgósága ezen ősi püspökséget egykori romjaiból új életre hozta”, hanem már azelőtt is „fényben és tekintetben állottak”.³² Mi több, a főméltóságok sorában a püspököt Erdélyben csak a vajda előzte meg, s a püspök, hasonlóan a magyar főpapi kar bármely tagjához, mint e rend tagja, bírói és adminisztrációs hatalommal bírt világi értelemben is. Földesúrként saját birtokain a püspöki szék főbírája volt, amit többször is megerősítettek a magyar királyok a mohácsi katasztrófaig. A püspök azonban nemcsak főpap és földesúr volt, hanem olykor állami hivatalokat is viselt. Erre 1526-ig három adatot szolgál-

levele Kedves István kolozsvári plébánosnak a kormányzékeni tanácsosság ügyében, Gyulafehérvár, 1837. május 22. , GYFL 701/1837 sz. Püspöki Iratok I. 1/a., 346. doboz. Kovács Miklós püspök válasza Kedves István kolozsvári plébánosnak a kormányzékeni tanácsosság ügyében, Gyulafehérvár, 1837. május 20. , GYFL 691/1837 sz. Püspöki Iratok I. 1/a., 346. doboz.

³⁰ FOGARASY, *Az Erdélyi Püspökről*, lásd a könyv előszavának 2. oldalát.

³¹ Vö. Kovács Miklós püspök levele Kedves István kolozsvári plébánoshoz Storker József káplán könyve ügyében. Gyulafehérvár, 1841. június 18., GYFL sz. n. Püspöki Iratok I. 1/a., 355. doboz.

³² Fogarasy, *Az Erdélyi Püspökről*..., 1. p.

tat a szerző: Demeter püspök kancellári pozícióját (1375), az 30/1519. törvénycikkelyt, amely a püspököt a királyi tanács *állandó* tagjává teszi³³ és Gosztonyi János kancellári minőségét a királyné mellett 1525-ben.³⁴

A következő fejezetben a nemzeti fejedelmek korszakát tárgyalta Fogarasy. A korszakot egy Naprágyi Demeter képviselte rövid intermezzo kivételével (1595-1601),³⁵ amely során a püspök ismét jelentős állami pozíciókat töltött be és a fejedelemség külpolitikájában is fontos szerepet játszott 1599-ben, általában a püspökség megszűnése jellemzi és a püspöki birtokok fejedelmi birtokállományba való áthelyezése. E folyamat azonban nem jelentette a püspöki intézmények teljes megszűnését, hisz a fehérvári püspöki székház Apafi Mihály idejében is működött, és a püspöki előjogokat a fejedelmek vették át.³⁶

A következő korszak tárgyalásánál kezd felsejleni azon szál, amely az 1837-es országgyűlésen is vezérfonalul szolgált egyes, püspököt védő rendek beszédeiben. E szállal Fogarasy két korszakot köt össze. Azt állítja, hogy a püspökség restaurációs folyamata során a Habsburgok az 39/1518. törvénycikk

³³ Vö. Ulászló III. dekrétuma, 20 cikkely. In: *Corpus Juris Hungarici. Magyar törvénytár (1000-1526). Válogatás.* <http://mek.oszk.hu/01300/01396/-01396.pdf>. Letöltve 2012. augusztus 16-án.

³⁴ Vö. Fogarasy, *Az Erdélyi Püspökről...*, 11–12. p.

³⁵ Vö. Marton József, *Az erdélyi egyházmegye*, 204. p.

³⁶ Fogarasy, *Az erdélyi püspökről*, 13–16. l. Valójában nem fejedelmi cselekedet volt a püspöki birtokok elidegenítése, hanem Fráter György kezdeményezte azokat. Martinuzzi a magyar államiság megmentése érdekében tett egyik lépése az erdélyi fejedelmi hatalom anyagi alapjainak kiépítése volt, és erre alkalmasnak az épp ürességben álló püspöki hivatal uradalmait találta. Ezt egyesítette a korábbi vajdai uradalmakkal és a csanádi püspökség birtokállományával, valamint néhány kihalt főúri család vagyonával. Így jött létre annak a fiscusnak az alapja, amely később az erdélyi fejedelmek országgyűléssel szembeni túlerejét később biztosította. Vö. Barta Gábor, *A fejedelemség kialakulása és első válságai (1526-1606)*. In: Köpeczi, Béla, *Erdély rövid története*, 223. p.

alapján³⁷ döntöttek úgy, hogy a liber baronatusság és az uradalom visszaállítása mellett világi hivatalt is adományoznak a püspököknek. Mártonffy György³⁸ először Alsó-Fejér megyei főispán, majd két év múlva kormányzéki tanácsos lett, újabb két év múltán eldöntötték elsőségét is a gubernium rangsorában a főkormányzó után. Az utóbbi később jogszokássá vált, noha azt a gyakorlatot, hogy a kormányzó távollétében a püspök elnököljön a főkormányzók ülésein 1772-ben a Mária Terézia megszüntette.³⁹ Klobusiczky Ferenc⁴⁰ és Bajtai Antal⁴¹ püspökök országgyűlésen is elnököltek.

4.3. Az 1791. évi vita: érvek és ellenérvek

A püspöki tanácsnokság fölötti viták 1791-ben kezdődtek, amikor a püspököt nem választották be a gubernium tagjai közé.

A protestáns rendek azzal érveltek, hogy Batthyányi Ignác nem nyert szavazattöbbséget és a püspöki hivatalnál fogva nem illeti meg a tanácsnoki hivatal. Továbbá a *Leopoldinum Diplomát* hozták fel, amelyben nem esett szó a püspök tanácsosságáról, valamint azt, hogy a királyi kinevező levelek e tisztség viselését, amelyekkel a mindenkori egyházfő e méltóságot elnyerte, nem kötötték a püspöki hivatal viseléséhez, hanem azt csupán az uralkodók *adományozták* a püspökké lett személyeknek. Végül azzal az ellenvetéssel is éltek, hogy a 7/1744. törvénycikkelyt nem lehet kiterjeszteni azokra az oklevelekre, amelyekkel a püspököket tanácsossá nevezték ki, mivel ez ellentétben áll a *Diploma Leopoldinummal* és más törvényekkel, amelyek a fő országos hivatalokra való választási jogot a

³⁷ Vö. II. Lajos 1518. évi (bácsi) decretuma In: Márkus Dezső (szerk.), *1000-1526. évi törvénycikkek*, 771. p.

³⁸ Erdély püspöke 1713-1721 között. Vö. Marton, *Az erdélyi egyházmegye*, 205. p.

³⁹ Vö. Fogarasy, *Az Erdélyi Püspökről*, 19–20. l.

⁴⁰ Erdély püspöke 1741-1748. Vö. Marton, *Az erdélyi egyházmegye*, 205. p.

⁴¹ Erdély püspöke 1760-1772. Uo.

rendeknek tartják fenn.⁴² A katolikus rendek erre azzal választottak, hogy a püspököt csak azért nem szavazták meg, mert állami hivatalát egyházi méltóságához kötöttnek tekintik. Ha pedig a szavazatokkal lenne a gond, hát a katolikus rendek összes szavazatukat a püspökre adják le, akit mindössze egy voks választott el attól, hogy a három jelölt közé bekerüljön. Ami pedig hivatalbéli tanácsnokságát illeti, azt az 1744/7. tc. kimondja. Már a püspökség restaurációját megelőzően ugyanis az erdélyi püspököket tanácsnokokká nevezték ki. 1729-ben a püspök kormányhivatalának elnyerését *episcopale praerogativa*-ként értelmezte a kinevező leirat. 1730-ban pedig a *püspökelődök helyét* adományozta a király az erdélyi egyházfőnek. A katolikus rendek arra akartak rámutatni, hogy a királyi kinevezések eleve egy gyakorlat kialakítását célozták meg. De az 1791-ben felhozott indokok között megjelenik a rendek több mint hetven éves *egyetértése* is az erdélyi püspök tanácsnoki méltóságába. A Katolikus Státus az 1737., 1742., 1743., 1748., 1751. éveket hozta fel erősségül, amelyek során a rendek „atyafiságos szeretettel” elnöknek „esmérték” Erdély katolikus egyházfőit.⁴³

A katolikus rendek 1791. évi tiltakozásának következő pontja szintén érzékeny területre téved: a katolikus püspök politikai állása semmiképpen *sem teremti meg ugyanazt a helyzetet, amiben a magyarországi klérus van*. Az, hogy a katolikus egyházfő a kormányszékben ül, nem lehet összehasonlítani Magyarország püspöki karának státusával, amely külön prelátusi rendet alkot, és amely az országgyűlés felső házában hivatalból jelen van, a szerzetesi középjavadalmak képviselői pedig az alsóházba kapnak meghívást.⁴⁴ Erdélyben a katolikus vallás nem volt államvallás, s a püspök sem bírt azokkal a privilégiumokkal, amelyekkel a magyar egyházfők. A státus képviselői jelezték azt is, hogy nem világos, miféle

⁴² Fogarasy, *Az Erdélyi Püspökről*, 21–22. p.

⁴³ Uo. 23. p.

⁴⁴ Vö. Szántó Konrád, *A katolikus egyház története*, II. kötet, 313–314. l.

restitúciónak kell tekinteni az 1744-es restaurációs törvénycikkeket, amennyiben a püspök 1274-től fennálló, de már 1519-ben is megerősített királyi tanácsosságra való jogát nem állította helyre az említett jogszabály. A törvény szavai nem értelmezhetők, hacsak nem ilyen *restitutio in integrum*-ot értünk azokon. A katolikus rendek jelezték azt is, hogy nem áll szándékukban az alkotmányos vallási egyenlőség megsértése, amikor egyházuk legfőbb papjának kormányhivatalt követelnek. Nem esne nehezükre, ha a protestáns superintendensek is a kormányzékben ülnének, mi több, a konzisztóriumok elöljárói, akik a katolikus egyházban püspököknek megfelelő egyházkormányzati jogkörrel rendelkeznek, máris a gubernium tagjai.⁴⁵

A katolikus rendek ezen Fogarasy által tolmácsolt gondolatmenete szinte azonos formában, sorrendben, sokszor szóról szóra egyformán kapott helyet sok érvelésben az 1837-es országgyűlésen, jelentéktelen hangsúlyeltolódásokkal. A protestáns álláspontot képviselők esetében nemkülönb: ugyanezekkel az ellenérvekkel lépnek fel ellenük.

4.4. A 7/1744. törvénycikk: archimedesi pont és Achilles-sarok

Míg a könyv első részében a szerző főképpen történeti adatokat hozott fel, a második rész polémikus jellegű. E „vitatási” szakaszban Fogarasy a püspök tanácsnokságának törvényes piléreit veszi szemügyre. Elöljáróban megjegyzi, hogy nemcsak az ellenfél talált erős fogódzókra Erdély törvénykönyveiben, hanem a püspök tanácsosságának is komoly jogi alapja van.

E jogi sarokkövet pedig az 1744/7. törvénycikk három kifejezésében látja: 1. *restitutio Episcopatus*⁴⁶; 2. *juxta resolutiones*

⁴⁵ Fogarasy, *Az Erdélyi Püspökről...*, 23–24. l.

⁴⁶ A püspökség helyreállítása.

hactenus emanatas; 3. *cum illi assensu Statuum et Ordinum sunt introducti et acceptati*.⁴⁷

A „*restitutio*” Fogarasy-féle értelmezése a katolikus státus 1791-beli interpretációjához igazodik: a püspökséget teljes, ősi mivoltában állították vissza minden jogaival együtt, azokkal is, amelyeket 1526 előtt nyert el. A *restitutio*, ha elveszünk valamit ezen jogokból, elveszti értelmének teljességét.

A „*juxta resolutiones hactenus emanatas*” kifejezés az eddig kiadott összes rendeletet jelentik, amelyek közé értendő azon két, 1721-es valamint 1729-es, adománylevél is, amelyek a püspöki hivatalt a kormányshízi tanácsossággal kötik össze. A törvény szövegében ehhez csatolt magyarázat, miszerint „*et haec omnia sensu diplomatum et subsecutarum resolutionum Caesareo-Regium intelligantur*” egyszerűen minden királyi rendeletet törvényesít, amit 1691, a *Leopoldinum Diploma* óta kiadtak. Fogarasi minden olyan kísérletet visszautasított, amely a rendeletek számát vagy hatáskörét korlátozni akarná és pl. csak a jószágok visszaadását vagy a katolikusok fejedelemség korabeli hátrányos megkülönböztetésének megszüntetését

⁴⁷ A törvény szövegét az áttekinthetőség végett itt szemelvényesen idézzük, kiemelve a vitatott kitételeket: „... ennek okáért (*ti. a vallási egyenlőség helyreállítása* – a szerző megjegyzése) igazságosnak tartottuk, hogy miképpen az előző hatodik cikkelyben a három nemzetről és az itt bevett négy vallásról általában gondoskodás történt és a római katolikus vallástól különböző másik három vallás teljesen és minden tekintetben szabad és semmi törvényes megszorításnak alávetve nincsen: akképpen, az eddig kibocsátott elhatározások értelmében (*juxta resolutiones hactenus emanatas az eredetiben* – szerző megjegyzése), a római katolikus püspökségnek és a káptalannak, meg a kanonokoknak a visszaállítását is, se a mi korunkban kérdésessé ne tegye senki, se pedig az ezután következő időkben a mi utódaink el ne vitathassák, *minthogy azokat a karok és rendek beleegyezésével hozták és fogadták be* (*cum illi assensu statuum et ordinum sunt introducti et acceptati az eredeti szövegben* – szerző megjegyzése). (...) És mindezeket a hitlevelek és az azokat kísérő császári királyi elhatározások értelmében kell venni (*Et haec omnia sensu diplomatum, et subsecutarum resolutionum caesareo-regio intelligantur az eredetiben* – a szerző megjegyzése).” In: Márkus, Erdélyi törvények, 390–391. p.

célzó rezolúciókat akarná érteni azokon. A korlátozásokat sem a törvénytárgy magyarázat módszerei, sem a püspökségi uradalmak restitúciójának a története nem indokolja.⁴⁸

4.5. A rendek beleegyezése mint törvénytárgy magyarázat

A törvény „*cum illi assensu Statuum et Ordinum sunt introducti et acceptati*” kitétele fontos szerepet kapott az 1837-es országgyűlési vitában, ugyanis a rendek beleegyezése igen lényeges körülmény: azt mutatja, hogy a püspöki tanácsosság legalábbis 1791-ig országgyűlésen nyilvánosan elfogadott dolog volt, nem tekintették törvénytelennek azt. Az országgyűlés – Fogarasy felfogásában – beleegyezéséről tett tanúságot valahányszor egy új katolikus püspököt elfogadott a kormánysszéki tagjaként azáltal, hogy esküjét kivette. Az guberniumi tanúságok közül Sorger Gergely⁴⁹ kinevezését emelte ki a szerző, aki, miután az a bevett szokás szerint (*consueto ritu*) esküt ünnepélyesen letette, „*locum antecessoris sui occupavit*”, azaz elődje helyét foglalta el.⁵⁰ Az 1744-es törvényekről szóló 1747-es országgyűlési jegyzőkönyv is ezt a beleegyezést fejezte ki, amikor a nevezett törvényekkel kapcsolatosan teljes országgyűlési egyetértésről számolt be („*eosque a nobis unanimibus votis concinnatos*”). Az utólagos beleegyezés pedig, amellyel 1791-ig nem háborgatták a püspökök beiktatását guberniumi hivatalukba, ugyancsak ezt jelzi. Az előleges elfogadás törvényességének híján az utólagos elfogadás arra utal, hogy a püspököt törvényes tanácsosnak tekintették.⁵¹ Ha a rendek ezen eljárás jogosságát tételesen is elismerték és elméletileg is kifejtették 1791-ben, amikor egy királyhoz küldött követség utasításában kijelentették, hogy a diéta által elfogadott és gyakorlat által megerősített, I. József, VI. Károly és Mária Terézia által ki-

⁴⁸ Fogarasy, *Az Erdélyi püspökről*, 28. p.

⁴⁹ Erdély püspöke 1729-1739. Vö. Marton, *Az erdélyi egyházmegye*, 204. p.

⁵⁰ Relatio Gubernii Regii ddo 24 Julii A. 1730 Claudiopoli, idézi Fogarasy, *Az Erdélyi Püspökről*, 29. p.

⁵¹ Vö. uo. 33. p.

bocsátott királyi leiratokat a törvényekhez hasonlóan kell megtartani, akkor a kormányszéki tanácsosság esetében is érvényesíteni kell ezt az elvet.⁵²

4.6. A Diploma Leopoldinum és a sarkalatos törvények előírásai

Az 1837-es országgyűlési vitán az egyik legfontosabb ellenvetés az ellenzékiek részéről az volt, hogy a püspök tanácsosságát a *Diploma Leopoldinum* 9. pontja nem említi. Fogarasy két lényeges akadályt lát ezen érvelésben, amelyeket meg kell haladni. Az első a *Leopoldinum Diploma*, az egyik legfontosabb erdélyi alapokmány, amely az *Approbatæ* és *Compilatae Constitutiones* mellett az erdélyi alkotmány integrans részét képezte. Az oklevél nem említi a püspököt a tanácsnokok között. A *Diploma* viszont a 9. pontban kiköti – a katolikusok egyenlőségének védelmében –, hogy *legalább* három katolikus tanácsnoknak kell ülnie a kormánytanácsban. A püspököt viszont nem is említhette, mert akkoriban, amikor I. Lipót kiadta az okmányt, Erdélynek nem volt püspöke, csupán vikáriusa az *Approbatæ Constitutiones* értelmében. Ebből azonban Fogarasy szerint nem lehet a püspök tanácsosságának törvénytelenységét következtetni. Ha ezt tennénk, akkor az összes olyan módosítást, amelyek utólagosan bármely alkotmányos elven változtattak, törvénytelennek kellene tekinteni. Azóta például többször is változott a kormányszék tagjainak száma, összetétele, szerkezete, hivatalai. Tehát ez utóbbi változások is törvénytelenek és azt kell állítanunk, hogy a *Diploma Leopoldinum* kormány szervekre vonatkozó rendelkezéseinek változtatni utólag nem szabad.⁵³

A második ellenvetés a rendek választási jogával kapcsolatos. Ezen jogot a *Diploma Leopoldinum* 9. pontja illetve a 20/1791. évi törvénycikkelyek szabályozták. Ám a rendek ezen

⁵² Vö. uo. 35. p.

⁵³ Fogarasy, *Az Erdélyi Püspökről...*, 37–38. p.

jogát a püspök tanácsossága nem csorbítja, ha tekintetbe vesszük, hogy a püspök tanácsosi hivatalát jogszabály szögezte le, a 7/1744. évi törvény, amelyet szintén a rendek hoztak a fejedelemséggel egyetértésben. Ezen kivétel, amely alá a püspököket az említett jogszabály helyezi, ugyanolyan erővel bír, mint a szász ispán kormányzó hivatalával kapcsolatos rendelkezés, aki maga is kivétel a Lipót-féle oklevél által a rendek választási joga alól. Az 1744-es törvényt pedig a *Diplomát* módosítónak kell tekinteni, tehát a leopoldi kötéslevél 9. pontja nem tekintendő akadálnak, ahogy a 20/1791. törvény sem, mivel maga az említett törvenycikkely teszi a választási jog korlátaivá a korábban (1791 előtt) kialakult választási szabályokat.⁵⁴

4.7. A vallási egyenlőség kérdése

Fogarasy a továbbiakban kitér egy gyakran felhozott ellenvetésre: a *vallási egyenlőséget* sérti, hogy a katolikus püspök a tanácsban ül, a többi vallás „szuperintendensei” nem. Az ellenérv a következő: pontosan azért kell a püspöknek ott ülnie, mivel a szuperintendensek *nem a katolikus püspök megfelelői* a bevett protestáns felekezeteknél. A protestánsoknál a konzisztóriumok elnökei bírnak azzal a joghatósággal, amely a katolikus püspökhöz hasonlítható. Ők pedig, bár zavaró lehet, hogy nem papi rendűek, ott ülnek a Guberniumban. Azaz, a katolikus püspök tanácsosi hivatala *éppenséggel a vallási egyenlőséget valósítja meg*, hisz a püspök ugyanazon hivatalt viseli egyházán belül, mint a konzisztóriumok elnökei és tagjai a protestáns felekezetekben. Emitt ő, amott a konzisztóriumok tagjai a fő törvényhozók.⁵⁵

⁵⁴ „...sua Majestate Sacratissima jus liberae electionis, quod Statibus ad restaurationem Cardinalium in Regno Officiorum juxta Diploma Divi Imperatoris Leopoldi I et subsecutas mutuo Principis et Statuum consensu, usuque stabilitas *Constitutiones* competit benigne recognoscente...” Vö. Márkus, *Erdélyi törvények*. 518. p.

⁵⁵ Fogarasy, *Az Erdélyi Püspökről...*, 40-53- p.

4.8. A kettős hivatalviselés kérdése

A következő fejezetben Fogarasy az újabb ellenvetéseket válaszolja meg. Az egyik – egyházi és világi funkciók jellegzetesen feudális összekeveredését jól példázó ilyen ellenvetés II. Ulászló király 3. dekrétumából származik. E törvény szerint egyvalaki nem viselhet egy időben két hivatalt.⁵⁶ A méltóságok halmozásának alkalmazása a püspökökre azonban csak akkor áll, ha a püspöki méltóságot polgári hivatalnak tekintjük. A kettő között az *ancien régime* idején még nem létezett világos határvonal.

4.9. A püspöki eskü

Közvetett érv volt a püspök állami hivatala ellen a *püspöki eskü kérdése*, amely a 18. század folyamán tudományos vitát is kiváltott, és meglepően sok szerzőt foglalkoztatott különösen német és osztrák nyelvterületen. Az esküben a püspök az eretneknek üldözését ígéri. A megütközést keltő kitétel jogi következménye az, hogy egy olyan országban, ahol a katolikusok szemében eretneknek számító protestánsokat törvény védi és egyenlők a katolikusokkal, egy ilyen eskü törvényellenesnek számít. A püspök így az *unionális eskü* letételével, amely minden erdélyi állampolgár és hivatalnok számára kötelező, kötelességkonfliktusba keveredik.⁵⁷ Fogarasy szavaiból az is kitűnik, hogy e középkor szelét fuvalló esküt némely katolikusok is „szertelennek” tekintették, sőt maga a szerző is keményen hangzónak találta.⁵⁸ Ennek ellenére mégis kísérletet tett a védelmére. E szavak, a püspök tényleges hatalmát tekintve ugyanis nem mérhetők ahhoz, amit jelenének akkor, ha egy végrehajtó és bírói hatalommal rendel-

⁵⁶ Fentebb már jeleztük, hogy a tilalom voltaképpen az Aranybullából származik. Vö. *Második Endre király dekrétoma, ki jeruzsáleminek mondatik. 30. cikkely*. In: Márkus, 1000-1526. évi törvényczikkek. 143. p.

⁵⁷ Fogarasy, *Az Erdélyi Püspökről ...*, 59–60. p.

⁵⁸ Uo. 61. p.

kező fejedelem esküjében foglalnának helyet. A püspöki eskü csak a katolikus tanítás megőrzéséről és az azzal ellentétes eszmerendszerek terjedésének lehetőség szerinti megakadályozásáról szól, ugyanis a püspök hatóköre nem terjed ennél tovább. Az eskü alapvetően teológiai jellegű és eredetű, és teológiai toleranciát nem lehet parancsolni – szemben a politikai jellegű vallási türelemmel – mert az a legnevetesegebb szatíra lenne, hogy a katolikusok és protestánsok kölcsönösen helybenhagyják egymás tanítását.⁵⁹ Az eszköztár, amelyet a püspök használhat e harcban alapvetően spirituális és erkölcsi jellegű, jogi vonzata nincs.⁶⁰ Sőt, a püspöknek egy Mária Terézia idején hozott intézkedés folyamánként esküt kell letennie, amelyben az államfő és a társadalmat szabályzó törvények iránti hűséget fogad. Kovács Miklós is letette ezt az esküt 1827. június 30-án a bécsi erdélyi kancellária hivatalnokainak színe előtt.⁶¹ Egyébiránt a kifogásolt tétel kihagyását a pápa maga engedélyezte olyan országokban, ahol emiatt a püspökök gyűlöletnek vannak kitéve emiatt.⁶² Az esküforma még VII. Gergely idején keletkezett, értelme azonban nem azonos az akkor neki tulajdonított jelentéssel.⁶³ Fogarasy egyébként hosszú oldalakon keresztül mutatja be a protestánsokkal szembeni méltányos bánásmódot, amely a katolikusok részéről nyilvánult meg a Habsburg impériumváltás óta. Szemlélete nyilvánvalóan nem elfogulatlan, azonban az is közhelynek számít, hogy a 18. századi állapotokat akkor sem tekint-

⁵⁹ Uo. 63. p.

⁶⁰ Tanítás, feddés, hittételek kifejtése, kétségek eloszlatása, tévedések megcáfолása, rágalom és gúnyolódás megválaszólása és exkommunikáció. Uo. 64. l.

⁶¹ Uo. 68–69. l.

⁶² Uo. 73. l.

⁶³ Uo. 77–79. l. Az országgyűlés folyamán ugyanezt fogalmazta meg frapánsan Szabó János kanonok, amikor azt mondta, hogy az eretnekek úgy vannak benne a püspöki eskűben, mint Debrecen városa a Diploma Leopoldinumban. Vö. *Beszédek tára záratéku az 1837 évi országgyűlési jegyzőkönyvhez*, Tiltsch Sámuel Könyvnyomó Intézete, Nagyszeben 1837, 546. p.

hetjük a vallási egyenlőség mai fogalmából kiindulva, ha erre törvény létezett már az akkori időkben.

4.10. Egyház és állam

Fogarasy könyve utolsó fejezetében az egyházi és világi hatalom viszonyáról értekezett. Talán nem véletlenül, hiszen a reformkor országgyűléseinek vallásügyi vitái épp aktuális témájuktól függetlenül alapvetően ennek a viszonynak abszolutizmus-kori kereteit próbálták szétfeszíteni. Magyarországon ez egy új társadalmi program megvalósítása nevében történt, amely teljesen átírni kívánta a hagyományos állapotokat. E program integráns része volt az egyház és állam lehető legteljesebb szétválasztása és egy új típusú kapcsolat létrehozása közöttük. Erdélyben viszont éppenséggel a régi rendszer eredeti integritásának megteremtése vezette a rendeket arra, hogy azokat az időközben intézményesedett kapcsolatokat, amelyek a katolikus egyház és az abszolutista hatalom között fennálltak felszámolja, ennek oka az lévén, hogy látásmódjukban eredetileg e „házasság” nem állt fenn a protestáns fejedelmek erdélyi államában és csak a Habsburgok túlerejével végrehajtott katolikus restauráció erőszakolta rá Erdélyre ezeket az állapotokat.

Fogarasy fejtegetési kiindulópontjául az egyházi és világi hatalom középkorban megfogalmazott konkurenciájának elméletét választotta. A világi és egyházi hatalom különféle célokkal és ennek megvalósításához egymástól különböző eszközökkel rendelkezik. A történelem folyamán elkerülhetetlen volt az, hogy e két hatalom között szoros kapcsolat fejlődjen ki. A kereszténység kezdeti korszakára a szerző szerint a teljes elkülönülés és elszigetelődés volt a jellemző, de a keresztények lojálisak voltak a Római Császárság fennálló rendjéhez.⁶⁴ Kr. u. 313 után a helyzet megváltozott és kölcsönös egyensúlyi viszony állt fenn egyház és állam között: az egyház a társadalom életének spirituális és erkölcsi alapjait nyújtotta az

⁶⁴ Uo. 91–92. l.

általa prédikált hit és erkölcsi elvek alapján, míg az állam szabadságot és védelmet biztosított az egyháznak. Egyúttal az egyházi és világi hatáskörök egybefonódásának időszaka is ez, amelyben a klérus világi jogkört vállalt fel.⁶⁵ Ez az állapot a középkorra fokozatosan az egyházi hatalom fölényévé nőtte ki magát, amelyben sokat csak az egyházi hatalom túlsúlyát és a pápai erő „szertelenkedését” látják. Ám azt is tekintetbe kell venni, hogy az egyház minden életterületre kiterjedő civilizáló és erkölcsöket, jogrendet átalakító tevékenységét nem fejthette volna ki konkrét eszközök nélkül. Fogarasy különleges hangsúlyt helyez középkort illető történelemszemléletében az erkölcsi állapotokra: minden egyházi beavatkozás a sok háborút, borzalmakat, jogsértést és elnyomást szülő vad és erkölcstelen középkori ösztönember természetének és az általa teremtetett társadalomnak a megszelídítését célozta.⁶⁶

E civilizáló szerep betöltése után, a nemzeti monarchiák kialakulásával az egyház visszavonult a politikai színtérről és saját hatáskörével elégedett meg. Az újkorban egyes országokban az volt a tendencia, hogy a papság világi hatalmát mind szűkebb területre szorítsák vissza a közéleti szereplők, mi több, azt a polgári életből teljesen kizárják.⁶⁷ Fogarasy jól látta a jövőt, amikor azt írta, hogy ha a régi alkotmányok teljesen lerontatnak és pusztán „testi” (értsd: világi) elvek vezérelte politikai és társadalmi rendszer alakul ki, akkor az egyház kénytelen lesz teljesen elhagyni a politikai közélet területét és lemondani polgári jogairól. Ám amíg vallásos hit lesz az emberekben, addig hatni fognak a vallásos eszmék is a társadalmi életben. Ugyanakkor figyelmeztetett arra is, hogy a béke feltétele az, hogy az isteni törvények érvényesüljenek a közéletben. Enélkül nincs béke, mi több, a teljes szekularizáció valószínűleg „köz-zavart” fog előidézni, amelyből a köznyuga-

⁶⁵ Uo. 93. l.

⁶⁶ Uo. 94–97. p.

⁶⁷ Uo. 102. p.

lom felé vezető kiutat a vallás elveivel egybehangzó törvény fogja jelenteni.⁶⁸

Összegzésként a szerző újra fölvetette az erdélyi alkotmányosság és a katolicizmus abban elfoglalt helyének kérdését. Az erdélyi alkotmányos rendben az egyház polgári szerepe nem onnan származik, ahonnan a magyar prelatúráé, ugyanis itt a prelátusok nem képeztek rendet. Erdélyben az egyházak világi befolyása abból eredeztethető, hogy itt a négy bevett vallás négy külön rendet képezett, ami országgyűlési és kormányiszervi képviseletet jelentett számukra. Nevük is a korabeli szóhasználatban katolikus, református stb. státus volt, ami politikai rendet jelent. E rendek nagyjai vallásuk érdekeinek képviselői is egyben a kormányhatósági, bírói és törvényhozási állami szervezetekben. Innen a püspök tanácsossága, a gyulafehérvári káptalan, mint az országos levéltár őrzője és birtokosa képvisellete is az országgyűlésben. Tehát az egyház politikai befolyása nem abból származik, hogy főpapjai prelátusi *rend* tagjai lennének, ahogyan a magyarországi politikai berendezkedésben. Erdélyben viszont a papság általában nemesi előjogokkal bírt, és ez a Tripartitum óta kétségtelen, annak ellenére, hogy nem papi, hanem felekezeti jellegű rendek léteznek az országban.

5. Összegzés

Fogarasy Mihály könyve gyakorlatilag az 1837-38. évi országgyűlés püspökök kormányzékai tanácsosságáról folytatott többnapos parázs vitájának a compendiuma. Nincs olyan érv vagy ellenérv, amely ne fordult volna elő e vita során és ne lenne benne Fogarasy könyvében. Itt csak utalásokat engedhetünk meg magunknak e lényeges kapcsolatok jelzésére.

⁶⁸ Uo. 103. p.

Talán báró Jósika Sámuel és Balla Mihály⁶⁹ voltak azok, akik a leginkább felfogták azt, hogy a 20/1791. törvénycikk után a püspök tanácsnoksága csak úgy védhető, ha összekapcsolják az 7/1744. törvénycikket a rendek a püspök guberniumi hivatalába való 18. századi hallgatólagos beleegyezésével.⁷⁰ A „vándor patrióták” nagyjai erre azzal válaszoltak, hogy ezen beleegyezés az elnyomás eredménye volt.⁷¹ Az ellenzékiek tagadták azt is, hogy a 18. századi püspöki kinevezésekben benne lett volna a politikai pozíció adományozása, s ezzel próbálták kihúzni a talajt azon argumentáció alól, hogy az 1744-es restaurációs törvény egy eleve fennálló állapotot szentesített volna. Ráműtették, hogy a püspököket királyi kegy következtében nevezték ki tanácsosoknak, a prerogatíva pedig, amelyet a kinevező levelek és az országgyűlési jegyzőkönyvek említettek, csak a püspökök tanácsban elfoglalt *helyét* – ti. az első tanácsosi helyet – érintette, nem pedig magát az állást, amelyet egyébiránt törvénytelenül foglaltak el.⁷² Hasonló módon felbukkant a *püspöki eskü* témája is, amelynek ellentmondásosságát a katolikus és protestáns konzervatívok, akik a püspök mellé álltak egyaránt próbálták tompítani.⁷³ Egyes konzervatív rendek megkísérelték a *restitutio in integrum*, a protestáns fejedelmek időszaka előtti állapotok visszaállításának álláspontját is képviselni, azonban Teleki Domokos csakhamar rámutatott arra, hogy ezen argumentáció nélkülözi a történeti szemlélet

⁶⁹ Balla nyíltan is elismerte, hogy inspirációs forrásul használta Fogarasy könyvét, miután gróf Teleki Domokos azzal vádolta az ellenpártot, hogy pult alatt terjesztett könyveket használ fel, amelyhez viszont az ellenzék nem juthat hozzá. Vö. *Országgyűlési beszédek tára 1837*, 586. ill. 602. p.

⁷⁰ Vö. Jósika Sámuel hozzászólásával. Uo. 589–601. p.

⁷¹ Vö. Veér Farkas hozzászólásával. Uo. 611–617. p.

⁷² Vö. Teleki Domokos második hozzászólása. Uo. 624–626. Ld. még Báró Kemény Dénes hozzászólását. Uo. 633–638. p.

⁷³ Ld. Veér Farkas 74. lábjegyzetben hivatkozott hozzászólását.

realizmusát, mivel nem létezőnek láttatja a fejedelemség korának jogfejlődését.⁷⁴

A vita végül meddőnek bizonyult. A többségiek sérelmi felirat mellett döntöttek, Jósika Sámuel ellenvéleményt nyújtott be, amit többen is pártoltak.⁷⁵ A királyi válaszeleirat 1838. január 19-én született meg. Az uralkodó egyszerűen kijelentette, hogy a püspök és a szász ispán esetében ragaszkodik a kinevezéseket magába foglaló reskriptum elveihez, vagyis meghagyta guberniumi pozíciójában Kovács Miklóst, és ezzel helybenhagyta az 1834 előtti állapotokat.⁷⁶

A püspököt a kormányzó jelenlétében – Kolozs vármegye követeinek tiltakozása ellenére – 1838. február 17-én felekkették.⁷⁷

Érdekességképpen megjegyzendő még e vita egy részlete, amely talán nem lényegtelen az idők változásának felmérése szempontjából. Ezt a változást Horváth István közügyigazgató megjegyzése regisztrálta a felirati tervezet stílusának vitáján. Horváth rámutatott, hogy amíg 1791-ben a protestáns rendek és a Katolikus Státus között folyt a vita ugyanerről a kérdésről, most „csak nem minden bévett vallásbéli kisebb rész és mind a négy vallásbéliekből álló KK. és RR. között” folyik a küzdelem.⁷⁸ Tehát e nézeteltérés már nem a felekezetek egymás közötti versengéséről szólt, hanem politikai jelleget öltött: az ellenzék küzdött a konzervatívokkal, egy végső soron idejét múlt rendszer helyreállításáért, hogy továbbléphessen

⁷⁴ Ld. gróf Teleki Domokos első beszédét. *Országgyűlési beszédek tára* 1837, 586. p.

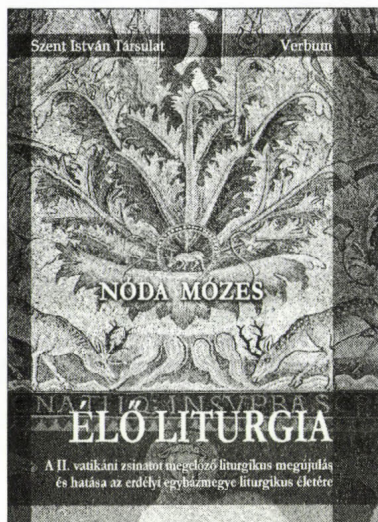
⁷⁵ Uo. 647. p.

⁷⁶ Vö. *Az Erdélyi Rno. Cath. Püspök és a Szász Nemzet Ispánnya Kormány-széki Tanácsosságok aránt 1838-ik esztendő Januarius 19-én 217 szám alatt költ Kir Leírat*. CVI. ülés irományai, 88. sz. In: *Erdély Nagyfejedelemség 1834ik esztendőben Május 26kára Kolozsvár szabad királyi városba hírdetett országgyűlésének irománykönyve*. Kolozsvártt, Az Ev. Ref. Kollegium Könyv és Kő nyomó Intézetében 1834, 238. p.

⁷⁷ Vö. *Országgyűlési beszédek tára* 1837, 1279–1280.

⁷⁸ Uo. 808. p.

voltaképpeni feladata, az új társadalmi-politikai rend megvalósítása felé. A katolikusok jelenléte az ellenzékiek között mutatja azt a folyamatot, amelynek során az erdélyi katolikus elit, ha nem is távolodott el egyházától, de már nem volt hajlandó mindenben megvédeni azt. Noha – úgy tűnik – e jelenség korántsem volt annyira radikális és átütő erejű, mint Magyarországon, ahol a liberális elit nagy nevei között rengeteg a katolikus, mégis, Erdélyben is egyre világosabban választódik szét politikai színezet és vallásosság a közéleti szereplők cselekvésében, és a hazafiasság és egyháziasság belső lelkiismereti kérdése olykor már az ellenzéki diskurzus szerinti patriotizmus javára dől el a katolikus elit köreiben.



Nóda Mózes: *Élő liturgia. A II. vatikáni zsinat megelőző liturgikus megújulás és hatása az erdélyi egyházmegye liturgikus életére*
Szent István Társulat–Verbum, Budapest–Kolozsvár
2012, B5, 238 oldal

Az *Élő liturgia* című könyv alapszövege a szerző kolozsvári Babeş-Bolyai Tudományegyetem Római Katolikus Teológia Karán 2011-ben megvédett doktori dolgozata. Az összefoglaló címmel azt a valóságot akarja sugallni, amit egyházunknak a liturgia jelent: élő és éltető. A liturgia egyszerre isteni és emberi, van múltja, jelene és jövője, tehát élő liturgia. A liturgia egyszerre szent és emberi, örök és változásra szoruló, dicsőíti Istent és megszenteli az embert: Istent kell megszólítania és az ember számára Istent kell megszólaltatnia. A kötetben olvasni lehet a teológia helyzetéről a 19–20. század fordulóján, a II. vatikáni zsinat megelőző egyháztani és liturgikus teológiai átalakulásról, a liturgikus mozgalomról a 19. század végén és a 20. század elején, s ennek magyarországi megjelenéséről. Szó esik a II. vatikáni zsinat által elvárt *participatio actiosa* jelentéséről s amit ez az elvárás jelent. A tárgyalt témák továbbá: az eukarisztia szentmisén kívüli tisztelete, az Úrnapja és az úrnapi körmenet, az eukarisztikus kongresszusok, a Jézus Szíve-tisztelet kialakulása és gyakorlata a 19. század végén és 20. század kezdetén, végül pedig a liturgikus mozgalom recepciója a gyulafehérvári egyházmegyében.

Vasárnap Katolikus hetilap

1991 óta jelenik meg az erdélyi katolikusok lapja, amely az egyházmegyek életét tükrözi, híreket, tudósításokat, lelkeségi írásokat közöl a romániai magyar katolikusok életéből, összeköti őket a világegyházzal, a világ más tájain élő magyarokkal.

Heti rendszerességgel, 12 oldalon jelenik meg. Megrendelhető, megvásárolható a plébániákon vagy a szerkesztőségben (szerkesztoseg@katolikos.ro).



VASÁRNAS

ORBÁN SZABOLCS OFM

Néhány szempont a katolikus ökoteológia kérdéseire

Il problema dell'ecologia diventa una questione che sempre di più, ed in una maniera sempre più profonda, tocca e coinvolge tutti i livelli della società odierna. Negli anni 60 alcuni studiosi hanno fatto l'affermazione, che i radici di questo problema sono collegati con "l'arroganza giudeo-cristiana" che ha avvelenato la mentalità umana e ha portato ai risultati che possiamo scoprire nelle tragedie del mondo di oggi. Nel nostro articolo mettiamo in evidenza i problemi di questa affermazione, e cerchiamo di presentare l'apporto della Chiesa cattolica alla ricerca degli radici di questa questione, e nello stesso momento di abbozzare una via di uscita da questa crisi. Una via che prima di tutto necessità una conversione ecologica, per il quale mostriamo un modello in San Francesco di Assisi e nella spiritualità francescana.

Parole di chiave: Ecologia, ambiente, teologia morale, Chiesa cattolica, San Francesco, spiritualità francescana

„Nyisd meg hát szemedet, hajtsd ide füledet, oldjad meg ajkad és tárd föl szíved, hogy minden teremtményben csak Istenedet lássad, dicséred, szeresd és tiszteld, magasztald és imádd, nehogy az egész világ felkeljen ellened.” (Szent Bonaventura, Itinerarium mentis in Deum, I,15)

Bevezetés

Az utóbbi időben a tömegtájékoztató eszközök gyakran foglalkoznak olyan témákkal mint a globális felmelegedés, az üvegházhatás és az ózonlyuk, a föld ivóvíz-készletének szennyezettsége, az elsivatagosodás jelensége, a fosszilis energiahordozó-készlet kimerülése, a savas esők kérdése, vagy éppen a nálunk is nagyon aktuális erdőirtások problémája. Ezekről a kérdésekről hallva nagyon könnyen csatornát váltunk a televíziónál, vagy átlapozunk az újság másik oldalára, mert úgy gondoljuk, hogy bennünket nem érintő kérdések ezek.

Esetleg egy kicsit másként érint bennünket ez a probléma, amikor az üzemanyagárák emelését látjuk, vagy éppen közvetlen-környezetünkben bekövetkező természeti katasztrófáról hallunk (pl. a közelmúltban történt árvizek stb.). Ilyenkor talán húsba vágóan érint bennünket ez a jelenség, s talán ennek kapcsán már jobban kezdünk megismerkedni azzal a fogalommal, amelyet egyes körökben lassan már évtizedek óta ökológiai krízisnek neveznek.

Persze, e felvezető gondolatok kapcsán rögtön felvetődhet a kérdés, hogy egyáltalán mit keres ez a téma a teológiai gondolkodás célkeresztjében, kell-e ezzel a témával az erkölcssteológia foglalkozzon, mi köze az Egyház tanításának ehhez a témakörhöz?

Úgy gondolom, hogy – a korábban említett – gyakorlati problémákon túl, amelyekhez az Egyháznak mindig kell legyen mondanivalója, ezt a kérdést aktuálissá teheti/teszi az a megközelítés is, amely az ökológiai problémával való foglalkozás őskorában fogalmazódott meg, s amely ebben a témakörben azóta is talán az egyik legtöbbet idézett megállapítás: Lynn White szerint¹ a modern korban tapasztalható ökológiai probléma oka elsősorban abban az „ortodox keresztény arroganciában” keresendő, amely a Teremtés könyvében megfogalmazott „Töltsétek be a földet! Hajtsátok azt uralmatok alá, és uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain és minden állaton, amely mozog a földön!” (Ter 1,28b-29) parancson alapszik. Tehát, hogy igazából a jelenkori ökológiai krízisért a kereszténység okolható.

Ezért a következőben azt szeretnénk megnézni, körbejárni, hogy vajon ez a sokat idézett megállapítás mennyire állja meg a helyét; hogy valóban a zsidó-keresztény gondolat természetes következménye-e az ökológiai krízis; tényleg nem tett semmit

¹ Először egy 1966. december 26-án, Washingtonban tartott előadáson hangzott el, majd később nyomtatásban is megjelent: WHITE, Lynn Townsend, Jr., *The Historical Roots of Our Ecologic Crisis*, in *Science* (1967. március 10), 1203–1207

az Egyház – s itt elsősorban a katolikus Egyházra gondolok – ennek a kérdésnek a tudatosítása, illetve a probléma megoldása érdekében? Tényleg megfelel-e a keresztény életmódnak az ilyen jellegű, természet-ellenesnek tekinthető életvitel? ... E kérdésekre talán akkor kaphatunk választ, ha megnézzük, hogy hogyan jelenik meg ez a téma az Egyház tanításában: akkor látni fogjuk majd azokat a főbb irányvonalakat, amelyek ebben a témakörben az utóbbi száz évben kirajzolódtak, s amelyek egyben mutatják azokat a hangsúlyokat is, amelyekre keresztényként érdemes figyelmet szentelnünk.

Ezen utunkat három lépésben szeretnénk megtenni: először röviden áttekintjük a természetvédelemnek, illetve a hozzá kapcsolódó kérdéseknek néhány egyházi dokumentumban való előfordulását – ezzel együtt láthatjuk a téma fejlődését, illetve az egyre nagyobb tudatosulását. A második lépésben – egy rövid kitérő után, amelyben próbáljuk összefoglalni a fontosabb ökoetikai irányzatok alap gondolatait – szemügyre vesszük azokat a fontosabb meglátásokat, amelyeket a jelen helyzetben a katolikus társadalmi, illetve bioetikai tanítás fontosnak tart kihangsúlyozni. A harmadik, egyben befejező részben pedig egy olyan példára szeretnénk feltekinteni – Assisi Szent Ferenc személyére –, aki kiutat mutathat a jelenlegi krízis helyzetből.

Ahhoz, hogy a felvázolt úton végigmehessünk elsőként egyáltalán magát a témát, a problémát kellene tisztázzuk: Amióta ember az ember azóta – mindig a maga módján – közvetlen hatással, kölcsönhatással volt a környezetre: egyrészt mindig megpróbálta azt élete fenntartásához felhasználni (táplálkozás, öltözködés), másrészt pedig igyekezett életkörülményeit minél kevésbé mostohává tenni, ami mindig a természet módosításával járt együtt. Ezért talán érdemes néhány gondolatot szólni az ember és környezete közötti kapcsolat, viszony alakulásának, kiemelve azokat a fontosabb tulajdonságokat, amelyek az egyes szakaszokban hangsúlyosabbak voltak.

Ha szemügyre vesszük az emberiség történetét, akkor azt látjuk, hogy az ember és környezete viszony alakulásában alapvetően három nagy szakaszt különböztethetünk meg: az első az egy egyensúlyi szakasz, a másodikat ebből az egyensúlyból való kimozdulásként határozhatnánk meg, a harmadik időszakot pedig tekinthetjük az egyensúlyból való elmozdulás következményeitől megjelölt időszaknak, vagy – ha optimistábban tekintünk a témára, akkor – egy új egyensúlyra való törekvés kezdeti korszakának is².

E három időszak közül talán az első korszak volt a leghosszabb, hisz ezt a viszonylagos egyensúly-időszakot több millió évre tehetjük: gyakorlatilag – most eltekintve az ember megjelenése körüli vitáktól – a kezdetektől a Homo Sapiens Sapiens megjelenéséig tartó periódust öleli magába. Ebben az időszakban az ember, illetve elődje része volt a természetnek: az ehető növények, a vadászható állatok biztosították számára a továbbélés és fejlődését lehetőségét, ill. az ember nem avatkozott be maradandóan a természet folyamataiba. Ezt az egyensúlyi állapotot még a tűz alkalmazásának a felfedezése sem befolyásolta meghatározó módon, habár kétségtelen, hogy ez jelentette a második korszakba való átmenetnek a kezdetét.

E második korszak – az egyensúly felbomlásának időszakába – a két olyan „forradalmi” ugrást foglal magába, amely a korábban említett egyensúly megbomlásához vezetett: az első a neolitikumi forradalom, amikor a vadászást és gyűjtögetést felváltó növénytermesztés és háziállat-tenyésztés egy radikális változást jelentett a korábbi természet rendjében, s az ember – a mezőgazdasági terület felszabadításával, a legeltetéssel stb. – maradandó változásokat idézett elő a helyi ökoszisztémákban, akkor amikor a természetes életkörülmények helyett/ lerombolásával az emberi életkörülményeket kezdte kialakítani. A második forradalom, az ipari forradalom időszakának fő

2 Vö. PRZEWOZNY, Bernard J., *Ambiente-ecologia*, in CAROLI, Ernesto (a cura di), *Nuovo Dizionario di Teologia Morale*, Edizioni Messaggero Padova, ²1992, 26–35

jellemzője, hogy az ember felülkerekedik a természetén, uralja a természetet: a XVII. századtól kezdődő hatalmas tudományos fejlődés, amely egyrészt újabb és újabb fehér foltokat tárt fel a természet rendjéből, másrészt pedig az újabb ismeretek, technológiák által egyre nagyobb hatással volt a természetre ... anélkül, hogy tekintettel lett volna a gazdaság és környezet közötti helyes viszony tiszteletbetartására. Különösképpen az utóbbi 50-100 évben vált túlhangsúlyozottá az ember, mint aktív résztvevő és a természet, mint passzív elem közötti dualizmus, amit nagyban befolyásolt a természeti források utáni egyre nagyobb igény, az emberiség számának exponenciális növekedése, a technológiák egyre nagyobb fejlettsége, olyan energiaforrások felfedezése és alkalmazása, amelyek pl. függetlenítették az embert a nap világosságától. S mindezek mellett nem szabad megfeledkeznünk azokról a politikai törekvésekről sem, amelyek ezen mozgásoknak a háttérében működtek. Ennek az időszaknak az eredménye az emberi én abszolutizálása, a minden határ tagadása, az „itt és most”-ra korlátozódó gondolkodásmód, az utilitarizmus és érdek túlhangsúlyozása, a kötelezettségek nélküli boldogságérzet elérhetőségének a tapasztalata, amelyek együttesen a „halál kultúrájának”³ a kialakulását segítették elő, s amelyben általánossá vált a meggyőződés, hogy az ember korlátlanul, felelőtlenül kihasználhatta, fölélhette a természet javait.

A 1960-as évektől kezdődően beszélhetünk az ember és környezete kapcsolatának harmadik szakaszáról: amelyet, kis túlzással, az egyensúly kialakítása elkezdéseként határozhatunk meg. Ennek gyökerei az ipari társadalommal szembeni, annak belsejéből kiinduló kritikákra vezethetőek vissza. Ez nagymértékben összefügg a környezetszennyeződés egyre nyilvánvalóbb jeleinek a felismerésével, a városi erőszak megjelenésével, a III. világ problémáinak (éhínség, vízhiány, eladósodás stb.)

3 Vö. II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Evangelium Vitae kezdetű enciklika az emberi élet sérthetetlenségéről* (1995. március 25), in <http://uj.katolikus.hu/konyv-tar.php?h=78> (2012. november 15).

közismertté válásával, amelyek mindegy figyelmeztető jelként tették nyilvánvalóvá a határtalan gazdasági fejlődés filozófiájának elégtelenségét. Ez egyrészt a környezetvédő mozgalmak egyre tudatosabb és határozottabb tevékenységében, másrészt pedig az ezekkel szoros összefüggésben lévő filozófiai, társadalomtudományi kutatások szélesebb körű terjesztésében érhető tetten.

Ennek egy fontos mérföldköve – vagy kezdőpontja – az 1962-ben megjelent „Néma tavasz”⁴ című írás, amely a vegyszerek és hulladékok táplálékláncba való bekerülése és felhalmozódásából származó katasztrófa lehetőségére hívja fel a figyelmet. Fontos esemény a tíz évvel később, a Római Klub megbízásából készült un. Meadows jelentés⁵, amely „A növekedés határai” címet viseli, s rámutat az ember által indukált gazdasági növekedés tarthatatlanságára, aminek legfőbb korlátját éppen a természet kizsákmányolhatóságának – nyersanyag-tartalék és a hulladékot befogadó természetes rendszerek – határoltága adja. Ezek nagyban meghatározták azt, hogy az ENSZ stockholmi konferenciáján⁶ már egy szemléletmód-változás következzen be a természettel való kapcsolat viszonyában: az addig jellemző gazdasági erőforrások feltérképezése és számbavétele helyett az emberiségre hatással lévő természet került a figyelem középpontjába: ezek kölcsönhatásának és az egymásrautaltságának a tudatosítására került a fő hangsúly. Ez a változás biztosított aztán alapot a környezetvédelem politikai megalapozásának létjogosultságához.

Ahhoz hogy valóban sikeres legyen ez a környezetvédelmi politika és a vele összefüggő emberi viselkedésmód, szükséges,

4 Az eredeti mű: CARSON, Rachel, *Silent Spring*, Houghton Mifflin, 1962.

5 AA. VV, *The Limits to Growth*, Universe Books, 1972.

6 ENSZ környezeti világkonferenciájára 1972-ben került sor Stockholmban, ahol a résztvevők nyilatkozatot fogadtak el a környezetvédelem alapelveiről és nemzetközi feladatairól és az ezen a téren szükséges együttműködés irányítására, a nemzetközi erőfeszítések összehangolására létrehozták az ENSZ Környezeti Programját (UNEP).

hogy ez egy kettős törődésben jusson kifejezésre. Egyrészt gyakorlati lépéseket kíván az emberiséget – minden szinten – képviselő szervezetektől: elsősorban a gazdasági élet fő szereplőitől, de különböző társadalmi szervezetektől is. Ugyanakkor ez az igyekezet gyökértelen – s ennek függvényében eredménytelenségre ítélt – ha nem előzi meg, s nem követi egy gondolkodásmódbeli megalapozás és változás:

A jelenleg uralkodó haszonelvű, individualista gondolkodásmód helyett egy, a közösség javát, a közjót szem előtt tartó szemléletmód az, amellyel a közös kincsünket, a Földet, s közösségünket, az emberiséget (meg)őrizni tudjuk.⁷

Ebben a megalapozó és változást elősegítő tevékenységben fontos szerepet tölthetnek be az egyes egyházak, keresztyén felekezetek, s ezek között a katolikus Egyház is. Persze lehet, hogy első megközelítésben az ökológia és vallás szokatlan kapcsolatnak tűnhet, de ha a jelenkori társadalomban zajló eseményeket, megnyilvánulásokat nézzük, akkor azt látjuk, hogy az egyes egyházakon belül az utóbbi évtizedekben egy felelősségteljes hozzáállás van kialakulóban a természetvédelem kérdéskörében. S ez nemzetközi szinten nemcsak a környezeti krízis teológiai vonatkozásainak elemzésében merül ki, hanem a mindennapok szintjén is egyre több kezdeményezésről hallunk, amelyek a környezeti problémák kiküszöbölésére és megelőzésére irányulnak. S ezeknek a kezdeményezéseknek az alapjánál az a meggyőződés áll, hogy a hívő embereknek hitükből fakadó felelősségük van a teremtet világ megőrzésében.

Ugyanakkor azt is be kell ismernünk, hogy tájainkon ez a fajta hozzáállás még eléggé gyerekcipőben jár az egyes egyházak, felekezetek szintjén. Magyarországon, de nálunk is

7 BARITZ Sarolta Laura, *Gondolkodásmód és gyakorlat*, in *Hogy művelje és őrizze meg. Tanulmánygyűjtemény a környezettudatos gondolkodáshoz*, <http://www.teremtesvedelem.hu/content/korlevel/tanulmanygyujtemeny-kornyeztudatos-gondolkodashoz#1> (2012. november 15).

inkább elszigetelt kezdeményezésekről tudunk. De az a tény, hogy Magyarországi Püspökkari Konferencia néhány évvel ezelőtt egy körlevelet bocsátott ki ebben a témakörben⁸, s amelyhez még három kiegészítő kötet látott napvilágot tanúskodik arról, hogy a mi – Közép-, Kelet-Európai – régióinkban is történnek előrelépések ezen a téren.

A természet és ember viszonya a katolikus egyház dokumentumaiban

A teremtet világ tisztelete mindig is a Katolikus Egyház tanításának szerves részét alkotta: s habár ennek a magatartásnak a gyökerei sokkal messzibbre nyúlnak vissza, a XX. század közepétől kezdődően több enciklika, szentszéki megnyilatkozás érinti ezt a kérdést. Ez alapvetően annak köszönhető, hogy ez a kérdéskör szorosan összefügg az emberrel: őt érintik a változások, ő az okozója, előidézője ezeknek a változásoknak, s ő maga az, aki képes ezen változtatni, amennyiben önmagán kezdi az átalakítás és megújítás nehéz munkáját⁹.

Hogyha az egyes egyházi megnyilatkozásokat vesszük szemügyre, akkor azt láthatjuk, hogy a dokumentumokban megjelenő természet iránti érzékenység nagyjából párhuz-

8 MAGYAR KATOLIKUS PÜSPÖKI KONFERENCIA, *Felelősségünk a teremtet világért, körlevél a teremtet világ védelméről* (2008), in <http://www.teremtesvedelem.hu/korlevel/korlevel1> (2012. november 15.) A MKPK előző körlevelei: *Igazságosabb és testvériesebb világot! A Magyar Katolikus Püspöki Kar körlevele a hívekhez és minden jóakaratú emberhez a magyar társadalomról* (1996) *A boldogabb családokért. A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia körlevele a hívekhez és minden jóakaratú emberhez a házasságról és a családról Magyarországon* (1999); *Az élet kultúrájéért A Magyar Katolikus Püspöki Konferencia Körlevele a bioetika néhány kérdéséről* (2003)

9 Vö. ERDŐ Péter, *Előszó*, in *Hogy művelje és őrizze meg. Tanulmánygyűjtemény a környezettudatos gondolkodáshoz*, <http://www.teremtesvedelem.hu/korlevel/korlevel2#0> (2012. november 15.).

mosan – egy időben – jelenik meg az első a környezet veszélyeztetettségére figyelmet felhívó írásokkal.

Az első időszakban – főleg a 60-70-es évek – az ökológiai kérdés inkább az Egyház szociális küldetésének témakörében nyer megfogalmazást: elsősorban az erőforrások, teremtetett javak méltányos és igazságos elosztását szorgalmazzák. Ebben a sorban kiemelkedő helyet foglal el a *Lumen Gentium*, azaz a II. Vatikáni Zsinat Egyházról szóló dogmatikus konstitúciója, amely a világi hívek szerepével kapcsolatosan kiemeli (LG 36):

A hívőknek tehát föl kell ismerniük az egész teremtés belső természetét, értékét és Isten dicséretére rendeltségét, s még világi tevékenységükkel is segíteniük kell egymást a szentebb életre, hogy Krisztus lelke átjárja a világot, mely így az igazságosságban, szeretetben és békében biztosan eléri célját. Ebben az egyetemesen teljesítendő feladatban a világi híveknek kiemelkedő helye van. A Krisztus kegyelme által belülről fölemelt világi szakértelmükkel és tevékenységükkel nagyon hatásosan hozzájárulnak ahhoz, hogy a teremtetett javak a Teremtő rendelkezése szerint és az Ő Igéjének világosságában az emberi munka, a technika és a civilizáció haladása által minden ember javára szolgáljanak; hogy a javakat méltányosabban osszák el, és az emberi és keresztyén szabadság egyetemes fejlődését mozdítsák elő.

Az egy évvel később, 1965 decemberében megszavazott *Gaudium et Spes*, az Egyházról a jelen világban szóló konstitúció hangsúlyozza, hogy a teremtetett környezet belső rendje is érték, amelyet az embernek tiszteletben kell tartania. Ugyanakkor kiemeli azt is, hogy az emberiség meghívást kapott a Teremtő művének a folytatására¹⁰. Talán fontos még azt is megemlítenünk, hogy – habár nem kifejezetten az ember és természet kapcsolatának összefüggésében beszél erről, de – a dokumentum az emberiség mélyebb kérdéseivel kapcsolato-

10 Vö. II. Vatikáni Zsinat, *Gaudium et Spes kezdetű lelkipásztori konstitúció az Egyházról a mai világban* (1965. december 8), [a továbbiakban GS], in *A II. vatikáni zsinat tanítása*, Szent István Társulat, Budapest é. n., 34–36.

san megjegyzi: „Valójában azok az egyensúlyzavarok, melyektől a mai világ szenved, azzal az alapvetőbb egyensúlyzavarral függenek össze, mely az ember szívében gyökerezik”¹¹.

Az 1970-es római püspöki szinódus *De iustitia in mundo*¹² című dokumentuma fontos meglátásokat fogalmaz ezen a téren:

„10. Az emberiséget az utóbbi huszonöt évben eltöltő remény, miszerint a gazdasági növekedés olyan mennyiségű anyagi javakat fog előállítani, hogy a szegények legalább ennek a gazdaságnak az asztalról lehulló morzsáiból részesedhetnek – hiú reménynek bizonyult

11. Mindezekon túl a gazdagabb országok – kapitalista és szocialista országok – természeti kincsek és energiaforrások iránti igénye (és következésképp a felhasználásukkal járó víz- és levegőszennyezés) olyan óriási, hogy ha ezt a magas és egyre növekvő fogyasztási és szennyezési mutatót kivetíténénk az egész emberiségre, akkor a földi élet elemi feltételei, a levegő és a víz visszafordíthatatlan mértékű pusztulást szenvednének.

12. A világ egységére irányuló törekvések ereje, az elosztás egyenlőtlensége – aminek eredményeként a bevételekkel, a beruházásokkal és a kereskedelemmel kapcsolatos döntések háromnegyede az emberiség egyharmadának, és pedig gazdagabb egyharmadának a kezében összpontosul –, valamint a tisztán csak gazdasági fejlődés értelmetlenségének és a bioszféra anyagi korlátainak felismerése tudatára ébreszt bennünket annak a ténynek, hogy a mai világban az emberi méltóság újfajta értelmezési módjai vannak kialakulóban.”

Az egy évvel később (1971) megjelenő *Octogesima adveniens* című apostoli levelében VI. Pál pápa már kifejezetten ír a környezeti krízisről, illetve a keresztények felelősségéről amikor azt mondja:

(...) Az emberek ma szinte egyik percről a másira ébrednek

11 GS 10

12 SYNODUS EPISCOPORUM, *De iustitia in mundo*, in *Acta Apostolicae Sedis* 63 [1971] 923–942), az idézett rész magyar fordítása in JÁVOR Benedek, *A katolikus tanítás és az ökológia*, Védegylet, Budapest 2004, 23.

ennek tudatára: olyan meggondolatlanul zsákmányolták ki a természetet, hogy fennáll a természet lerombolásának, és annak a veszélye, hogy a természettel való visszaélés vétke magára az emberre száll vissza.

De az ember számára nem csak anyagi környezete válik állandó veszélyforrássá, például a természet elszennyeződése, a vegyi szennyezés, az új betegségek, a totális megsemmisítő eszközök révén; az ember már saját humánkörnyezetén sem tud úrrá lenni többé, annyira nem, hogy képes jövőbeni életfeltételeit is teljességgel elviselhetetlenné tenni. Ez társadalmi-szociális kérdés, és teljesen nyilvánvalóan kihat az emberiség egész családjára.

A keresztényeknek ezen újfajta kilátások felé kell fordítaniuk figyelmüket, hogy legyen erejük a többi emberrel együtt vállalni a felelősséget a jövőért, amelyet immár az emberiség közös sorsának kell mondanunk.¹³

Ennek szellemében nyilatkozik VI. Pál pápa, amikor az 1972-es Stockholmi ENSZ konferenciára küldött üzenetében¹⁴ határozottan állást foglal a teremtés egészének jósága, a természeti környezetünkkel és a jövő generációkkal szembeni felelősségünk, valamint a szolidaritás eszméje mellett. S amikor érvel a gazdasági fejlődés és növekedés fenntartása mellett, akkor szorgalmazza az ebből fakadó szennyezések lehetőség szerinti csökkenését is. Ugyanitt hívja fel a figyelmet arra is, hogy minden technikai megoldás eredménytelen marad, ha nem jár azzal együtt egy radikális mentalitásváltás, amely megfelel egy igazi etikai igényességnek¹⁵.

13 VI. PÁL PÁPA, *Octogesima adveniens kezdetű apostoli levél* (1974. május 14), 21, in TOMKA Miklós – GOJÁK János (szerk), *Az egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok*, Szent István Társulat, Budapest é.n., 328.

14 PAOLO VI., *Le preoccupazioni ecologiche e le esigenze del reale sviluppo*, in *Insegnamenti di Paolo VI*, 1972, vol. X., Libreria Editrice Vaticana, Città del Vaticano 1973, 606–610 – franciául: http://www.vatican.va/holy_father/paul_vi/messages/pont-messages/documents/hf_p-vi_mess_19720605_conferenza-ambiente_fr.html

15 VI. Pál ezen üzenetében már megjelenik az első utalás Assisi szent Ferencre, ami a témánk továbbvitele szempontjából majd később fontosnak bizonyul.

II. János Pál pápa 1979. március 4-én megjelent *Redemptor hominis* című első enciklikájában megkérdőjelezi a fejlődés modern gondolatának fogalmát, s gyakorlatban tapasztalható visszasságok alapján kijelenti, hogy:

A technika fejlődése és az emberi kultúra mai formája, melyben a technikai tudományok elsőbbséget élveznek, megkövetelik az erkölcsi élet és az etika tudományának fejlődését is, ez azonban egyre gyatrábbnak látszik. Ezért a technika fejlődése, jóllehet csodálatot ébreszt és könnyen az emberi nagyság benyomását keltheti, melyről a Teremtés könyvében már a teremtés leírásakor legalább mint csíráról szó van, elkerülhetetlenül félelmeket kelt.

S ehhez közvetlenül kapcsolódva jó néhány kérdést tesz fel arra vonatkozóan, hogy vajon a technikai fejlődés, amelynek szerzője és végrehajtója az ember, minden szempontból embe-
ribbé teszi-e az embert?

Vajon az ember mint ember jobbá válik-e e fejlődés révén, azaz lelkiileg érettebb lesz-e, emberi méltóságának jobban tudatára ébred-e, lelkiismerete parancsának jobban engedelmeskedik-e, bőkezűbb lesz-e mások felé, főleg a szegények és betegek felé, készebb-e segítséget nyújtani a rászorulóknak?

Mivel Krisztus által alkalmassá váltak arra, hogy az emberre vonatkozó kérdést ilyen egyetemesen átérezzék, a keresztényeknek föl kell tenniük ezt a kérdést; de mindenkinek föl kell tennie, főleg azoknak, akik olyan társadalmi csoportokhoz tartoznak, melyek tevékeny részesei korunk fejlődésének. Nekünk, akik szemtanúi és részesei vagyunk e fejlődés, sem túlságosan nem lelkesedhetünk érte, sem túlzott csodálat nem lehet bennünk mindaz iránt, amit elértünk; hanem mindegyikünknek a legnagyobb becsületességgel föl kell tennünk a lényeges kérdéseket, melyek az ember mai és elkövetkező helyzetét illetik. Az emberi szellem találmányai, amelyek eddig megszülettek, és amiken a technika szakemberei törik a fejüket, vajon támogatják-e az ember erkölcsi és szellemi fejlődését? Gyarapszik-e, fejlődik-e az ember mint ember a jelen körülmények között, vagy visszafejlődik és elveszíti emberségét? Az emberekben, az emberek belső világában, ahol a jószág vagy a rosszság él, fölülkerekedik-e a jó a rosszal szemben? Növekszik-e az

emberekben és az emberek között a szeretet egymás iránt, egymás jogainak – mégpedig mindenki, minden egyén, nép és nemzet jogainak – tiszteletben tartása, vagy épp ellenkezőleg, a sokféle önszeretet gyarapszik, a nacionalizmus az igazi hazaszeretettel szemben, sőt az uralkodás másokon a jogok és érdekeltségek igazságtalan birtoklása által, s erősödik a törekvés, hogy az egész technikai, tudományos fejlődés eredménye végsősoron a mások fölötti uralkodás legyen, s így vagy úgy az imperializmust szolgálja?

A két évvel később megjelenő *Laborem exercens* enciklikában (1981. szeptember 14), továbbra is foglalkozik a fejlődés kérdésével, illetve annak a természeti környezetre gyakorolt hatásával és felteszi a kérdést, hogy ez vajon mennyire egyeztethető össze a keresztény ember céljával¹⁶.

A *Sollicitudo rei socialis* enciklikában (1987. december 30) a világ állapotának felvázolása közben – ahol megemlíti a szociális szempontból fontosabb problémákat: az Észak és Dél között húzódó gazdasági szakadék, lakáshiány, munkanélküliség, eladósodás, a keleti és nyugati blokk szembenállása, a terrorizmus, fegyverkereskedelem stb. – környezeti problémákra való érzékenység pozitív példaként szerepel:

Korunk pozitív vonásai közé kell sorolnunk a rendelkezésünkre álló nyersanyagok korlátozott voltának tudatát, továbbá a természet épségének és ritmusának megbecsülését, és a fejlődés tervezésénél ügyelnünk kell arra, hogy ezt ne áldozzuk fel bizonyos demagóg jelszavaknak. Ezt manapság környezetről való gondoskodásnak nevezzük.¹⁷

Ehhez kapcsolódóan pedig a fejlődés további útját felvázolva kiemeli a környezet megbecsülésének fontosságát, s három szempont szerint is további elgondolkodtatásra készít ebben a

16 Vö. II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Laborem exercens* kezdetű enciklika (1981. szeptember 14), in TOMKA Miklós – GOJÁK János (szerk), *Az egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok*, 4, 12–15 pontok.

17 II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Sollicitudo Rei Socialis* kezdetű enciklika (1987. december 30), [a továbbiakban SRS], in TOMKA Miklós – GOJÁK János (szerk), *Az egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok*, 26.

témakörben: egyrészt minden teremtetett létezőnek, természetéből fakadóan helye van a kozmoszban; másrészt a természeti kincsek korlátozottsága, harmadsorban pedig az ipari országok termelés szerkezetéből fakadó következményekkel való számolás fontosságára hívja fel a figyelmet¹⁸. S ezek alapján megfogalmazza, hogy „hogyan az egyetemes természet látható és elemi alkotórészei dolgában, amelyekből a kozmosz áll, alá vagyunk vetve nemcsak a biológiai, hanem az erkölcsi törvényeknek is, és ezek nem szeghetők meg büntetlenül”¹⁹.

Ebben a témakörben kiemelkedő fontosságú – még ha egyházjogi szempontból nézve nem is annyira fajsúlyos – megnyilatkozás az 1990-es Béke világnapi üzenet, amely *Békesség a teremtő Istennel, békesség az egész teremtett világgal* címet viseli, s amely – ahogy a címéből is kiderül – az embernek a teremtett világgal való kapcsolatát tárgyalja. Ebben a nyilatkozatában a Pápa úr az ökológiai kérdést az etika oldaláról, az értékek tisztelete felől közelíti meg, s úgy látja, hogy bizonyos alapvető értékeket (legelsősorban is az élet tiszteletét) háttérbe szorítja az ember bűnös önzése (hatalomvágy, uralomvágy), s így „mikor az ember hátat fordít a Teremtő terveinek, olyan zavart idéz elő, amely óhatatlanul visszahat a teremtés teljes rendjére”²⁰.

Az ezt követő időszakban csaknem valamennyi hivatalos dokumentumban, amely valamiképpen érinti az emberiség jelenét és jövőjét (tehát főleg a társadalmi és az étellel

18 Fontos észrevennünk azt, hogy a felsorolt három szempontból az első a természet (ön)értékére helyezi a hangsúlyt, ezzel is kiemelve ennek elsőbbségét a természeti kincsek korlátozott volta, illetve a környezet-szennyezésből kiinduló érveléshez képest.

19 SRS 34.

20 II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Békesség a teremtő Istennel, békesség az egész teremtett világgal – üzenet a 23. Béke világnapra* (1990. január 1), in <http://www.teremtesvedelem.hu/content/cikk/az-okologiai-valsag-kozos-felelossegunk>, 5. Ebben az üzenetben jeleni meg először (vö. 10. pont) – egyházi dokumentumban – az ökológiai krízis fogalma, mint aggodalomra okot adó jelenség.

kapcsolatos kérdéseket tárgyaló megnyilatkozásokban) az ökológiai kérdés, mint az emberiség legaggasztóbb jelensége jelenik meg. Így például az 1991-ben megjelent *Centesimus Annus* enciklikában a fejlett társadalomhoz kötődő részproblémák közül kiemelkedő helyet foglal el az ökológiai kérdés. A Pápa úr úgy látja, hogy:

A természetes környezet esztelen rombolása mögött egy antropológiai tévedés húzódik, amely – sajnos – nagyon elterjedt korunkban. Az ember, amikor felismeri, hogy munkája által képes átalakítani és bizonyos értelemben „megteremteni” a világot, elfelejti, hogy ezt a munkát mindig a teremtett dolgok eredeti isteni adományozása alapján végzi. Úgy gondolja, hogy önkényesen rendelkezhet a földdel, feltétel nélkül alávetheti saját akaratának, mintha annak nem lenne előzetes jellemzője és rendeltetése, amelyet Isten adott neki, s amelyet az embernek tovább kell fejlesztenie, de nem hamisíthat meg. Az ember helytelenül Isten helyébe lép, és így végeredményben elősegíti az általa inkább elnyomott, semmint kormányzott természet lázadását, ahelyett, hogy a teremtés művében Istennel működne együtt.²¹

Hasonló szempont fogalmazódik meg az *Evangelium Vitae* enciklikában, ahol II. János Pál pápa kihangsúlyozza, hogy az ember „különleges felelősséggel tartozik az élő környezetért, azaz a teremtésért, melyet Isten személyes méltósága, élete szolgálatába állított, de nemcsak a jelen, hanem a jövő nemzedékek szempontjából is”, s megismétli azt a korábban is megfogalmazott meglátását, hogy „a látható természettel szemben mi emberek nem csupán biológiai, hanem erkölcsi törvényeknek is alá vagyunk vetve, melyeket nem hághatunk át büntetlenül”²². Ennek fényében talán az sem meglepő, hogy az

21 II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Centesimus Annus kezdetű enciklika* (1991. május 1), in TOMKA Miklós – GOJÁK János (szerk), *Az egyház társadalmi tanítása. Dokumentumok*, 37.

22 II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Evangelium vitae kezdetű enciklika az emberi élet sérthetetlenségéről* (1995. március 25), Szent István Társulat, Budapest 1995, 41.

1999-es püspöki szinódus után megjelent *Ecclesia in America* apostoli levél az égbekiáltó társadalmi bűnök közé sorolja a környezetnek bármiféle rombolását.

Ez a felelős hozzáállás érződik ki II. János Pál pápa és I. Bartholomeosz konstantinápolyi pátriárka 2002-ben megjelent közös szózatában, az ún. *Velencei Nyilatkozat*-ban, ahol a két egyházfő minden jóakarató hívő és nem hívő embert felhív a környezeti problémákkal való felelős szembenézésre és cselekvésre, s kiemelik, hogy „Új felfogás és új kultúra szükséges, amelyek az ember teremtésben elfoglalt központi helyzetén alapulnak, és amelyeket azon környezetetikai viselkedésmód ihletett, mely Istenhez, önmagunkhoz és a teremtéshez fűződő hármass viszonyunkból fakad”²³.

XVI. Benedek pápa tevékenységében²⁴ talán még hangsúlyosabban jelenik meg a természetvédelem kérdése, s nem véletlen, hogy helyenként már „zöld pápa”-ként²⁵ is emlegetik. Megnyilatkozásaiból²⁶ két dokumentumot említenénk meg, amelyek – műfajukból fakadóan – fajsúlyosabbak a szinte mindennapinak tekinthető, ebben a témában elhangzó megnyilatkozásainál. Az egyik, a környezetvédelem problémáját is érintő dokumentum a *Caritas in veritate* enciklika²⁷, a másik pedig a

23 II. JÁNOS PÁL PÁPA – I. BARTOLOMEIOSZ ÖKUMENIKUS PÁTRIÁRKA, *Velencei Nyilatkozat*, in <http://www.teremtesvedelem.hu/content/cikk/velencei-nyilatkozat> (2012. november 15),

24 Ezzel kapcsolatosan – összevetve elődje által felvetett fontosabb gondolatokkal – lásd. GIOENI, Anna Rosaria, *Salvaguardia del creato e magistero ecclesiale* in *Rivista di Teologia Morale*, 169 (2011), 79-87

25 Pl. <http://www.ecologiaverde.com/benedicto-xvi-el-papa-ecologico/>

26 XVI. Benedek pápa ilyen jellegű megnyilatkozásainak egyik jó összefoglalója: BENEDICT XVI – KOENIG-BRICKER, Woodeene, *Ten Commandments for the Environment: Pope Benedict XVI Speaks Out for Creation and Justice*, Ave Maria Press, Notre Dame 2009.

27 XVI. BENEDEK, *Caritas in veritate* enciklika [a továbbiakban CV], Szent István Társulat, Budapest 2009.

2010-es békeszózat²⁸, amely két évtized alatt immár másodszor teszi a január 1-i üzenetek témájává a környezetvédelem kérdését.

A *Caritas in veritate* enciklikában a fejlődéssel és az emberi kötelességekkel kapcsolatos fejezetben kap helyet a környezet kérdése is. Itt miközben vallja a természetről, hogy az „... a szeretet és az igazság tervének kifejeződése. Létezésében megelőz bennünket, és életünk színtereként Isten ajándéka a számunkra. A Teremtőről szól hozzánk (vö. Róm 1,20), és az ő ember iránti szeretetéről”²⁹, egyben felhívja a figyelmet azokra a téves hangsúlyeltolódásokra, amelyek a környezethez való viszonyulásunkból fakadhatnak. Az ember és környezete viszony egyensúlyban tartásához vallja a szolidaritás elvének érvényességét (nemcsak az egyes földrészek nemzetei között, hanem a különböző generációk között is), s hangsúlyozza az illetékes tekintélyek fontos szerepét is. Fontos észrevétel a pápa úr részéről, hogy „Az a viselkedési minta, amely alapján az ember a környezettel bánik, befolyással van arra a viselkedési módra is, ahogyan önmagával bánik, és viszont” s ezzel kapcsolódóan fogalmazza meg megállapítását, amely folytonosságot mutat II. János Pál pápa tanításával is:

Ez kihívás a mai társadalom számára, hogy komolyan vizsgálja felül életstílusát, amely a világ számos részén a hedonizmus és a konzumizmus felé hajlik, és amellyel szemben a belőlük fakadó károk ellenére ez a társadalom közönyös marad. Valódi szemléletváltásra van szükség, amely arra ösztönöz minket, hogy olyan új életmódot fogadjunk el, „amelynek elemei az igaz, a szép és a jó keresése, valamint a többi emberrel alkotott közösség a közös fejlődés érdekében. Ezeknek az elemeknek kell a fogyasztási, takarékoskodási és beruházási szokásokat meghatároznia.”³⁰

28 XVI. BENEDEK, *Ha békére törekszel, védj a teremtett világot! – üzenet a 43. Béke világnapra* (2010. január 1), in <http://uj.katolikus.hu/konyvtar.php?h=229> (2012. november 15).

29 CV 48

30 CV 51.

A szükséges szemléletváltás kialakításában XVI. Benedek nagy szerepet tulajdonít az Egyháznak is, s fontosnak látja kihangsúlyozni, hogy a természet védelme közben „az embert kell védelmeznie mindenekelőtt, saját önpusztítása ellenében”³¹. Ezzel egyben rámutat a természethez való viszonyunk alapvető problémájára, amelyet „a társadalom általános erkölcsi magatartása” határoz meg.

E szemlélet és életmód-váltás szükségességét hangsúlyozza a Pápa úr a 2010-es békeüzenetében is, amikor megállapítja „Egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a környezet pusztulásának problémája arra hív minket, hogy felülvizsgáljuk életstílusunkat, valamint a fogyasztás és a termelés elterjedt modelljeit, amelyek gyakran társadalmi, környezeti, sőt gazdasági szempontból is tarthatatlanok”³². Ebből a felülvizsgálatból mindenkinek ki kell vennie a részét: úgy az egyéni életünk szintjén, mint az egyes társadalmi csoportok, vagy éppen államok szintjén, s ebben ismételten hangsúlyos szerepet kell vállaljon az Egyház is.

Azt, hogy a katolikus Egyház mennyire komolyan elkötelezte magát a teremtett világ védelme mellett kifejezi az a tény is, hogy a néhány évvel ezelőtt³³ megjelent *Az Egyház társadalmi tanításának kompendiuma*, amely egyfajta összefoglalása az Egyház szociális tanításának, egy külön fejezetet szentel a környezetvédelem kérdésnek, s ennek terjedelme nagyobb mint a béke megőrzésére szánt részé, s közel annyi mint pl. a gazdasági életet vagy a politikai közösséget tárgyaló részé.

Összefoglalásként azt mondhatjuk, hogy:

A katolikus egyház hivatalos dokumentumai világosan megfogalmazzák az egyház álláspontját és a hívek feladatait a környezeti válság kezelésében. E szerint az Isten által teremtett világ jó, és az ember meghívása az ezzel a világgal való

31 CV 51.

32 XVI. BENEDEK, *Ha békére törekszel, véd a teremtett világot!*, 11.

33 Az eredeti 2004-ben, a magyar fordítása 2007 karácsonyán.

felelős sáfárkodásra szól. Napjaink ökológiai krízishelyzete az ember önhittségéből és az isteni meghívástól való eltávolodásából származik. A problémák megoldásában való részvétel olyan felelősség, amelyet egyetlen hívő ember sem háríthat el magától, és ebben a tevékenységben – túllépve az idegenkedésen és távolságtartáson – valamennyi más vallású vagy nem hívő emberrel, a civil szervezetekkel, a médiával és a kormányzatokkal is együtt kell működni. Mindez szervesen származik a Teremtő Istenben való hitből, az emberiség és a jövő nemzedékek javára.³⁴

Röviden áttekintve a fontosabb egyházi megnyilatkozásokat, amelyek érintik a környezetvédelem témáját láthatjuk egyrészt a probléma iránti érzékenységet, másrészt pedig azokat a különféle szempontokat, megközelítési módokat, amelyek – ebben az elmúlt néhány évtizedben született megnyilatkozásokban – érvényre jutnak. A továbbiakban röviden szeretném felvázolni azokat főbb kritériumokat, elveket, amelyeket a jelenlegi katolikus erkölcszociológia fontosnak tart, s amelyek egyben egyfajta útmutatást is jelenthetnek a jelenlegi ökológiai válságból való kilábalás felé.

Környezetvédelem a katolikus erkölcszociológia fényében

Amikor a katolikus morálteológia oldaláról akarunk közelíteni az ökológiai kérdésekhez, akkor mindenképp az első amit tennünk kell, annak beismerése, hogy „az erkölcszociológiai elemzés számára igencsak kockázatos vállalkozás olyan kérdésekben állást foglalni, melyek komoly szakismeretet igényelnek a nem filozófiai és teológiai jellegű tudományok területén is”³⁵. Ugyanakkor látnunk kell azt is – ahogy már korábban

34 JÁVOR Benedek, *A katolikus tanítás és az ökológia*, 23.

35 HARSÁNYI Pál Ottó, *Tájékozódás az ökofilozófiai irányzatok sokaságában és a keresztény környezetetika kulcspontjai*, in <http://www.teremtesvedelem.hu/korlevel/korlevel2#2> (2012. november 15)

utaltunk rá –, hogy több ökológiai jellegű írás, irányzat³⁶ éppen a kereszténység nyugati formáját teszi felelőssé az elsősorban iparilag fejlett társadalmakban tapasztalható ember és környezete közötti egyensúlyfelbomlásért. Másrészt, s talán ez a döntőbb érv, látva azokat a problémákat, amelyekkel mai világunk szembesül, már az első időszakról az erkölcsoteológusok készíttetését érezték arra, hogy más filozófiai irányzatokkal együtt – a keresztény hit fényénél – választ keressenek a fejlődés és a környezet kapcsolatából felmerülő kérdésekre.

A természet, illetve a globális ökológiai rendszerek pusztulásával való szembenézés öko-filozófiai – s ehhez kapcsolódóan ökoteológiai – gondolkodás első lépése az ember és a környezete – a teremtett világ – kapcsolatának a vizsgálata kell, hogy legyen, hisz végső soron ide vezethető vissza minden történés, ami ebbe a témakörbe tartozik, s ennek következtében itt keresendő az az ideológiai háttér, amely a különböző környezetvédő és zöld mozgalmak mozgatórugóját jelenti.

A különböző ökológiai vitákban – az előbb említett ember-környezet viszony bemutatására – két személet köré csoportosíthatók a fontosabb irányzatok: egy antropocentrikus (emberközpontú) szemléletre s egy ezzel szembehelyezkedő véleménycsoportra³⁷.

36 Elsők között pl. a már klasszikusnak számító – korábban idézett – WHITE, Lynn Townsend, Jr., *The Historical Roots of Our Ecologic Crisis*, de későbbi szerzők is.

37 Ezen nézetek rövidebb bemutatása Harsányi Pál Ottó fent említett cikke, ill. HARSÁNYI Pál Ottó, *Az ember felelőssége a teremtett világgal szemben: Isten gondoskodó uralmában történő részvétel*, in *Erkölcsoteológiai tanulmányok* 9., Jel Kiadó, Budapest 2009, 45-66, részletesebben pedig lásd. PETRINI, Carlo, *Bioetica, ambiente, rischio: evidenze, problematicità, documenti istituzionali nel mondo*, Rubbettino, 2003, RUSSO, Giovanni, *Bioetica e questione ambientale*, Elledici, Leumann (Torino) 2010; ugyanabban a témában jó összefoglaló TURGYONYI Zoltán, *Szeressék-e a keresztények a hímlővírusokat? Az antropocentrizmus ökoteológiai kritikájáról*, in <http://nyitottegyetem.phil-inst.hu/tzliget1.htm> (2012. november 10).

Az antropocentrikus szemlélet által befolyásolt ökológiai nézetek alaptétele, hogy az emberen kívüli teremtet világot az ember számára hasznos volta miatt kell tiszteletbe tartani, védeni és őrizni. Ez a nyugati gondolkodásmódra – kezdve egészen a görög filozófiától – jellemző megközelítésmód az embernek tulajdonít erkölcsi értéket, s így mindenféle beavatkozás etikus voltának alapkritériuma az emberi személy. Az ide tartozó nézetek két véglet között helyezkednek el: az erős vagy radikális antropocentrizmus és a gyenge vagy kiegyensúlyozott antropocentrizmus között.

Az első véglet kifogyhatatlan természeti erőforrásokat feltételez, s eléggé rövidlátó és egoista módon feltételezi, hogy a technikai vívmányok előbb-utóbb minden problémára megoldást nyújtanak. Ezért az ember szabadon uralkodhat a természet felett, mindenféle korlátozás nélkül gazdálkodhat az erőforrásokkal. Habár a tudósok között ennek a nézetnek kevés követője van, hisz könnyű belátni helytelen voltát s súlyos következményeit, az emberek jelentős része mégis e gondolkodásmód szerint él.

Az antropocentrikus nézetek másik vonulata a gyenge vagy kiegyensúlyozott antropocentrizmus szerint az embernek, annak ellenére, hogy különleges helyet foglal el a világ rendjében léteznek – legalább közvetett – kötelességei a természettel szemben. Ezek a kötelességek alapvetően az egész emberiség, illetve az elkövetkezendő generációk iránti felelősségből fakadnak. Így a gondolkodás középpontjában a természeti erőforrásokból kiaknázható legnagyobb és hosszabb távon fenntartható haszon áll. Tehát tulajdonképpen itt sincs a természetnek önértéke, hanem pusztán csak az ember számára nyújtott haszon miatt kell védelemben részesíteni: főleg az erőforrások elpazarlását és rossz felhasználást kell megszüntetni.

Láthatjuk, hogy a radikális és a kiegyensúlyozott antropocentrizmus között igazából csak hangsúlybeli eltolódás van: a második egy nagyobb időbeli horizontban gondolkodik, szem előtt tartja a jövőendő generációk érdekeit, s ebből fakadóan tűzi

ki célul az ökológiai rendszerek minél jobb megőrzését, a lehető legkevesebb átalakítást.

Az antropocentrikus modellek hátránya, annak mind az erős, mind pedig a kiegyensúlyozott formáját tekintve, hogy nem alapozzák meg az embernek a természeti környezettel szembeni azon kötelességeit, melyek túlmutatnak a közvetlen emberi hasznosság szempontjain. ... Az alapkérdés változatlan marad: ha a fő szempont az ember számára történő hasznosság, akkor mindaz, ami hasznos, egyben etikus is. Az antropocentrizmus, annak ellenére, hogy számos tekintetben hasznos, nem képezheti alapját egy elkötelezett környezetet tisztelő és védő szemléletnek, és nem képes az ökológiai problémák teljes körének megoldására sem.³⁸

Az antropocentrikus nézőponttal szemben álló megközelítések már nem az embert tartják az univerzum középpontjának, s ebből fakadóan a környezet védelmének fontosságára már nem az emberi hasznosság szemszögéből néznek, hanem a természet védelmét kiemelkedően fontosnak tartják azon túlmenően is. Az ide sorolható megközelítésekben nagyjából két fejlődési vonal különíthet el: az egyik a természetnek tulajdonít egy sajátos önértéket, ami megalapozza annak tiszteletbetartását, a másik pedig egy ún. pszichológiaikozmológiai jellegű megközelítés, aminek egyik megnyilvánulása a „mély ökológia” (Deep Ecology).

A természetnek önértéket tulajdonító elméletek abból a megfontolásból indulnak ki, hogy a föld, ill. az általunk ismert természet egy folyamatban alakult ki, s ennek a folyamatnak az egyes részei szorosan összefüggnek egymással. Ennek eredménye az, hogy a föld természetes világa – a rajta, benne található élőlényekkel és élettelen elemekkel együtt – egy harmonikus egységet, egy globális ökoszisztémát alkot, amelynek dinamikus egyensúlyi állapota van. Ennek a nagy rendszernek

38 HARSÁNYI Pál Ottó, *Tájékozódás az ökofilozófiai irányzatok sokaságában és a keresztény környezetetika kulcspontjai*, in <http://www.teremtesvedelem.hu/korlevel/korlevel2#2> (2012. november 15).

minden egyes része önálló, objektív értékkel rendelkezik. Attól függően, hogy ez az önérték kit illet meg, szoktak beszélni ökocentrikus irányzatokról, amikor minden élő és élettelen létező ilyen értékkel rendelkezik, ill. biocentrikus irányzatokról, ahol pusztán csak az élőlények rendelkeznek ezzel az önértékkel. Ezekben a megközelítésekben az ember – aki egy része ennek a szisztémának – helyzete annyiban sajátos, hogy értelmes révén képes a föld állapotának tudatos megváltoztatására. Ezért az embernek, etikai szempontból erkölcsi feladata, hogy minden egyes létező vagy élőlény értékét elismerje, s ezáltal biztosítsa az ökológiai rendszer természetes egyensúlyát. Tehát ezekben a megközelítésekben ez a harmonikus rendszer határozza meg az értékrendet, s ennek fenntartása a cselekvő ember számára erkölcsi kötelezettséget jelent.

Az antropocentrikus megközelítéssel szembeálló elméletek másik irányvonala a pszichologiaikozmológiai szemlélet, amelynek fő jellemvonása, hogy az egész természetet egy holisztikus egységben szemléli, s hangsúlyozza, hogy minden létezőnek ki kell használnia a lehetőségeit, hogy önmagát a legteljesebb mértékbe kibontakoztassa. Ez a megközelítés túltekint a „felületes” ökológiai szemléleten – szerinte minden korábban említett megközelítés ide tartozik – s egy „mély ökológiát” képvisel, amely feltételez egy személy határain túlmutató lelkiismeretet, s ebben természet és természeti környezet egyes lényei szinte részét képezik magának az embernek. Ez a megközelítés főleg a hinduizmusból, buddhizmusból merít, s New Age különböző áramlataiban örvend nagy népszerűségnek.

Az antropocentrizmussal szembeálló nézetekkel kapcsolatosan szembesülünk néhány problémával: egyrészt nem sikerül számukra megalapozniuk, hogy azt az önértéket, amellyel minden létező rendelkezik, honnan is nyeri világ; másrészt pedig nem tudják kellőképpen megindokolni az egyes létezőkkel szembeni eltérő bánásmódot sem. Közös hiányosság ben-nük, hogy nem vesznek tudomást az ember és a más terem-

mények közötti ontológiai és biológiai különbségekről, miközben értékfilozófiai szempontból összekeverik az embert a környezet egyéb létezőivel.

A különböző szemléletek felvázolása után feltehető a kérdés, hogy hova helyezhető el a keresztény – jelen esetben katolikus – környezet-etika? Melyek azok a fontosabb vonások, amelyek ezt jellemzik? Milyen utat mutat ez számunkra a jelenlegi – kétségtelen – válsághelyzetből?

Mivel az erkölcsoteológia számára – már a II. Vatikáni Zsinat megközelítése fényében is³⁹ – fontos a Szentírásra való támaszkodás, ezért érdemes egy pillantást vetni a Biblia üzenetére, annál is inkább mert ez egyben választ is adhat arra a kérdésre, amelyet a legelején felvetettünk, hogy vajon a bibliai teremtéstörténet a végső oka a jelenkori ökológiai problémának. Ezért, anélkül hogy részletes exegetikai fejtegetésbe bocsátkoznánk mindenképpen néhány szót kell ejteni a bibliai teremtéstörténetekről, hisz ezek félreértelmezése adhat alapot az „ortodox keresztény agresszió” jellegű vádaknak, de ezen szentírási helyekből kiindulva érthető meg a katolikus tanítás ökológiai vonatkozásai is.

Az első teremtéstörténetben hangzik el a Teremtő részéről a Lynn White által bűnösnek kikiáltott ominózus kijelentés, hogy „Hajtsátok azt [ti. a földet] uralmatok alá, és uralkodjatok a tenger halain, az ég madarain, és minden állaton, amely mozog a földön!”⁴⁰, ami a felületes olvasóban valóban könnyen keltetheti azt a látszatot, hogy itt a természet felett gyakorolt önkényes, erőszakos és korlátlan kizsákmányolás törvényesítéséről van szó. Pedig ha a szentírási vers bevezetőjét nézzük láthatjuk, hogy itt inkább egy áldásról van szó, amellyel az Isten

39 Vö. II. Vatikáni Zsinat, *Optatam totius határozata a papnevelésről* (1965. október 28), in *A II. vatikáni zsinat tanítása*, Szent István Társulat, Budapest é.n., 16.

40 Ter 1,28b.

fordul az ő képére is hasonlatosságára teremtet emberhez⁴¹. S valami hasonlót mutat az a két kifejezés is, amely itt az emberi hatalomra utal: az *uralma alá hajtani*, illetve az *uralkodni* kifejezések. Az előbbi – a héber kabash – elsősorban egy területnek a tulajdonba vételét/adását jelenti: a Teremtő átadja, ajándékba adja az embernek a földet, mint a számára szükséges életteret. A második kifejezés – a radah – amely az állatok fölötti uralkodásra vonatkozik, a királyi tisztséggel együtt járó feladatra utal, amely, az ókori megközelítésben egy felelősségteljes tevékenységet jelentett, amelyhez szorosan hozzátartozik a vezetni, a terelni, a legeltetni feladatkör is: tehát az ember tulajdonképpen a teremtet világ pásztorává válik ezen áldás által⁴².

Még egyértelműbb az ember feladata, ha a második teremtetéstörténetet nézzük: a földből alkotott ember, egy földi teremtmény, aki százféle módon kapcsolódik a természethez, s akit a Teremtő azért helyez az Éden kertjébe, hogy „hogyművelje és őrizze meg”⁴³. Az első ige – az abad – a szolgálathoz és a kultuszhoz kapcsolódik az Ószövetség szóhasználatában, a második pedig – a shamar – az őr feladatára utal, akinek az a küldetése, hogy megakadályozza egy elkerített területre való illetéktelen behatolást, illetve a parancs hűségese megtartására felügyeljen.

Ezekben a megközelítésekben tehát az ember inkább egyfajta gondnoka, sáfára a teremtet világnak, ami nem egy korlátok nélküli hatalmat jelent egy bizonyos területen, hanem sokkal inkább egy olyan szolgát, akit a gazda kiemel a többi

41 Ezen „áldás-teológia” hangsúlyozója Claus Westermann, aki több írásában is foglalkozott ezzel a megközelítéssel (ennek rövid bemutatását, részletes bibliográfiai utalásokkal lásd. MORANDINI, Simone, *Teologia ed ecologia*, Morcelliana, Brescia 2005, 117–147).

42 Egyesek szerint nem véletlen, hogy – a következő versben – amikor szóba kerül a növény, illetve az állatvilág felhasználhatósága, akkor az ember lehetőségei közé nem kerül be az állatok megölése: az ember nem az élet és halál ura, hanem felelős sáfára és kormányzója a teremtet világnak.

43 Ter 2,15.

közül, de azért, hogy nap mint nap kiadja a többiek részét az élelemből: így az ember számára adott hatalom egy meghatározott célra irányul: a mindvégig a Teremtő Isten tulajdonába tartozó földön elfogadni és minden létező számára továbbadni az általa kapott áldást⁴⁴

E biblikus kitérő után röviden felvázolhatjuk azokat a fontosabb meglátásokat, amelyek a katolikus ökológia számára a legalapvetőbb paramétereket meghatározzák.

Elsősorban tehát látnunk kell, hogy a keresztény környezetetika alapját a keresztény hit képezi, s ennek a létező világra vonatkozó első meglátása, hogy minden létező Istentől származik. Tehát a természet Istentől függő valóság, amelynek – Isten akaratából fakadóan – saját dinamikája és saját törvényei vannak. Így az első alaptétel, amelyet egy keresztény ökológiával kapcsolatosan kimondhatunk az az, hogy a világ a teremtés gyümölcse: Isten szabad és önközlő teremtői tettel hív a létbe minden létezőt. Ennek ősképe az Atyának a Fiúhoz fűződő teológiai-ontológiai kapcsolatában van, s igazából csak ennek a kommuniónak és kommunikációnak a dinamizmusából érthető meg a teremtett világ léte és az ember teológiai pozíciója⁴⁵.

Ez a szeretettől vezérelt teremtő aktus adja meg a teremtményeknek az értékét: tehát minden teremtett valóság önértékkel és létébe írt céllal rendelkezik. Így tehát nemcsak az ember rendelkezik önértékkel, hanem minden teremtmény is, hisz mindannyian ugyanabból a teremtő létből részesülnek⁴⁶. Azonban az egyes teremtmények természettudományos szempontból eltérő komplexitással, érző képességgel, öntudattal

44 Vö. MORANDINI, Simone, *Teologia ed ecologia*, 133.

45 Ennek részletes kifejtését olvashatjuk magyar nyelven pl. PUSKÁS Attila, *A teremtés teológiája*, Szent István Társulat, Budapest 2006 című munkájában.

46 Fontos kihangsúlyozni, hogy ez az önérték messze meghalad minden eszközértéket: tehát a teremtett világnak az értéke jóval több annál, mint ami abból származik, hogy mennyire tud hozzájárulni az emberiség fennmaradásához, fejlődéséhez.

rendelkeznek; metafizikailag: különböző mértékben részesülnek a létből. Ebből fakad a teremtmények sajátos értékrangsora, amely megfelel ontológiai hierarchiájuknak is.

Harmadsorban a katolikus erkölcsoteológia alapján kimondhatjuk, hogy a teremtményeknek nemcsak a léthez, hanem a saját törvényeiknek megfelelő létezéshez is joguk van, ahogy a *Sollicitudo Rei Socialis* fogalmaz: „...figyelembe kell venni minden létező sajátos törvényeit, melyek egy meghatározott rendszerben egymással szorosan összefüggenek, amely maga a kozmosz”⁴⁷. Ez magába foglalja azt, hogy a természeti törvények iránymutatásként és határként szolgálnak az ember számára, s – a környezetetikának megfelelően – ezeket tiszteletbe kell tartania, amikor olyan tevékenységet végez, amely hatással van a természetre: nem szabad felforgatnia a természetben jelenlévő alapvető rendezettségét.

Fontos kiemelni azt a szempontot is, hogy a természet valódi értéke nem pusztán csak az ember számára való hasznosság fényében határozható meg, hanem – elsősorban – a Teremtő szerető szándékára figyelve. Ezért „ha Isten feledésbe merül, maga a teremtmény érthetatlenné válik”⁴⁸. S éppen abban áll az ökológiai krízis gyökere, hogy az ember – saját maga önelégültségébe bezárkózva – szem elől tévesztette a természetnek Istentől kijelölt célját.

Ugyanakkor hangsúlyoznunk kell azt is, hogy – a kinyilatkoztatás fényében – az emberre sajátos feladat hárul a természethez való viszonyban: s ez a teremtésben való részvételben és a gondoskodó uralomban kell megvalósulnia:

Mivel az ember arra hivatott, hogy művelje és őrizze a világ kertjét, különleges felelősséggel tartozik az élő környezetért, azaz a teremtésért, melyet Isten személyes méltósága, élete szolgálatába állított, de nemcsak a jelen, hanem a jövőendő szempontjából is. Ez az ökológiai kérdés – melynek terjedelme az élőlények fajtáinak és a különböző életformák környe-

47 SRS 34.

48 GS 36.

zetének megőrzésétől a szorosan vett »emberi ökológiáig« (humánökológiáig) tart –, melynek a Szentírás lapjain oly világos és határozott etikai indítékai vannak az élet, és minden élet nagy javának megőrzésére. Valójában ugyanis az uralom, melyet a Teremtő az emberre bízott, nem abszolút hatalom, sem a 'használni és visszaélni vele' szabadságáról nincs szó, sem a dolgokkal nem rendelkezhet kénye-kedve szerint. ... Az ember Isten képére és hasonlatosságára lett megalkotva, hogy saját hivatását betöltse, amelyben Isten viselkedési mintaként szolgál a számára. Ahogy a világ Ura és Teremtője bölcs, irgalmas és gondviselő Istenként nyilatkoztatta ki magát, ugyanúgy kell tennie az embernek is, aki arra hivatott, hogy szentségben és igazságban részt vállaljon a világ és az élet fölötti isteni uralomból.⁴⁹

A fentiek alapján, ha a korábban említett rendszerben el akarjuk helyezni a katolikus ökológiai etikát, akkor azt mondhatjuk, hogy ez egy relatív antropocentrizmus lehet. Ebben a kifejezésben az antropocentrizmus arra utal, hogy tudatosítjuk az embernek a teremtés egészében betöltött kítüntetett szerepét, „amennyiben Istennel való kapcsolatát cselekvő erkölcsi alanyként értékteremtő tevékenységében éli meg”. Ugyanakkor fontos a relatív jelző is, mert ezt a tevékenységet nem autonóm módon, hanem annak a Teremtőtől kapott felelősségnek a tudatában kell végeznie, amely az embertársaival, ill. az egész teremtett világgal szembeni megnyilatkozásában meg kell jelennie.⁵⁰

Ahhoz, hogy jelenlegi – s egyre súlyosabbá váló – ökológiai krízisből kiutat találjunk szükséges, hogy az előbbi elvekből konkrét cselekvési minták rajzolódjanak ki, hisz végül is ezek vezethetnek a probléma megoldásához, vagy legalábbis enyhítéséhez. A konkrét cselekvésnek egyik előfeltétele az ökológiai megtérés, ami semmiképpen nem a fenyegetettség-érzésből kellene kiinduljon (mert akkor eleve kudarcra van

49 HARSÁNYI Pál Ottó, *Tájékozódás az ökofilozófiai irányzatok sokaságában...*

50 Vö. HARSÁNYI Pál Ottó, *Tájékozódás az ökofilozófiai irányzatok sokaságában...*

ítélve), hanem a gondolkodásmódnak egy olyan átalakításából, amely egy másfajta jövőképből indul ki, s amely a reménytől mozgatva, hiszi, hogy az emberiségnek még van jövője ezen a földtekén⁵¹.

Korábban utaltunk rá, hogy a jelenkori ökológiai probléma hátterében részben az a tévedés áll, hogy a haladás, a gazdaság fejlődés érdekében bármi megengedhető. Az ökológiai megterés – ami tulajdonképpen egy mentalitásváltást feltételez – alapvetően annak a meggyőződésnek az elsajátítását jelenti, hogy nem a gazdaság, a fejlődés a legfontosabb kritérium, hanem „az élet, és mindenekelőtt az emberi méltóság tisztelete az alapvető vezérlő elve mindenfajta egészséges gazdaság, ipari és tudományos fejlődésnek.”⁵²

Ennek a mentalitásváltásnak a következő lépése az életmódunk felülvizsgálata kell, hogy legyen – s ez talán a gyakorlatban a legnehezebb. Ugyanis a modern kor embere – éppen az ipari fejlődés spiráljától elkapva és befolyásolva – egy fogyasztásra és gyönyörre beállított életformát tett magáévá. Sajnos az ökológiai krízishelyzetből csak ennek egy homlok-egyenest ellenmondó életformán át van kiút: egyrészt a szolidaritás és másokkal való megosztás, másrészt pedig az egyszerűség, mértékletesség, az önuralom és lemondás lehetnek azok a fogózópontok, amelyek a helyes irányba segíthetnek bennünket. S ez abból a szempontból is nehéz, hogy ezer és ezer módon szinte gúzsba köt bennünket az individualista, konzumista, hedonista rendszer, ami majdnem lehetetlenné teszi a mókuserékből való kilépés lehetőségét.

Ezért nem elég az egyes ember életmódjának a felülvizsgálata, „megtérése”, hanem szükség van olyan politikai „hátszélre”, ami megkönnyíti ezt a szemléletváltást. Végő

51 Ezen a téren előremutató gondolatokat olvashatunk BARITZ Sarolta Laura OP, *Remény. A keresztény ökológiai etika végső értelme*, in *A Szív*, 2010. június-július, 16–18.

52 II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Békesség a teremtő Istennel, békesség az egész teremtett világgal*, 7.

sonon egy jó értelemben vett politikának ebben az irányba kell mutatnia, hisz a helyes és jó értelemben vett politikai cselekvésnek az alapját és végső célját a közjó művelése, előmozdítása adja. S napjainkban kétségtelen, hogy a közjó egyik alkotóeleme éppen az ökológiai egyensúly. S abból kifolyólag, hogy a környezetvédelmi problémát nem ismernek országhatárokat, ezért ez a politikai szemléletváltás, csak akkor bizonyulhat igazán sikeresnek, ha ez globális méreteket ölt.

Ahhoz, hogy ez az ökológiai megtérés bekövetkezhessen szükség van egy ökológiai pedagógiára, egy ökopedagógiára, amely az egyes embereket, s ezáltal a társadalmat megtanítja az élet megfelelő tiszteletére, a természet önértékének felfedezésére, s az ebből fakadó konkrét cselekvési formák elsajátítására. Mivel egy jó pedagógiában mindig példaképekre van szükségünk a továbbiakban – röviden – egy olyan példát szeretnék bemutatni, amely nemcsak számunkra kedves, hanem az egyházi dokumentumokban is gyakran előkerül, s ez Assisi szent Ferenc.

Egy példa – Assisi Szent Ferenc

1979 novemberében II. János Pál pápa, az *Inter sanctos*⁵³ kezdetű apostoli levelével Assisi Szent Ferencet az ökológiát művelők védőszentjévé nevezte ki. S habár Szent Ferenc életrajzából nem derül ki számunkra, hogy egy kifejezett Green peace-aktivista lett volna, mégis a környezethez, a teremtet világhoz való viszonya nagyon is példaértékűvé teszi az ő személyét nemcsak egy igazi környezetvédő számára, hanem a

53 IOANNIS PAULI II, Littera Apostolica Inter Sanctos, S. Franciscus Assisensis Caelestis Patronus Oecologiae Cultorum eligitur, in http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/apost_letters/1979/documents/hf_jp-ii_apl_19791129_inter-sanctos_it.html

teremtett világ iránt tudatos felelősséget érző minden ember számára is.⁵⁴

Most amikor az ő személyét szeretnénk példaként állítani, akkor rögtön tisztáznunk kell, hogy írásaiban, illetve a róla szóló írásokban hiába keresünk egy környezetetika rendszert. Ferenc életpéldája elsősorban nem etika, hanem lelkeség, ami a teremtmények iránti szimpátiából forrászik és egy testvéri viselkedésben ölt testet, amely önkéntelenül is magában hordozza a természet és minden létező iránti tiszteletet. S ez fontos: mert az etika elsősorban egyfajta felszólítást jelent, hogy „tedd ezt”, de a lelkeség, a misztika inkább egy személyes részvételre „csábít”. Napjainkban, amikor amúgy is megkérdőjeleződik minden tekintély, minden norma, talán nem is egy hideg etikára, hanem vonzó példára van szükség, amely elsegíthet arra, hogy ökológikusan gondolkodjunk, érezzünk, cselekedjünk és testvéri kapcsolatokat építsünk.⁵⁵

Ha Szent Ferenc írásait nézzük nem találkozunk benne az általános értelemben vett „természet” kifejezéssel sem; ő a konkrét dolgokat szerette, s használta: a vizet, a napot, a holdat, a földet stb., tehát mindazt, ami a természetet alkotja. S ebben a konkrétságban olyan fontosnak tartja a madarakat, hogy prédikál számukra, de szól a halakhoz, vagy éppen a nyulakhoz, sőt kiemelt figyelmet szentel a tűznek, a köveknek is.⁵⁶ Tehát Ferenc a környező világ minden egyes elemét észreveszi, tudatosan kezeli, figyelmet fordít rá. S talán ez az egyik, amire megtanít bennünket: a teremtmények iránti testvéri szolidaritás. Ennek alapja az Istenkapcsolatában keresendő: Ferenc megérti,

54 Első ajánlója erre a „feladatra” éppen a korábban említett Lynn White volt.

55 Vö. MERINO, José Antonio, *Francesco di Assisi e l'ecologia*, Edizioni Messaggero, Padova 2010, 126–127.

56 S ez talán nem véletlen, hisz Ferenc – több más evangéliumi helyhez hasonlóan – a Mk 16,15-ben található felszólítást („Menjetek az egész világra, és hirdessétek az evangéliumot minden teremtménynek”) igyekezett a maga radikalitásában megélni.

hogy az ő Teremtője az a napnak, a holdnak, a víznek, a tűznek is a Teremtője, s ettől válik számára fontossá a Nap-fivér, a Hold-nővér, a Víz-hugunk, a Tűz-bátyánk. Így az interszónális kapcsolatokat – a Teremtő oldaláról szemlélve – kiterjeszti egészen az alsóbb rendű teremtményekre is, s észreveszi azt is, hogy nemcsak az eredetük azonos (teremtés), hanem a sorsuk is szorosan összefügg (megváltás).⁵⁷ S hogy itt nemcsak egy egyoldalú kapcsolatról, hanem dialógusról van szó, azt gyakran láthatjuk a róla szóló életrajzokban is.⁵⁸

Szent Ferenc életrajzát nézve egyértelmű, hogy ő sem egyből jut el erre az állapotra, a teremtményekkel való ilyen viszonyra:⁵⁹ ez részben egy komoly döntésből áll, másrészt pedig egy hosszú folyamatnak az eredménye, amelyet Ferenc „bűnbánattartás”-nak nevez. Ennek az elemei a szenvedés, az engedelmesség, önmegtagadás, s ezek segítik el Ferencet arra a békére, öröme, szabadságra, szeretetre, ami miatt tisztelettel/irigykedve tekintünk rá. Assisi szegénykéjének a természettel való kapcsolatát alapvetően meghatározta az a meggyőződés is, hogy a teremtő és megváltó Isten kifejezi önmagát az ő művei által is: ezért csodálta Ferenc a természetet, hallgatta annak hangját s megénekelte szépségeit, s ezt szerette volna mások számára is közvetíteni. Nem véletlen, hogy a Naphimnusz megírását a következőképpen magyarázza:

Ezért az Úr dicséretére, a mi vigasztalásunkra és szomszédaink épülésére új dicsőítő éneket akarok szerezni az Úr teremtményeiről, melyeket nap mint nap használunk, és

57 Itt mindenképpen fontos kihangsúlyoznunk, hogy Ferenc teremtmények iránti nagy figyelme egészen más, mint pl. P. Taylor biocentrizmusa. Vö. MIZONI, John, *St. Francis, Paul Taylor, and Franciscan Biocentrism*, in *Environmental Ethics*, 26 (2004), 41–56.

58 Vö. pl. *Legenda Major*, 8,9-10; *ICelanói*, 58 és 59, ill. a *Fioretti* különböző történetei.

59 Vö. GIOVANNI PAOLO II, *Lettera ai ministri generali degli ordini francescani nell'VIII centenario della nascita di San Francesco*, in http://www.vatican.va/holy_father/john_paul_ii/letters/1982/documents/hf_jp-ii_let_19820815_ordini-francescani_it.html

amelyek nélkül nem élhetünk, de melyek által az emberi nem súlyosan vét Teremtője ellen. Naponta hálátlanok vagyunk ekkora kegyelemért, mert nem dicsérjük úgy Teremtőnket és minden jó adományozóját, ahogy illenék⁶⁰

Ferenc életében lépten-nyomon tetten érhető az élet iránti tisztelet: s habár tudatában van annak, hogy joga van uralkodni a teremtményeken, azzal is tisztában van, hogy ezeket az ember nem használhatja ki Isten akaratának, illetve saját természetüknek ellentmondó módon. Az *Erények dicsérete* című írása tanúskodik arról, hogy a bölcsesség, a szegénység, az alázat, a szeretet és az egyszerűség erényei segítik igazán megérteni a teremtet világot, s egyben megadják az azokhoz való viszonyulás helyes módját is.⁶¹

Ezen a ponton fontos megemlítenünk Ferencnek a munkához való viszonyát, mert ez is sokat elárul arról, hogy hogyan is látja ő az ember helyét a teremtet világban. Assisi szegénykéje írásaiban a „munka kegyelmé”-ről beszél,⁶² s ez a hozzáállása segítette őt arra, hogy ne uralkodni akarjon a természetben, hanem – éppen Isten akaratának megfelelően – felelős gondozója, őrzője legyen a teremtet világnak.

60 *Perugiai legenda*, 43.

61 E gondolatnak részletesebb kifejtését találhatjuk meg a SALOMONE, Mario, *Under the Sign of Saint Francis: Catholics, Ethics of Responsibility, and Environmental Education*, in *Canadian Journal of Environmental Education*, 11 (2006), 74–87.

62 A ferences munkafogalomról lásd. PELLEGRINI, Luigi, *De modo di lavorare*, in MARANESI, Pietro (a cura di), *La regola di frate Francesco. Eredità e sfida*, Editrici Francescane, Padova 2012, 351–372; BUFFON, Giuseppe, *Con le mie mani. La grazia del lavoro nella tradizione francescana*, Edizioni Porziuncola, Assisi 2009, illetve magyar nyelven egy rövid összefoglaló az ORBÁN Szabolcs, *A példaadás kedvéért és a henyélés elkerülése végett. Vázlatok a munka fogalmához a jelenkori erkölcszociológia és ferences lelkiség fényében*, in *Ideje az emlékezésnek. Liber amicorum: a 60 éves Marton József köszöntése*, Szerkesztették: Nóda Mózes - Zamfir Korina - Diósi Dávid - Bodó Márta, Szent István Társulat – Verbum, Budapest – Kolozsvár, 2010, 289–298.

S nem utolsó sorban, mint komoly – s nem vallásos természetvédők által is elismert – követendő példát Ferenc szegénységét kell kiemelnünk, amit esetleg szerényebb életmódnak is fordíthatnánk. S ezt mindenképp meg kell tennünk, mert ez a példa lehet az utolsó mentsvár, amely megmentheti az emberiséget attól a katasztrófától, amely felé a fogyasztás logikája hajszolja, akkor amikor a természeti kincsek esztelen és felelőtlen kizsákmányolására készíti.⁶³ Ehhez kapcsolódóan érdemes megemlítenünk azt, hogy Szent Ferenc számára a szegénység soha nem egy cél volt, hanem inkább egy olyan tudatos választás,⁶⁴ amely alapvetően összefügg az értünk megtestesült második isteni személy, Jézus Krisztus követésével: tehát Ferenc azért választotta a szegénységet – amelyet „szent” jelzővel lát el –, mert ebben látja a Krisztus-követés módját. Az assisibeli szent szegénysége egy következménye a megtapasztalt szeretetnek. S talán ennek is tulajdonítható, hogy a szegénység gyakorlásában nem megy el a végletekig: bizonyos eszközöket, a munkaszerszámokat kifejezetten meg is enged a testvérek számára.⁶⁵ Egy dolgot, magatartást viszont következetesen elutasít, s ezt a szent szegénységgel teljesen összeegyeztethetetlen tartja: a kisajátítást.⁶⁶ Sőt, ehhez kapcsol-

63 Ezzel kapcsolatosan átgondolásra érdemesek az alábbi írásban felvetett gondolatok: BIAGGI, Lorenzo, *Il ritorno della sobrietà per necessità o per la scelta?*, in *Rivista di Teologia Morale* (165) 2010, 25-30, főleg, hogyha számot vetünk azzal is, hogy a következőkre nézve milyen lehetőségek állnak az emberiség előtt, vö. VÉGH László – SZÁM Dorottya – HETESI Zsolt, *Utolsó kísérlet. Híradás a föld állapotáról*, Kairosz kiadó, Budapest 2008, különösen is 209–226 oldalak.

64 Itt kell megemlítenünk, hogy Ferenc szegénység-választása alapvetően a megtérésével függ össze: hisz ifjúkorát az „újjgazdag” kereskedősalád egyetlen gyermekeként töltötte, amelynek folyamán volt alkalma belekóstolni a felelőtlen gazdagságtól jellemzett életformába is.

65 S itt nemcsak a legszükségesebbekről van szó, hanem olyan eszközökről, amelyek alkalmasak a munkavégzésre (vö. Rnb 7,9).

66 Nem véletlen, hogy a regulák (vö. Rnb 7,13, ill. Rb 7,1) nem is szegénységről beszélnek, hanem amit Ferenc nyomatékosan aláhúz az a „sine proprio”, tehát tulajdon nélkülség (s ez nemcsak anyagiakra vonat-

lódva ő éppen ebben látja a bűn lényegét, hogy az ember nem megfelelően használja fel a földi javakat: kisajátítja azokat magának, s megfélekedzik arról, hogy mindezeket Istentől kapja, ezért Ferenc számára minden bűn az ember életében a javak hűtlen kezeléséből, pontosabban kisajátításából fakad. Talán ezen a magatartás aktualitását kellene a modern embernek is felismernie: ne úgy élni a rendelkezésünkre álló természeti javakkal, mintha azok csak a mieink volnának, s ezért az legyen a legfőbb törekvésünk, hogy minél többet kihasználjunk, kisajátítsunk magunknak, hanem éppen ennek az ellenkezőjeként tudjunk megelégedni azzal, amely a legalapvetőbb szükségletek kielégítéséhez feltétlenül szükséges, s a többitől meg legyünk képesek lemondani.

Ehhez viszont egy gondolkodásbeli váltásra volna szükség, ami segíthet oda eljutni, hogy a cselekedetek szintjén is történhessenek olyan előrelépések, amelyek egy jobb jövő reményét hordozzák magukban. E gondolkodásbeli váltáshoz egy olasz ferences testvér – a ferences lelkiségből kiindulva – egy „dekalógust” állított össze,⁶⁷ amely közelebb vihet bennünket a „megtéréshez”. Ennek lépései (többek között): a természet valóságos és költői vonatkozásainak felismerése; tudatos jelenlét a minket is körülölelő világban; annak felismerése, hogy testünk minden elemével kapcsolódunk a minket körülvevő természethez; a környezeti problémák felismerésére való készség; egy ökológiai pedagógiára való nyitottság stb. De e lépések kötelező betartása nélkül is – kétségtelen – hogy Szent Ferenc lelkiisége, az ő viszonya a teremtettséghez, annak minden kis eleméhez közelebb vihet bennünket ahhoz, hogy a minket körülvevő természet ne ellenségünké váljon, hanem egyre inkább egy olyan környezetté, amely emberi kiteljesedésünk helyszíne és elősegítője.

kozik, hanem pl. hivatalra, vagy éppen a saját akarathoz való ragaszkodásra is (vö. Int 2,3).

67 Vö. MERINO, José Antonio, *Francesco di Assisi e l'ecologia* 129–132.

Remélem, hogy Szent Ferenc példája segít abban, hogy örökké éljen bennünk a „testvériség” érzése mindazokkal a javakkal és szépségekkel, amelyeket a Mindenható Isten teremtett. És emlékeztessen minket tiszteletük és megőrzésük súlyos kötelességére, annak a még nagyobb és magasabb szintű testvériségnek a fényében, amely az emberiséget fűzi egybe.⁶⁸

68 II. JÁNOS PÁL PÁPA, *Békesség a teremtő Istennel, békesség az egész teremtett világgal*, 16.

DIÓSI DÁVID

A jövő egyházának „kényelmetlen” atyáinkiai

Zusammenfassung: Laut „Spiegel online“ zeigen die Ergebnisse einer neuen Studie des Forschungsteams der Berliner Humboldt-Universität, der Universität von British Columbia in Vancouver sowie der Partnervermittlung *eDarling*, dass heutzutage diejenigen Menschen, die Wert auf Unabhängigkeit und Eigensinn legen, sich immer mehr von ihrer Kultur unterscheiden wollen. Sie vertreten Ansichten, die nicht der gängigen Norm der Gesellschaft entsprechen. Wer sich heute von der Masse unterscheiden will, kann möglicherweise das Christentum entdecken. Es wäre aber falsch zu glauben, dass in der Kirche alles so bleibt, wie es ist. Denn gerade diese Menschen, die für sich die Kirche neu entdecken, werden kritische Fragen an die Kirche haben. Sie werden „unbequem“ sein: durch ihre Fragen und Erwartungen. Doch gerade diese „Unbequemen“ werden die Kirche verändern und mit neuer schöpferischen Kraft erfüllen. Durch ihr Fragen und ihre Lebensweise werden sich die Horizonte der zukünftigen Kirche weiten und eröffnen. Ihr Fragen bereitet die Zukunft der Kirche.

Schlüsselbegriffe: Zukunft der Kirche; Glaube; Gläubige.

Manapság sok kortársunk számára az egyház egy párhuzamosan létező világnak tűnik: elavult valóságnak, „lejáró lemeznek”, amellyel csak nagyon ritkán – esetleg egyéni sorsforduló, illetve individuális vagy kollektív határhelyzetek¹ alkalmával –

¹ Megtelnek a templomok pl. természeti katasztrófák vagy különböző átokfutás áldozataiért tartott (többszörre ökumenikus) gyászszertartások alkalmával. Erről részletesebben: Kristian FECHTNER – Thomas KLIE: *Riskante Liturgien. Zum Charakter und zur Bedeutung von Gottesdiensten in der gesellschaftlichen Öffentlichkeit*, in: Kristian Fechtner – Thomas Klie (Hrsg.): *Riskante Liturgien. Gottesdienste in der gesellschaftlichen Öffentlichkeit*, Stuttgart 2011, 7–19; Michael MEYER-BLANCK: *Tsunami. Ökumenischer Gottesdienst im Berliner Dom anlässlich der Flutkatastrophe in Südostasien* (2005), in: Kristian Fechtner – Thomas Klie (Hrsg.): i.m., 21–31; Klaus EULENBERGER: „Der Boden unserer Herzen ist aufgebrochen”.

interferál. Ma sok ember vallásilag egyszerűen „botfűlű”. Az is tény, hogy meglehetősen sokan életük eseményeire nemhogy választ nem várnak Istentől, de még az Isten után való kérdés is idegen számukra. Az amerikai *Pew Research Center* legújabb felmérése szerint az ateizmus a kereszténység és az iszlám után a földkerekség harmadik legnagyobb „világvalása”.² Egy évtizeddel ezelőtt még negyedikként szerepelt, mára már megelőzte a hinduizmus követőit. A Föld hét milliárdot kitevő lakosságából minden hatodik hitetlen. A Biblia Isten nem divatos. Még tájainkon is egyre ritkábban az, főleg a fiatalok körében. Sokan Istent csak egy „égen lebegő felhőként élik meg, amely mind messzebb van, s mind kevesebb hatással van a földre, amelyet mindinkább az ember maga tart kézben s irányít. Isten, a földről száműzve, elvont fogalommá válik.”³ Ma egy absztrahált, személytelen, meglehetősen kontúrnélküli istenkép dívik.⁴

Trauerfeiern nach den Amokläufen in Erfurt (2002) und Winnenden (2009), in: Kristian Fechtner – Thomas Klie (Hrsg.): i.m., 33–42.

² Vö. „*Weltreligion*” Nr. 3, in: CIG 65 (2013), 21.

³ Luigi GIUSSANI: *A modern ember vallási tudata* (ford. Domokos György), (XX. Századi Keresztény Gondolkodók 4), Budapest 1994, 25.

⁴ Korunk vallásosságáról lásd részletesebben: Diósi DÁVID: *Egyház és posztmodern. Korunk vallásossága és esztétizáló hajlama*, Budapest – Kolozsvár 2012, 33–108; DIÓSI Dávid: *Időzés a Szép vonzásában. A liturgia az esztétizálás és az esztétika tükrében*, in: *Vigilia* 77 (2012), 101–110; RÁCSOK Gabriella: *Posztmodern vallásosság és médiateltettség*, in: *Sárospataki Füzetek* 2010/3, 79–92; HORVÁTH-SZABÓ Katalin: *Az én és a vallás a posztmodern korban*, in: *Távlatok* 56 (2002/2), 238–247; FÖLDVÁRI Mónika – ROSTA Gergely: *A modern vallásosság megközelítési lehetőségei*, in: *Szociológiai Szemle* 8 (1998/1), 127–137; Hans-Joachim HÖHN: *Postreligiös oder postsäkular? Wo heute religiöse Bedürfnisse aufleben*. Herder-Korrespondenz. Spezial (*Renaissance der Religion. Mode oder Megathema?*) 2006/10, 2–6; Peter L. BERGER: *A vallás és a Nyugat*, in: *Beszélő* 11 (2006/1) (letölthető: <http://beszelo.c3.hu>); TOMKA Miklós: *Vallásosság Kelet-Közép-Európában. Tények és értelmezések*, in: *Szociológiai Szemle* 19 (2009/3), 64–79; TOMKA Miklós: *Hagyományos (vallási) értékek a modern társadalomban*, in: *Educatio* 2001/3, 419–433; José CASANOVA: *A vallás helye a szekuláris Európában*, in: 2000. Irodalmi

Valami mégis mintha változást sejtetne. A társadalom messzi horizontján ugyanis egy dolog napról-napra jobban körvonalazódik: egyre nő azoknak a száma, akik a manipulatív immanencia ringatásába belefáradtak. Egyre több ember keresi élete értelmét egy nálánál nagyobb létező bevonásával. Az ember egyre jobban megtapasztalja az immnens világ határát, rabságát. Érzi, hogy nem elég magának csak önmaga. Persze ettől még nem telnek meg templomaink. De tanúi lehetünk a keresésnek: a szubjektum felhatalmazza magát a vallásos „kalandozásra”.⁵ Spirituális⁶ keresésében minden vallásos tapasztalatot kereső „vándorló” (ez a posztmodern vallásosság prototípusa) saját individuális útját járva (függetlenül minden egyházi dogmától, tradíciótól) a maga (s ideális esetben csak önmaga) „pápája és dogmatikatanára”⁷. Még ha az egyéni hit-élmény elmélyítésében az egyház szerepét nem szabad lebecsülnünk, mégis fontos volna, hogy ezt a – esetenként meglehetősen zűrzavaros – keresést teológiaiilag megfelelő módon mint a hitben való felnőtté-válás egyik „(élet)iskoláját” értékeljük. A hit ugyanis nem redukálható a hittételek igaznak tartására, hanem mindig egy személyek közötti kapcsolat eseménye, amely egy egzisztenciát átölelő élményre épít. Az egyéni útkeresésre épülő istenkapcsolat méltóságát és teológiai

és társadalmi havilap 2010/szeptember, 1–9 (letölthető: <http://www.ket-ezer.hu>); Grace DAVIE: *A vallás szociológiája* (Napjaink Teológiája Sorozat 15), (ford. Wessely Anna), Pannonhalma 2010.

⁵ Vö. Winfried GEBHARDT: „*Die eigene spirituelle Erfahrung zählt*”, in: HerKorr 64 (2010), 286–290, 287: „Selbstermächtigung des religiösen Subjekts”.

⁶ A „spiritualitás” kifejezés ma használatos homályos jelentéséhez lásd: DIÓSI Dávid: *Posztmodern spiritualitás? Egy divatfenomén az egyház szolgálatában?*, in: Studia Theologica Transsylvaniensia 14 (2011), 173–185.

⁷ Martin ENGELBRECHT: *Die Spiritualität der Wanderer*, in: Winfried Gebhardt – Christoph Bochinger – Martin Engelbrecht: *Die unsichtbare Religion in der sichtbaren Religion. Formen spiritueller Orientierung in der religiösen Gegenwartskultur*, Stuttgart 2009, 35–81, 78.

fontosságát az egyházban is fel kell ismernünk.⁸ Hisz – ha jól megfontoljuk – már maga a keresés is *Credo*: „Hiszek!”⁹ Még akkor is, ha ez a – kimondatlan – hitvallás jócskán homályos. Lényegében arról árulkodik, hogy az ember nehezen tudja elviselni egy felsőbb lét-fórum nem-jelenlétét a világban. Persze sokaknak Ábrahám, Izsák és Jákob Istene életidegennek, nagyon távolinak tűnik. Valami konkrétabbra, valami kézzel-foghatóbbra, élményszerűbbre, megtapasztalhatóbbra van szükségük. Istent testi kontaktus formájában, a fizikumon keresztül is „érinteni” akarják. Manapság a vallásnak meg kell szólítania a testet is, valamilyen szinten foghatóvá, tapinthatóvá kell válnia.¹⁰ Erről a majdhogynem kétségbeesett keresésről ír az 1971-ben született makedón irodalmár *Lidija Dimkovska*: „Miért érzem ma úgy, hogy Istennek először egy vitamin-injekcióra van szüksége a jobb vállába ahhoz, hogy rátámaszkodhassam?”¹¹

A berlini Humboldt Egyetem (*Humboldt-Universität zu Berlin*), a vancouveri Brit Columbia Egyetem (*University of British Columbia*) és az *eDarling* partnerközvetítő kutatócsoportjának frissen ismertetett felmérése (11 országból 187 957 személyt kérdeztek meg), amelyet a *Spiegel online* alig egy hónappal ezelőtt tett közzé, fölötte érdekes és figyelemreméltó eredményekre jutott.¹² Egyre több ember, aki saját belátása szerint függetlenül akar élni, elhatárolódik a tömegkultúrától, a

⁸ Erről lásd bővebben: Lydia BENDEL-MAIDL: *Zur Würde der individuellen Gottesbeziehung und ihrer Bedeutung für die Theologie*, in: ThQ 192 (2012), 42–67.

⁹ Vö. Christoph SCHULTE: *Welcher Gott ist der Gott?*, in: CIG 65 (2013), 23k, 23.

¹⁰ Vö. Rainer BUCHER: *Teológia és „posztszekuláris” kor* (ford. Mártonffy Marcell), in: Mérleg 44 (2008), 324–332, 327.

¹¹ Lidija DIMKOVSKA: *1+1+1=1 – Trinität*, Wien 2011 (idézve: SCHULTE: 23 [ford. D. D.).

¹² Vö. Birger MENKE: *Individualisten sind religiöser*, in: Spiegel online [25.10.2012] (<http://www.spiegel.de/panorama/gesellschaft/studie-zur-religiositaet-eigensinn-staerkt-den-glauben-a-862714.html>).

tömeg divatjától. Aki függetlenségét hangsúlyozza, meg akarja különböztetni magát kora kultúrájától, s olyan nézeteket vall, amelyek eltérnek a normától. Ezek az egyének a szekuláris társadalom trendjével szemben ismét felfedezik a kereszténységben a „magányos farkast”. Ott, ahol a norma a vallásos eltávolodás és gondolatnélküliség, normaszegő viselkedést tanúsítanak, s olyan témák kerülnek gondolatvilágukba, mint lét és idő, élet és halál, végesség és végtelenség, amelyek a „jelen idő zsarnokságában” élő tömegember számára vadidegenek. Hirtelen – legalábbis úgy néz *prima vistára* – aki a különlegeset szereti – vagyis élet-*gourmet* –, felfedezi a szekularizált társadalomból kiűzött kereszténységet. A vallásosság az elhatárolódás eszköze lett.

Világosabb a napnál, hogy minden örömujjongás az egyház részéről még elhamarkodott, időnap előtti. Még „nem ihatunk a medve bőrére!” Az okos vadász meg amúgy sem iszik előre a medve bőrére! Még az erre a tényállásra épített optimizmus¹³ is merészség, hadd ne mondjam, vakmerőség. S mégis reménykeltő! Reménykeltő, mert érezzük, hogy nem az ember a történelem egyedüli szereplője: rajta kívül létezik egy másik cselekvő Lény. Ez a tény keresztény reményünk szilárd és biztos alapja.¹⁴ Ő, a cselekvő Isten, ma is meg- és felszólít embereket: egyházon belül és rajta kívül.

Christoph Schönborn bíboros a hamburgi *Überseeclub*-ban 2010. február 8-án tartott előadásában a következőket mondta: „A kereszténység helyzete Európában paradox. Messzemenően marginalizáltnak tűnik. Az egyházak »jelentéktelenül«, de még itt vannak. Azonban már alig van súllyal bíró, hatni képes szavuk. Mégsem látom őket »kifutó modelleknek« egy olyan

¹³ Az optimizmus és a remény közötti különbségről lásd: Joseph RATZINGER: *Krisztusra tekintve. A hit, a remény és a szeretet gyakorlása* (ford. Klemm László), (XX. Századi Keresztény Gondolkodók 1), Budapest 1993, 31–49.

¹⁴ Vö. RATZINGER: *Krisztusra tekintve*, 41.

Európában, ahol az értelem-források kimerülőben vannak.”¹⁵ A jövő egyházának ezen esetleges „híveit” már más fából faragták. Hatalmasat tévednénk, ha azt gondolnánk, hogy minden marad majd a régi, vagy hogy majd visszatérnek az egyházba „azok a szép napok”, amikor még minden rendben volt s a helyén. Ezek az idők végérvényesen lejártak, s ha majd egyszer mégis visszaköszönnek, az nem lesz egyhamar. „Bizonyos szempontból újra a kereszténység kezdeténél vagyunk: egy vallásilag és kulturálisan sokféle, messzemenően »pogány« világban.”¹⁶ Az egyház „kénytelen lesz sok mindent előről kezdeni. [...] Nem lesz könnyű dolga, mert a kikristályosodás és a tisztulás folyamatában jónéhány értékes munkatársát elveszíti. [...] A folyamatot még az is nehezíteni fogja, hogy a szektás szűklátókörűséget és a kérkedő makacsságot egyaránt ki kell majd küszöbölni. Előre meg lehet állapítani, hogy mindez időt igényel. A folyamat hosszú és fáradságos lesz.”¹⁷ Sok minden meg fog változni az egyházban, ha ezek az „elkalandozottak” „hazatérnek”, sok minden másképp fog kinézni az egyházban, ha azok az emberek, akik egy egészében szekuláris életmódtól kifáradva megtalálják a tudatosan megélt hithez vezető utat s otthont keresnek az egyházban. Kérdéseik lesznek mind az egyház lezserkedő, simulékony opportunistáihoz, mind annak farizeusaihoz, mind pedig fanatikus, „bütürmesz” képviselőihez. Kemények, elgondolkoztatóak s kijózanítóak *Joseph Ratzinger* – a jelenlegi XVI. Benedek pápa – szavai, amelyeket fiatal regensburgi egyetemi tanárként 1969-ben mondott a

¹⁵ Christoph SCHÖNBORN: *Idegen test vagy gyökér? A kereszténység és jelentősége Európa számára* (ford. Török Csaba), in: *Communio* 19 (2011/3–4), 37–52, 51. Európa helyzetéről lásd továbbá Axel. T. PAUL: *Europa oder was vom Christentum bleibt*, in: *Stimmen der Zeit* 136 (2011), 333–342.

¹⁶ SCHÖNBORN: 51.

¹⁷ Joseph RATZINGER: *Milyen lesz az Egyház 2000-ben?*, in: uő.: *A mustármag reménye* (ford. özv. Jálcs Kálmánné – Sántha Máté), Eisenstadt 1979, 132–140, 138k. Ennek a ratzingeri rádióbeszédnek létezik egy későbbi fordítása is: *Hit és jövő. Hogyan fog kinézni az Egyház a 2000. évben?* (ford. Rokay Zoltán), in: *Communio* 15 (2007/1–2), 8–15.

hesseni rádióban: „Nem azok építik az Egyház jövőjét, akik csak előírásokat gyártanak. Nem is azok, akik mindig csak az adott pillanathoz alkalmazkodnak. Azok sem, akik csak másokat bírálgatnak, de saját magukat tévedhetetlen mércének tekintik. Tehát azok sem, akik csakis a kényelmesebb utat választják, akik kitérnek a hitből folyó szenvedés elől, és hamisnak, elavultnak, zsarnokoskodásnak és törvényeskedésnek nyilvánítanak mindent, ami az embertől követel valamit, rosszul esik neki, vagy önfeláldozásra készíti. Mondjuk meg pozitívan: Az Egyház jövőjét most is – mint mindig – a szentek fogják újjáalakítani. Tehát olyan emberek, akik az éppen divatos frázisoknál többet vesznek észre. Olyanok, akiknek azért nagyobb a látóköriük másoknál, mert életük tágabb térségére terjed.”¹⁸ Tudott dolog, hogy az értelmesen elgondolkozó, fontos létkérdéseket feltevő emberek a legkritikusabbak. „Kényelmetlenek” lesznek: kérdéseikkel, megélt hitükkel, álmaikkal, elvárásaikkal. S „kényelmetlenségükhöz” társulni fog egy nagy adag bátorság is. Manapság – ahogyan azt már évtizedekkel ezelőtt *Karl Rahner* „megjósolta”, „sokkal radikálisabb módon van szükség a hit mellett döntő egyén magányos felelősségvállalására, mint korábban”, hisz ezek a kortársak „a közvéleménnyel szembehelyezkedve magányos döntést mernek hozni”, s ez egy olyan „magányos bátorság, amely analóg az első keresztény század vértanúinak bátorságával.”¹⁹ Eljön az idő, amikor hiába „igyekszünk »időkozmetikát« gyakorolni: konzerválni a meglévőt”²⁰, s eljön az a nap, amikor már az sem segít, ha „mechanisztikus egyházképben gondolkodunk: működtetni szeretnénk az adottságokat”²¹, variálni a múltat. Eljön az idő, amikor a

¹⁸ RATZINGER: *Egyház*, 137k.

¹⁹ KARL RAHNER: *A jövő egyházának spiritualitása* (ford. Görföl Tibor), in: *Vigilia* 77 (2012), 891–899, 895.

²⁰ JITIÁNU Liviu: *Vallás és a felejtés kultúrája*, in: Uő.: *Mi történik az egyházzal?* Gondolatmorzsák, Kolozsvár 2012, 9–34, 33.

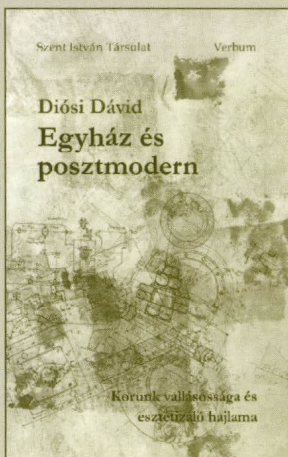
²¹ JITIÁNU: 33.

„második naivitás” (*Peter Wust, Ernst Simon, Paul Ricoeur*)²² generációjából oszlopos egyházi tagok, papok és püspökök kerülnek ki. Olyan emberek, akik saját bőrükön tapasztalták meg az istentelen lét kilátástalanságát; akik „pezsgőt bontottak”, amikor felfedezték Istent, s azóta is örömmel éneklik a *Te Deum*-ot, nemcsak „hallás után”, hanem életük „lúdtollal” írt „partitúrájából”. A „nonkonformisták” individualista dinamikája tágítani fogja az egyház horizontját,²³ sőt mi több, meg fogja nyitni valami újra, valami egészen másra, frissebbre, őszintébbre és elmélyültebbre. Istennek van még esélye társadalmunkban. Még ha talán egészen más formában is, mint ahogyan azt mi akarjuk vagy elképzeljük. *Cantate Domino canticum novum, quia mirabilia fecit!* – Énekeljete az Úrnak új éneket, mert csodás dolgokat művelt! (Zsolt 98,1)

²² Vö. Joachim NEGEL: *Vermittelte Unmittelbarkeit zu Gott. Erwägungen zur „Zweiten Naivität“ als der Glaubenshaltung des erwachsenen Menschen.* Jürgen Werbeck zum 60. Geburtstag, Internetpublikáció: <http://www.uni-marburg.de/hosting/ks/personal/negel/naivi2.pdf>.

²³ *Die Unangepassten*, in: CIG 64 (2012), 525.





Elkötelezett katolikusként az egyházzól írni egy vallásilag sokszínű világban nem könnyű vállalkozás. Különösen akkor, ha az ember a leírtakat a hitelesség pecsétjével látja el, és írásában nem mint külső szemlélő vizsgál egy többé-kevésbé ismert világot, hanem saját életéről ír.

Diósi Dávid „Egyház és posztmodern” írása a katolikus egyház helyzetét vizsgálja a posztmodern jelzővel ellátott világban. Ezen világ sajátja a „megmozdultság”, a sajátos határok elmozdulása, felbomlása. A jelzett világ állampolgára konfúz vallásos térségben találja magát, ahol nehéz tisztán látnia. Nehéz ebben a világban a keresztény értékrend képviselése.

Erre vállalkozik Diósi, és vezet el az egyházas térség biztos talajára. Az olvasó hiteles és átfogó képet kap az egyházas élet szépségéről. A gördülékeny stílusban megírt könyv élvezetes olvasmány és fontos hiánypótló munka az egyház kérdésével foglalkozó szakmai piacon. Vedd és olvasd!

(Jitianu Liviu, teológus)

E könyvben egyházi szolgálatban tevékenykedők és világiak egyaránt hasznos írásokat találnak, melyek nem csak diagnosztizálnak, de együttgondolkodásra, illetve továbbgondolásra serkentik az Olvasót. Váljanak épülésünkre e könyvben elhintett gondolatok és az Úr áldásával hozzanak életünkben bőséges gyümölcsöt.

(Böcskei László, nagyváradai püspök)

DIÓSI DÁVID: *Egyház és posztmodern. Korunk vallásossága és esztétizáló hajlama*, Szent István Társulat–Verbum, Budapest–Kolozsvár, 2012. 176 old. ISBN 978-606-8059-70-9

Ára: 27 lej.

Megvásárolható a Szent István Társulatnál, a Verbum Kiadónál, valamint a könyvesboltokban (pl. Csíkszeredában és Székelyudvarhelyen a Corvina Könyvesházban, a Csíksomlyói Ferences Kolostor kegytárgyboltjában, a gyulafehérvári érsekség könyvesboltjában), illetve megrendelhető a szerzőnél (tel.: 0752-245.057; e-mail: diosidavid@yahoo.de).



ISSN 1582 – 0661